

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

HİTİT METİNLERİNE GÖRE DOĞUM VE ÖLÜM

Handan ŞAHİN

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Esmâ REYHAN**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
ESKİÇAĞ BİLİM DALI**

EYLÜL 2019

ANKARA

HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

HİTİT METİNLERİNE GÖRE DOĞUM VE ÖLÜM

Handan ŞAHİN

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Esmâ REYHAN**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
ESKİÇAĞ BİLİM DALI**

EYLÜL 2019

HİTİT METİNLERİNE GÖRE DOĞUM VE ÖLÜM

Handan ŞAHİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
ESKİÇAĞ BİLİM DALI

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

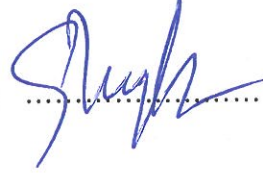
EYLÜL 2019

Handan ŞAHİN tarafından hazırlanan “Hitit Metinlerine Göre Doğum ve Ölüm” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Esmâ REYHAN

Tarih Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum

Başkan : Prof. Dr. Turgut YİĞİT

Tarih Anabilim Dalı, Ankara Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum

Üye : Prof. Dr. İlhami DURMUŞ

Tarih Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum

Tez Savunma Tarihi:12./09/2019

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Figen ZALF

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Handan ŞAHİN

12.09.2019

HİTİT METİNLERİNE GÖRE DOĞUM VE ÖLÜM
(Yüksek Lisans Tezi)

Handan ŞAHİN

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Eylül 2019

ÖZET

“Hitit Metinlerine Göre Doğum ve Ölüm” isimli tez çalışmamızda Hitit Ritüellerindeki Doğum ve Ölüm metinleri tercümelemleri ile birlikte ortaya koymaya çalışılmıştır. Çalışmamızın giriş kısmında tezimizin amacı belirtilmiştir. Üç bölümden oluşan tezimizin birinci bölümünde, Eskiçağ Toplumlarında Doğum ve Ölüm konusuna ayrı olarak değinilmiş ve genel bilgiler verilmiştir. İkinci bölümünde, Hititlerle ilgili genel bilgi verilmiş, Hitit Çivi Yazılı Belgelerde Doğum konusu üzerinde durulmuş, ilgili bölümlerin tercümesi yapılmış ve bölümlere ayrılmıştır. Ayrıca Doğum konusu eldeki veriler sonucunda kanun, mitolojik, ritüel, anormal ve cinsiyete göre ayrı olarak incelenmiş ve konunun asıl bölümünü oluşturan Tunnawiya ve Papanikri ritüelleri hakkında bilgi verilerek metinler örneklerle açıklanmıştır. Üçüncü bölümünde ise, Hitit Çivi Yazılı Belgelerinde Ölüm konusu üzerinde durulmuş, ilgili bölümlere ayrılmış ve çevirileri yapılmıştır. Ayrıca Ölüm ritüellerinde on dört günlük cenaze törenleri ve Taş Evler üzerinde durularak açıklama yapılmaya çalışılmıştır. Tezimizin Doğum metinleri kısmında G. Beckman’ın “ Hittite Birth Rituals” kitabı, Ölüm metinleri kısmında ise H. Otten’in “Hethitische Toten Rituale” adlı kitabı esas alınarak tezimizin çerçevesi oluşturulmuştur.

Bilim Kodu : 110801
Anahtar Kelimeler : Hitit, Doğum, Ölüm, Ritüel
Sayfa Adedi : 101
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Esmâ REYHAN

BIRTH AND DEATH ACCORDING TO HITIT TEXTS

(M.Sc. Thesis)

Handan ŞAHİN

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL FOR ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

September 2019

ABSTRACT

In his thesis titled Birth and Death According to Hittite Texts, it was tried to put forward the birth and death texts according to the Hittite rituals together with their translations. The purpose of our thesis is stated in the introduction part of our study. In the first part of our thesis, which consists of three chapters, the topic of birth and death in ancient societies is discussed separately and general information is given. In the second part, general information about the Hittites was given, the subject of the birth was written in the Hittite cuneiform documents and the related sections were translated and divided into sections. In addition, the subject of birth was examined separately according to the law, mythological, ritual, abnormal and gender, and information about the rituals of Tunnawiya and Papanikri, which constitute the main part of the subject, were explained with examples. In the third part, the subject of death was mentioned in the Hitit cuneiform documents, it was divided into related sections and translated. In addition, fourteen-day funerals and stone houses were tried to be explained in the death rituals. In the Birth texts part of the thesis G. Beckman's "Hittite Birth Rituals" and in the Death texts part of the thesis, the framework of the thesis was formed based on H. Otten's book called Hethitische Toten Rituale.

Science Code : 110801
Key Words : Hitit, Birth, Death, Rituals
Page Number : 101
Supervisor : Prof. Dr. Esma REYHAN

TEŞEKKÜR

Her zaman maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen aileme ve bilgi birikimi ile her zaman yanımda yer alan sevgili hocam Prof. Dr. Esmâ REYHAN'a buradan teşekkürlerimi iletmeyi bir borç olarak görmekteyim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vi
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	ix
1. GİRİŞ	1
2. ESKİÇAĞ TOPLUMLARINDA DOĞUM VE ÖLÜM.....	7
2.1. Eskiçağ Toplumlarında Doğum.....	8
2.2. Eskiçağ Toplumlarında Ölüm.....	13
3. HİTİT METİNLERİNDE DOĞUM	27
3.1. Hitit Çivi Yazılı Belgelerde Doğum.....	27
3.1.1. Hitit Kanunlarında Doğum	28
3.1.2. Mitolojik Metinlerde Doğum	30
3.1.3. Dua Metinlerinde Doğum.....	33
3.2. Hitit Ritüel Metinlerinde Doğum	35
3.2.1. Tunnawiya Ritüeli	36
3.2.2. Papanikri Ritüeli.....	42
3.3. Anormal Doğum.....	51
3.4. Cinsiyete Göre Doğum.....	54
4. HİTİT METİNLERİNDE ÖLÜM.....	57
4.1. Hitit Çivi Yazılı Belgelerde Ölüm.....	57
4.2. Hitit Ölü Ritüelleri.....	65
4.3. Taş Evler.....	83
5. SONUÇ	89

	Sayfa
KAYNAKLAR	95
ÖZGEÇMİŞ	101

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış bazı simgeler ve kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Simgeler	Açıklama
X	Okunamayan işaretler.
[x]	Metin yüzeyinde kaybolmuş işaretler.
[]	Orijinal metinde kırık olan yerler.
[()]	Yuvarlak parantez içerisindeki kısmın metnin dublikatı yada paralelinden tamamlandığını gösterir.
[...]	Kırık metin yerlerinde sayısı hesaplanamayan işaretler.
< >	Tableti yazan (kâtip) tarafından unutulmuş işaretler.
?	Tercümenin şüpheli olduğunu gösterir.
(??)	Tercümenin çok şüpheli olduğunu gösterir.
§	Paragraf başı.
.	Sümerce sözcüklerin transkripsiyonunda hece arasına konulur.
-	Hititçe ve Akadca sözcüklerin transkripsiyonunda hece arasına konur.
,	Satır sayısı üzerinde kullanılır. Tabletin bas kısmının tam olmadığını, numaralamanın görülen ilk satırdan başladığını belirtir.
.	Sümerce birden fazla işaretlerden oluşan kelimelerin işaretlerin arasına konur.
()	Tercümenin daha iyi anlaşılabilmesi için yapılan ilaveyi gösterir.

Kısaltmalar	Açıklama
AÜDTCFD	Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi
AÜDTCFTAD	Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi
Ay.	Arka yüz
Bkz.	Bakınız
Bo	Inventarnummer von Tafeln aus Boğazköy

C.	Cilt
CT	Cuneiform Texts from Babylonian Tablets in the British Museum- London. 1896
CTH	Catalogue des Textes Hittites
Çev.	Çeviren
IBoT	İstanbul Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Boğazköy Tabletleri I1944, II 1947, III 1954
KBo	Keilschrifttexte aus Boghazköi. Leipzig/Berlin 1916
KUB	Keilschrifturkunden aus Boghazköi. Berlin 1921
M.Ö.	Milattan Önce
Öy.	Önyüz
s.	Sayfa
S.	Sayı
TAD	Tarih Araştırmaları Dergisi
TDK	Türk Dil Kurumu
TED	Tarih Enstitüsü Dergisi
TTKY	Türk Tarih Kurumu Yayınları.
Vd.	Ve devamı
Vs.	Vesaire

1. GİRİŞ

İnsanoğlunun merakı ve öğrenme isteği, geçmişin aydınlatılmasında aracı olmuştur. İnsanoğlu var oluşa önem vermiş, bu nedenle Doğum ve Ölüm olaylarını kutsal kabul etmiştir. Doğumla başlayan hayat, ölümle son bulmuştur.

“Hitit Metinlerine Göre Doğum ve Ölüm” adını verdiğimiz çalışmamızdaki amaç, Hitit çivi yazılı belgelerde bu kavramların ne anlama geldiğini, söz konusu ritüellerin amacına göre nasıl kullanıldığını belirterek konuyu geniş çerçevede örneklerle birlikte aydınlatmaya çalışmak ve diğer Eskiçağ toplulukların bu konuda birbirlerini nasıl etkilediklerini ortaya çıkarmaktır. Araştırmamıza öncelikle bu konu üzerinde daha önceden yayınlanmış kitaplar, tezler ve makalelerin incelemesi yapılmış, kütüphanelerde ve internette katalog taraması yapılarak başlanılmıştır.

Eskiçağ uygarlıklarının dünya’ya miras olarak bıraktıkları birçok medeniyet unsuru bulunmaktadır. Bu medeniyetler buldukları jeopolitik konum, iklim şartları gibi özellikleriyle birçok devleti etkilemiş ve diğer devletlerden çeşitli konularda etkilenerek kendilerine özgü bir sentez oluşturmuşlardır. Bu sebeple çalışmamızın birinci bölümünde öncelikle Eskiçağ Topluluklarında Doğum ve Ölüm konuları ayrı ayrı ele alınarak toplulukların konuyla ilgili benzer ve farklı yönleri öğrenilmeye çalışılmıştır.

Genel olarak Eskiçağ topluluklarında doğum, kutsal sayılmıştır. Eskiçağ uygarlıklarında vücuttan kan çıktığı için doğum yapan kadının, doğuma yardımcı olan kişilerin ve doğumda kullanılan her türlü malzemelerin kirlenmiş olduğuna inanılmış ve doğum yapacak olan kadın diğer insanlardan uzaklaştırılmaya çalışılmıştır. Bu nedenle doğum için ayrı bir yer tahsis edilmiş ve adına “*Doğum Evleri*” denilmiştir. Ayrıca Hititlerde olduğu gibi Eskiçağ medeniyetlerinde de doğumun daha rahat bir şekilde yapılmasına yardımcı olan Doğum sandalyelerine de rastlanılmıştır.

Eskiçağ devletlerinde doğumun gerçekleşme serüvenini gösteren hiçbir belgeye rastlanmamaktadır. Belgelerde doğum olayını gösterecek tasvirlerle rastlanılmaması doğumun hem mahrem olarak görüldüğünü hem de doğum sırasında erkeklerin bulunmamasından kaynaklanmış olabilmektedir. Bu nedenlerle belgelerde doğum anından çok doğum sonrasında tasvirlerine rastlanılmıştır.¹

¹ Erginöz, G. Ş. (1999). *Hititlerde Anatomi ve Tıp*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları: 207.

Eskiçağ toplulukları hayatın ölümle tamamen sona ermeyeceğine inanmıştır. Öldükten sonra insanın dirileceği ve dünya'ya tekrardan geleceği düşünülmüştür. Ölen kişinin ruhu bedenden ayrıldıktan sonra gökyüzüne gitmiş ve gökyüzünde kendi dünyasındakine benzer bir şekilde de varlığını sürdürmüştür. Bu durum genel olarak Eskiçağ topluluklarında Öteki Dünya inancının varlığını göstermiştir. Ölen kişiler eşyalarıyla birlikte gömülmüştür ve bu eşyaların öteki dünyada ölen kişiye eşlik edeceği düşüncesi ahiret inancının varlığını bildirmektedir. Ölümünden sonra yaşamın var olduğuna inandıkları için dini ayin ve ritüellerin tamamında, sunulan kurbanlarla birlikte lirik tarzda yazılmış dua, yakarış ve temenniler yer almıştır. Mezopotamya toplumları başlarına gelecek bir felaketi önlemek ya da var olan kötü bir durumdan kurtulmak amacıyla din adamları eşliğinde ağıtlar yakmıştır.

Mezopotamya topluluklarının inancına göre; ölen kişi nehri geçerek “*Kur*” denilen yere gitmiştir. Burada rahat bir yaşam sürebilmesi için yaşayan yakınlarının ona her ay adaklar sunması gerekmiştir. Bu sebeple insanlar ölen yakınlarının karanlık diyarda rahat edebilmeleri ve aç kalmamaları için her ay törenler düzenleyerek kurbanlar kesmişlerdir. Böylece ölen kişinin çöplüklerde kırıntı toplamaktan kurtulduğuna inanmışlardır.²

Mezopotamya’da ve Anadolu’da Tanrılar tıpkı insanlar gibi yedirilmiş, içirilmiş, giydirilmiştir. Eskiçağ devletlerine göre Tanrılar şöyle tanımlanmıştır:

*“Tanrılar, tıpkı insanlar gibi yer, içer, eğlenir, sever, nefret eder, kavga eder, ihtiras yapar; isterlerse yardım eder, istemezlerse sırt çevirirler. Tanrıların da anneleri, babaları, çocukları ve diğer akrabaları vardır. Tıpkı insanlar gibi taraflı gruplar oluşturur, birbirlerini çekiştirir, kavga eder ve hatta savaşır. Onlar arasında da bir sınıf bilinci, bir hiyerarşi vardır. Büyük ve baş tanrılar hep öndedir, hep en başta anılırlar. Tanrıların da tıpkı insanlar gibi meslekleri ve uzmanlık alanları vardır. Sağlık, adalet, sefalet, falcılık, savaş, yağışların düzenlenmesi, zanaatkârlık, çiftçilik gibi belli başlı meslekleri vardır”.*³

Babil Devleti, ölen kişinin ölümler diyarına gittiğine inanmıştır. “*Dönüşü olmayan ülke*” olarak adlandırılan Ölüler Diyarı’nın başında korkunç Tanrıça Ereškigal vardır. Daha sonra salgın hastalık Tanrısı Nergal de ona katılmıştır. Babil mitolojisinde Ereškigal’in yeri bilinmeyen yedi kapılı bir sarayı olduğu söylenmiştir. İnançlarına göre; ölümler gittikleri bu dönüşü olmayan ülkede yargılanmıştır. Ölümüne karamsar bir açıdan

² Kramer, S. N. (2002). *Tarih Sümer’de Başlar*, (İkinci Basım). Çev: Hamide Koyukan, İstanbul: Kabalcı Yayınevi: 194.

³ Özmen, S. (2010). *M.Ö. III.-II. Binlerde Mezopotamya-Anadolu Kavimlerinin Dini İnanç ve Adetleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: 98.

bakan Babil Devleti en iyimser yaklaşımla, ölümü bu dünyadaki yaşamın kasvetli bir yansıması olarak düşünmüşlerdir.⁴

Sümer'de yeraltındaki ölülerin ruhları için yiyecek ve kurbanlar sunulmazsa, onlar yeryüzüne çıkarak insanlara rahatsızlık vereceklerine ve ölenlerin arkasından çok fazla ağlayıp sızlanmanın onları sıkacağına inanılmıştır. Kötülük kovma törenleri ile ruhları karanlıklar diyarına geri göndererek insanlara zarar vermelerini önlemek amaçlanmıştır.⁵

Hitit Metinlerinde Doğum konusuna başlamadan önce, Hitit Uygarlığı hakkında kısa bilgi verilmiş ve konu bütünlüğü sağlanmak istenmiştir. Daha sonra konunun ana temasını oluşturan Hitit devletinin doğuma karşı bakış açısına değinilmiş ve bu konudaki Hitit çivi yazılı belgelerden araştırmalar yaparak geniş bir yelpaze de konu incelenmiştir. Öncelikli olarak Doğum konusunda metin incelemeleri Garry Beckman'ın "Hittite Birth Rituals" kitabı üzerinden takip edilmiştir.

İlk olarak Doğum kavramı üzerinde durularak doğum olayını Hitit kanunları, mitolojileri, ritüelleri ve dua metinleri diye sınıflandırarak örneklerle beraber açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca normal doğumun olabileceği gibi anormal doğumlarında varlığına metinlerden ulaşılmış, doğum konusunda cinsiyet durumuna vurgu yapılarak konu aydınlatılmak istenmiştir.

Hitit kanunlarında doğum hakkında verilen ilgili maddelerden yararlanılmış ve kanunlardan çocuğun daha anne karnında iken bir birey olarak kabul edildiği anlaşılmıştır. Kanunlara göre, bir kadının karnındaki çocuğunun düşürülmesine sebep olmak suç olarak görülmüş ve cezası da kadının karnındaki bebeğin ayına göre verilmiştir. Ayrıca Hititler, karnındaki çocuğu düşürülen kadının hür ya da esir olup olmamasına bakarak ceza tespitine gitmiştir. Mitolojik metinlerde yer alan doğumlar imkânsız gibi görünen olağanüstü durumlar normal bir olay gibi yansıtılarak Tanrıya yakarıştta bulunulmuştur.

Hitit Çivi Yazılı Belgelere baktığımız zaman ritüel metinlerin geniş yer aldığını görmekteyiz. Hitit çivi yazılı arşivlerde ele geçen metinlerden anlaşıldığı üzere Hititler yaşamlarının her evresinde büyüye ve dine başvurmuştur. Bu durum büyüün Hitit sosyo-kültürel ve siyasi yaşamında ne kadar önemli olduğunu göstermiştir.

Hitit ritüel metinlerinde doğumla ilgili araştırmanın temelini oluşturarak hamilelik öncesi, evreleri, doğum ve lohusalık konularını aydınlatan kişi Garry Beckman'dır. Garry

⁴ Mutlu, S. A. (2012). *Eski Mezopotamya'da Törenler*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı Doktora Tezi, Ankara: 52.

⁵ Özmen, 2010: 38.

Beckman, 1983 yılında Hitit doğum metinlerini incelemiş ve doğumla alakalı 24 adet Hititçe metinlere ulaşmıştır. Doğum olayları metinlerde genel olarak şöyle geçmiştir:

*“Bir çocuğun doğum sürecindeki gelişmelerin anlatılmasıyla başlar ve herhangi bir terslik durumunda kehanetlerde bulunulur, daha sonraki metinler de doğum hazırlıkları ve gerekli eşyalar ile Tanrılara sunulması gereken adaklar söylenir, ağlamanın büyüü ve rahim bayramları ile ana tanrıçalar için düzenlenen ritüellerle devam ederken her şeyin düzelmesiyle törenler sona erer”.*⁶

Ritüel metinlerinde doğum öncesi, sırası ve sonrasında Hitit kadınlarının neler yaşadıklarına kendi içerisinde barındırdıkları bilgiler açısından Tunnawiya ve Papanikri ritüelleri olarak ikiye ayrılmıştır.

Tunnawiya ritüelinde amaç; kişinin üreme yetersizliğini arındırma ile sona erdirerek doğurganlık kazandırmaya çalışmaktır. Ritüelin ana konusunu kirlilik yani temiz olmama durumunu oluşturmuştur. Oluşan kirlilik durumunun sona ermesi için Tanrıya yakarıшта bulunulmuş ve kirliliğin sebebine göre çeşitli malzemelerden yararlanarak analogi büyüü yapılmış, kişinin doğurganlığını geri kazanması için uğraşmıştır. Söz konusu ritüelde arınmanın yapılması sadece çadırın içinde değil dışında da yapıldığına dair örnekler bulunmuştur. Ritüelde yapılacak işleme göre malzemeler gecedan hazırlanmaktadır. Sabahın ilk saatlerinde ritüeli yapacak kişi gelmiş ve akşam olmadan ritüeli tamamlamıştır. Ritüelin sonuna doğru kirli olarak görülen kişinin Tanrı için yaptıkları çeşitli adaklar kabul edilmiş ve bir daha bu kirlilik durumunun tekrarlamaması için Güneş Tanrısına yakarışlarda bulunularak ritüel sona erdirilmiştir. Söz konusu Tanrının gönlü hoş tutulmadığı müddetçe yapılan hiçbir uygulamanın işe yaramadığı anlaşılmıştır.

Papanikri ritüelinde, Hititlerde doğum yapacak kadının hamilelik süreci ve sonrası açıklanmıştır. Söz konusu ritüel, doğum sırasında doğum sandalyesine oturmuş bir kadının başına gelen lanetler hakkında bilgi vermektedir. Hititlerde doğum sırasında doğum yapan kadının vücudundan kan çıkması nedeniyle kadının kirlenmiş olduğu düşünülmüş ve bu kirliliğin bulaşmaması için doğum “*şinapsi*” adı verilen doğum odalarında gerçekleşmiştir. Doğum sırasında doğum odasında doğum sandalyesinin kırılması veya bozulması durumu Hititler tarafından lanetlenme olarak görülmüş ve doğum yapılan yerin ve doğum sandalyesinin değiştirilmesi gerektiği söz konusu ritüelden öğrenilmiştir. Ritüelde aynı zamanda libasyonlar yapılmakta ve kadının gebelik durumuna girişi Tanrıçaların onuruna

⁶Güçerdem, B. (2007). *Hitit Ritüelleri Üzerine*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara: 49.

düzenlenen bir törenle daha da belirginleştirilmiş ve Tanrıçaların da onayı alınmak istenmiştir. Tanrı ve Tanrıçalar adına diğer ritüelde olduğu gibi kurbanlar sunulmaya devam edilmiş ve böylece hamilelik sürecinde uğursuz olarak görülecek olayların oluşması engellenmeye çalışılmıştır.

Hitit çivi yazılı belgelerde normal doğumların olduğu gibi anormal doğumlara da rastlanılmış ve kehanete başvurularak gelecek ile ilgili çıkarımlar da bulunmaya çalışılmışlardır. Anormal doğum metinlerinde de Garry Beckman'dan yararlanılmıştır. Söz konusu belgelerin çoğunun kırık olması ve eksik kalan parçalarının bulunamaması nedeniyle tam olarak net bilgilere ulaşılamamıştır. Ancak okunabilen kısımlardan çeviriler yapılmış ve konu ile ilgili bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Hititlerde genel olarak anormal doğum metinleri "*Eğer bir kadın doğurursa*" diye başlamaktadır.

Hitit doğum metinlerinde erkek çocuğa sahip olma arzusundan ziyade her cinsiyetten çocuk sahibi olma isteği görülmüştür. Kız ve erkek çocuk ayırımına gidilmediği anlaşılmıştır.

Tez çalışmamızın üçüncü bölümü olan Hitit Çivi Yazılı Belgelerde Ölüm konusu üzerinde durulmuş ve bütünlük açısından konuya geniş açıdan bakılmıştır. Daha sonra Hitit Ölü Ritüelleri konusuna geçilmiş ve öncelikle Ölüm metinlerinde Hans Otten'ın "*Hethitische Toten Rituale*" adlı kitabı esas alınarak ilgili bölümler çevrilmiş ve açıklanmıştır.

Hititlerde ölü için taze yiyecek ve içecek sunma olayı zamanla kurbanla dönüşmüşken; ölü için yapılan cenaze törenleri de ritüellere dönüşmüştür. Çivi yazılı belgelerden ölülerin iki şekilde gömüldükleri anlaşılmıştır. Hititlerde hanedan mensubu kişilerin cesetleri yakılırken (kremasyon), sıradan halktan ise gömüldükleri (inhumasyon) anlaşılmış ve bu durum iki sınıf arasında öbür dünya inanç farklarının olduğunu göstermiştir. Hitit krallarının ve kraliçelerinin mezara gömülme yerine yakılmasının nedeni olarak, kral öldüğünde "*Tanrı oldu*" deyiminin kullanılmasından ve Tanrıların gökyüzünde yer aldıklarını düşündüklerinden kaynaklanmıştır. Bu nedenle tezin Hitit Ölü Ritüelleri bölümünü Hitit kralları ve kraliçelerinin cenaze törenleri oluşturmaktadır.

Belgelerden Hitit kral ve kraliçelerinin yakılarak defnedildiğini anlatan, on dört günlük cenaze törenlerinin olduğu anlaşılmıştır. Cenaze törenlerinde asıl amaç; Tanrıların gazabından korkulduğu için Tanrılar memnun edilmeye çalışılmıştır. On dört günlük cenaze törenleri içerisinde çeşitli ritüelleri içermiştir. Elimize ulaşan cenaze töreni ritüelleri

arasında gün olarak eksiklikler olunmaktadır. Cenaze törenleri öncelikle cenaze için yakılan ateşin söndürülmesi işleminden sonra kalan yanmış kemiklerin toplanıp bronz bir kaba konulmasının anlatılması ile başlamaktadır. Törenin başlamasıyla içki, hayvan kurbanları sunulmuş, ritüele göre çeşitli hayvanlar kurban edilmiştir. On dört günlük törenin bitmiş olmasına rağmen ölümlere ve Tanrılara kurbanlar sunulmaya devam edilmiştir. Bu durum bize ölüden ve Tanrının gazabından ne kadar çok korktuklarını göstermektedir.

Hitit cenaze törenlerinde cesedin yakılmasından sonra çeşitli ritüeller yapılmış ve geriye kalan kemik kalıntıları ve küller için “*Taş Ev’e taşınır*” ifadesinin çok sık kullanıldığı görülmüştür. Hitit kral ve kraliçelerin mezarlarının içinde yer aldığı “*Taş Evler*” kutsal sayılmıştır. Taş Evler de ölen kral veya kraliçenin heykelleri de yer almıştır. Muhtemelen ölen kral ve kraliçelerin heykelleri önünde çeşitli içki ve hayvan kurbanları yapılmıştır. Böylece onlar sürekli hatırlanmış olurdu. Kralların mezarları olduğu için kutsal sayılan bu mekânlarda herhangi bir eksiklik ve karışıklık olmaması için buralarda görevli kişilere bir takım kurallar getirilmiştir. Kurallara uymayanlar çok ağır şekilde cezalandırılacağına inanılmıştır.

Hititlerde Taş ev yapısına benzer yapıda olan diğer dinsel inanış alanı da Yazılıkaya Açık Hava Tapınağıdır. Yazılıkaya B odasının kralın ölü kültü için yapılmış bir ölü tapınağı olduğu düşünülmüştür. IV. Tuthaliya tarafından yapılan tapınağın AN.TAĞ.ŞUM törenleri ya da kralların ölü kültü törenleri için Taş Ev yapıldığı düşünülmüştür.

2. ESKİÇAĞ TOPLUMLARINDA DOĞUM VE ÖLÜM

Eskiçağ uygarlıklarının dünya'ya miras olarak bıraktıkları birçok medeniyet unsuru bulunmaktadır. Bu medeniyetler buldukları jeopolitik konum, iklim şartları gibi özellikleriyle birçok devleti etkilemiş ve diğer devletlerden çeşitli konularda etkilenecek kendilerine özgü bir sentez oluşturmuşlardır.

Eskiçağ tarihi, genel olarak Akdeniz kültür çevresinin ve bu çevreye komşu olan bölgelerin yazı ile tanışması ile başlayan en eski devirlerden Avrupa Ortaçağına kadar olan süreyi kapsamaktadır.⁷

Eskiçağ Tarihi kendi içerisinde oluşturmuş olduğu kültürlerin işlevleri bakımından iki bölüme ayrılmaktadır. Kronolojik bakımdan daha eski olan ve genel olarak “Eski Doğu” diye adlandırılan Eskiçağ grubunda Eski Önasya (= Mezopotamya, Anadolu, Suriye-Filistin, İran) ve Eski Mısır dönemleri yer almaktadır.⁸

Eskiçağ'da Anadolu ve Mezopotamya uygarlıkları tarih boyunca birçok uygarlıkları içinde barındırmıştır. Bu uygarlıkları şöyle sınıflayabiliriz. Anadolu uygarlıkları genel olarak; Hititler, Frigyalılar, Lidyalılar, Urartular ve İyonyalılar gibi devletleri bünyesinde barındırmaktadır. Mezopotamya uygarlıkları ise; Sümer, Asur, Akad, Babil gibi devletleri bünyesinde barındırmaktadır.

Anadolu yarımadasının bugün için bilinen en eski adı “Hatti Ülkesi” dir. İlk defa Mezopotamya yazılı kaynaklarında Akkad sülalesi döneminde (M.Ö. 2350-2150) kullanılan bu isimlendirme M.Ö. 7. yüzyıl Assur yıllıklarında görülmekle birlikte M.Ö. 630 yıllarına kadar sürmüştür. Böylece Anadolu, en aşağı 1500 yıl boyunca “Hatti Ülkesi” olarak tanınmıştır.⁹

Anadolu tarihine bir bütün olarak bakıldığı zaman Anadolu coğrafyasına dışarıdan gelen çeşitli devletler hangi coğrafyadan gelmiş olurlarsa olsunlar buldukları coğrafyadan etkilenmekle beraber kendi özelliklerini korumuşlar ve devletleri son bulduğu zaman da özelliklerini gittikleri coğrafya'ya taşımışlardır.

“Mezopotamya”, Hellence “Mesos” Orta ve “Potamos” Irmak sözcüklerinden türemiş iki ırmak arasındaki bölgeyi tanımlayan coğrafi bir terimdir. Eskiçağ

⁷ İplikçioğlu, B. (1990). *Eskiçağ Tarihinin Ana Hatları I*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 18.

⁸ İplikçioğlu, 1990: 18.

⁹ Akurgal, E. (2005). *Anadolu Kültür Tarihi*, Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları Yayınları, 15.

coğrafyasında Mezopotamya denildiğinde, Fırat ve Dicle ırmaklarının dağlık Doğu Anadolu yöresinden ayrıldıkları nokta ile bunların Eski Babil ya da günümüzdeki Bağdat kenti civarında birbirlerine yaklaşık olarak 30 km'ye kadar yaklaştıkları bölge arasında kaldıkları anlaşılmaktadır. Fırat ve Dicle ırmakları Eskiçağ'da bugünkü deniz kıyısından 200 km kadar içeride ve birbirlerinden ayrı olarak Basra Körfezine dökülmektedir. Günümüzde bu iki ırmak, “*Şattülarap*” adındaki 145 km'lik bir akarsu ile denize dökülmektedir. Bugünkü Irak ve Kuzey Suriye'yi içine alan Toroslardan Basra Körfezine kadar gidebilen tüm bölgeye de Mezopotamya denilmektedir.¹⁰

Mezopotamya, Asya ile Akdeniz arasında yer almasından dolayı değişik etnik grupları içinde barındırmasıyla heterojen bir yapı oluşturmuştur. Farklı toplulukların bir arada bulunması, siyasi ve kültürel alanda bir rekabete sebep olsa da büyük bir etkileşimi de beraberinde getirmiştir.¹¹

Çalışmamızın konusu olan “Hitit Ritüel Metinlerine Göre Doğum ve Ölüm” bahsinden önce genel olarak bu bölümde “Eskiçağ'da Doğum ve Ölüm” başlıklarına değinmek yararlı olacaktır.

2.1. Eskiçağ Toplumlarında Doğum

Doğum olayı genel olarak Eskiçağ devletlerinde toplum için kutsal sayılmıştır.

Eskiçağ'da doğumun gerçekleştiği yere “*Doğum Evleri*” denilmektedir. Aynı zamanda doğum ritüellerinde doğumun yatak odası olarak da görülebilecek bir “*iç oda*” veya “*İç mekân*”da gerçekleştiği de anlaşılmaktadır. Mezopotamya'da doğum yapacak olan kadın, diğer insanlardan uzaklaştırılmıştır. Eskiçağ uygarlıklarında genel olarak vücuttan kan çıktığı için doğum yapan kadının, doğuma yardımcı olan kişilerin ve doğumda kullanılan her türlü malzemelerin kirlenmiş olduğuna inanılmıştır.

Mezopotamya'da kadınlar, doğum olayını genellikle diz çöker vaziyette gerçekleştirmiştir. Bazen de ebenin doğumu daha iyi idare edebilmesi için diz çöken kadının dizleri altına tuğlalar yerleştirilmiştir. Bu durum Eski Mısır'dan gelmektedir. Mısır'da doğum sandalyesi vardır ve Ptoleme Sülalesi zamanında özel olarak doğum

¹⁰ İplikçioğlu, 1990: 45.

¹¹ Reyhan, E. Cengiz, T. (2015). *Eskiçağ Tarihi ve Uygarlığı El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları. 22.

evlerinin varlığı bilinmektedir. Mısır'da doğuran kadının genelde yatakta olduğunu gösteren birçok tasvir bulunmaktadır.¹²

Tıp, Mısır dininin bir parçası olmuş; bu nedenle doğurganlık ile ilgili büyüler ve büyü ile ilgili figürler medeniyette önemli bir yer edinmiştir. Örneğin, Koruyucu Tanrı aslan suratlı ve sakallı *Bes*, uzun dili ve kırık dizleriyle kötü cinleri kovar, kadınlara doğumda yardım eder ve çocukları korur vaziyette tasvir edilmiştir. *Bes*, daha sonra giderek bir aile tanrısı olmuş ve evi yılanlardan, kötü ruhlardan koruması için dua edilen bir varlık haline gelmiştir. Doğum esnasında sorun yaşanmaması için, pişmiş topraktan bir '*Bes figürü*' hamile kadının başucuna konmuş, bu sırada Tanrı'ya dua edilmiştir. *Bes* aynı zamanda, insanları tehlikeli hayvanlardan koruyan bir tanrıdır. Özellikle çocuk Horus'un Nil Deltası'nda geçirdiği günlerde, bu özelliği öne çıkmıştır.¹³ Duvar kabartmalarından anlaşıldığı üzere kadınlar çömelerek doğumlarını gerçekleştirmiştir. Bu pozisyon muhakkak ki annenin ıkınarak bebeği itmesine ve bebeğin doğum kanalından rahatlıkla çıkmasına yardımcı olmuştur.¹⁴

Hititlerde olduğu gibi diğer eski çağ medeniyetlerinde de doğum sandalyesine rastlanılmaktadır. Doğum sandalyesi, doğum sırasında doğum yapacak kadının daha rahat doğum yapması için üzerine oturttukları bir nevi doğum aracıdır. Sümer ve Samilerden günümüze kadar gelen metinlerde özel bir doğum sandalyesine veya doğum evine dair resmi bir kayıt bulunmamaktadır.¹⁵

Helenistik devirde Kıbrıs'ta yapılmış olan bir doğum sandalyesini gösteren bir tasvirde de doğuran kadının arkası olmayan bir sandalye üzerinde oturtulduğu ve çocuğu alan ebenin kadının önünde diz çöktüğü ve diğer başka kadının da doğum sandalyesinde oturan kadını arkasından kucakladığı ve tuttuğu görülmektedir. Yunanistan'da M.Ö. 5. yy'dan itibaren kitaplarda doğum sandalyesi ile ilgili kesin kayıtlar görülmektedir. Antik doğum sandalyesinin, açık olarak genişçe bilgilerin yer aldığı kesin tarif ve yazılı olarak yapılan tasviri ilk olarak M.S. 100 civarında Roma'da Yunanlı hekim Soranos tarafından yapılmıştır. Antik kitaplarda doğum sandalyesinde oturulacak yerin yarım ay şeklinde boşluğu olan bir sandalye olduğu görülmektedir.¹⁶

¹² Erginöz, 1999: 195.

¹³ Ceran, B. (2008). *Antik Mısır Ve Eski Anadolu Uygarlıklarında Tıp*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Ana Bilim Dalı Sosyal Bilimler Öğretmenliği Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya.42-43.

¹⁴ Ay, Ş. (2012). Hitit Metinlerinde Geçen Gebelik Konusuna Kısa Bir Bakış. *The History School*, (XII), 43.

¹⁵ Erginöz, 1999: 194.

¹⁶ Erginöz, 1999: 195.

Roma imparatorluğunda doğum, ebelerin yeteneklerine ve büyülere dayalıdır. Romalılar, doğum için sezaryen yöntemini bulmuş ancak ölü ya da ölmek üzere olan kadınlar için kullanmışlardır. Anatomi konusundaki fikirlerinin tam olmaması nedeniyle döllemenin fizyolojik yapısıyla ilgili bilgilere hâkim olunamamıştır. Ancak Romalılar fizyolojik olarak pek bilgili olmasalar da ceninin alabileceği değişik konumları ve konumlarından doğumun zor mu kolay mı olacağını anlamışlardır.¹⁷ Tarihin ilk büyük doğum uzmanı olan Efesli Soranus, gebe kalma durumu ve doğum sırasında oluşabilecek sorunlar üzerine çalışmış, doğum sonrası kadının sağlığı ve yeni doğmuş bebeğin sağlıklı büyümesi, çocuğun bakımı ile ilgili bilgiler de vermiştir.¹⁸

Roma imparatorluğunda kısırlık, boşanma sebebi olarak görülmüştür. Roma'da kadınlardan çok sayıda çocuk doğurmaları özellikle soy devamı için erkek çocuk doğurmaları istenmiştir. Roma imparatorluğunda *“Bir çocuk doğduğunda, babasının ayaklarının dibine konurdu; baba ya çocuğu kucığına alarak kabul eder ya da çocuğu sahiplenmez ve bırakıp giderdi. Doğan çocuğun babası tarafından kaldırılması, onun yetiştirilip büyütüleceği anlamına gelmiştir”*. Ayrıca Roma imparatorluğunda kadınlar, istenmeyen gebeliklerden korunmak için doğum Tanrılarına dualar etmiş, muska ve büyülerle kutsal korunma yöntemlerine başvurmuştur.¹⁹

Roma'da doğum genellikle ebein evinde gerçekleşmiştir. Soranus, normal doğumlarda doğum sandalyesi önermiştir. Soranus, doğum odasında bulunması gerekenleri şöyle söylemiştir: *“Zeytinyağı, sıcak su, sıcak kompres, yumuşak deniz süngerleri, yün parçaları, bandajlar, bir yastık, güzel kokulu şeyler, doğum sandalyesi veya iskemlesi, iki yatak ve uygun bir oda hazırlanmalıdır”*. Ayrıca Soranus, gebenin yedinci ayından sonra doğum yapabileceğini ancak en uygun zamanın da onuncu ay olduğunu da belirtmiştir.²⁰

Eskiçağ devletlerinde doğumun gerçekleşme serüvenini gösteren hiçbir belgeye rastlanmamaktadır. Hitit ve Mezopotamya'daki Sümer ve Sami kültürleri belgeleri arasında doğumun gerçekleşmesini gösteren bir belgeye ulaşılmamıştır. Mısır'da çok az da olsa hamilelikle alakalı tasvirlerle rastlanılmaktadır. Hamileliğin anlatıldığı Mısır rölyeflerinden birinde Kleopatra'nın doğurması anlatılmaktadır. Bu rölyefte anlatılanlar

¹⁷ Arıhan, S.K. (2003). *Antik Dönemde Tıp ve Bitkisel Tedavi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Bölümü Klasik Arkeoloji Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 148.

¹⁸ Arıhan, 2003: 150.

¹⁹ Soydan, N. (2012). *Roma Tıbbı ve Kadın Hastalıkları*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Eskiçağ Tarihi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 93-94.

²⁰ Soydan, 2012: 95-96.

şöyledir: “Diz çökmüş vaziyette bulunan Kleopatra’nın arkasında Kleopatra’nın ellerini tutan bir tanrıça vardır. Önünde ise doğum tanrıçası, Kleopatra’nın Julius Ceasar’dan olan oğlunu ana rahminden dışarı çıkarmaktadır”.²¹

Sanatta doğum olaylarını gösteren tasvirlerin az olması hem doğumun mahremiyet olarak görülmesi hem de birçok medeniyette doğum sırasında erkeklerin bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Buna benzer nedenlerden dolayı sanatta doğum anından çok doğum sonrasının tasvirlerine daha çok rastlanılmaktadır. Yunan sanatında da genel olarak doğum anlarının tasvirinden kaçınılmıştır. Hamilelik tasvirlerine ilk defa Helenistik devirden itibaren karşılaşmaya başlanılmıştır.²²

Antik Yunan’da kadınların doğurganlığının artması için düzenlenen ve sadece kadınların katıldığı dini ayinlerde domuz kurban edilmiş; kadınların da domuzlar gibi çokça üremesi için dualar edilmiştir.²³

Normal doğumların yanında anormal doğumları da gözlemlemişler ve bu tür doğumların her birini bir sebebe bağlamışlardır. Bu tür anormallikleri bir takım kötü olayların habercisi olarak yorumlamışlardır. “Eğer bir kadın, kulaksız bir çocuk dünyaya getirirse, ülkede kıtlık olacaktır” ... gibi. Dolayısıyla her anormal olaya bir anlam yüklenmiş ve bu vesileyle Tanrıların insanoğluna bir mesaj iletmek istediğine inanılmıştır. Bu bağlamda kehanet, Eski Mezopotamya kültüründe önemli bir yere sahip olmuştur.²⁴

Babil Devletinde, doğum konusunda Tanrılar tarafından verilen birtakım işaretlerle doğumun normal mi ya da anormal mi olduğu hakkında bilgi sahibi olunmuştur. Babil Devletinde doğumlar özellikle yanlış ya da kötü doğumlarla ilgili var olan alametler yazılarak güvence altına alınmış ve doğumun anormalliklerinden çeşitli anlamlar çıkararak gelecek ya da o yıllar alakalı tahminlerde bulunmaya çalışılmıştır.²⁵

Mısır’da ilk defa doğum sandalyesinin kullanılması M.Ö. 2. bin yıla ait “Westcar Papirüsünde” görülmektedir. Bu papirüste, doğuma Tanrıçaların ebe olarak yardım ettiği bir kral oğlunun doğmasından bahsedilmiştir ve insanlara şekil verdiği kabul edilen Mısır tanrısı Hnum’un, doğum sandalyesini getirdiği bilinenler arasındadır. Örneğin, Karnak

²¹ Erginöz, 1999: 207.

²² Erginöz, 1999: 207.

²³ Ay, 2012: 54.

²⁴ Florioti, (2013). Eski Mezopotamya’da Kehanet Olgusuna Genel Bir Bakış, *Tarih Okulu Dergisi*, (çev. Hande Duymuş), Yıl,6 Sayı XV, 25.

²⁵ Erginöz, 1999: 201.

Tapınağında III. Amenophis'e ait bir doğum tasvirinde doğuran kadın gelişigüzel bir sandalye üzerinde oturtulmaktadır.²⁶

Eski Mısırda *Kahun Papirüsü*, jinekoloji, gebelik ve doğacak çocuğun cinsiyeti ile ilgili bilgiler içermesi açısından oldukça önem taşımaktadır. Papirüste doğum yapmaya müsait kadınların tespiti, gebe kalınması için tütsüler, doğum kontrol yöntemleri ve gebelik testleri ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Gebeliğin tespiti için, hamile olduğu düşünülen kadın, her sabah kendi idrarı ile biri buğday, diğeri arpa dolu iki torbayı sulamış; eğer söz konusu torbalar içindeki tohumlar vaktinden önce filizlenirse, kadının gebe olduğu anlaşılmıştır. Kadınlardaki kısırlık tespiti ise oldukça ilginç bir yöntemle saptanmıştır. Bunun için, bir soğanın başı kısır olduğu düşünülen hastanın vajinasına yerleştirilmiş ve bir süre bekletilmiştir. Hastanın bunların tadını genizde duyması, kadının tüplerinin açık olduğuna ve gebeliğin olmadığına işaret etmiştir. Hamileliğin tespitinde olduğu gibi gebeliği önlemek için de bir takım yöntemler kullanmışlardır. Bunun için timsah gübresi, bal ve ekşi süttten meydana gelen bir karışım kadının vajinasına konulmuş, kadın yumurtasının döllenenmesi engellenmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda rahim içine yüzük yerleştirmek de gebeliği önlemek için kullanılan yöntemlerden biri olarak görülmüştür. Bu yöntemlerin günümüz gebelik tespitinde kullanılan kitlerin ve gebeliği önleyici drogların hazırlanmasında büyük etkisi olduğu muhakkaktır.²⁷

Eski Mısır'da Berlin Papirüsleri, Anne ve bebeklerin korunması, çocuk hastalıklarının korunmasına yönelik reçete ve büyüleri içermektedir. Ayrıca bu papirüste, gebeliği önlemek için alınmış tedbirler de anlatılmaktadır.²⁸ Kalsberg Papirüsü, Smith Papirüsü ve Ebers Papirüsünde doğumla alakalı bilgilere ulaşılmaktadır.²⁹

Hititler, Mısır tıbbına büyük önem vermişler ve Mısırdan hekim istemişlerdir. Mısırdan hekim istenmesinin sebepleri arasında; III. Hattuşili'nin kız kardeşi Matanazi'nin çocuk sahibi olabilmesi durumu da sayılabilir. Matanazi 60 yaşlarında birisidir ve çocuğu yoktur; çocuğunun olabilmesi için III. Hattuşili, II. Ramsesten bir hekim yollanmasını istemiştir. Fakat II. Ramses buna cevap olarak 60 yaşında bir kadının doğum yapmasının mümkün olamayacağını belirtmiştir. Hititler yaşı 60 bile olsa bir kadının hamile kalabileceğine inanıyorlarken, Mısırlılara göre 60 yaş gebe kalınabilmesi için çok büyük bir yaşır.³⁰

²⁶ Erginöz, 1999: 195.

²⁷ Ay, 2012: 43-44.

²⁸ Ceran, 2008: 34.

²⁹ Ay, 2012: 43.

³⁰ Ay: 2012: 47-48.

Urartu, Sümer, Asur, Frig ve Geç Hitit gibi devletlerde örnekler görülen “*Hayat Ağacı*” motifinin her iki yakasında ön ayaklarını keçinin sırtına atmış bir aslan motifi bulunmuştur. Hayat Ağacının dölleme sahnelerinde keçi aktif bir şekilde rol oynamış ve Hayat Ağacını döllemiştir. Hayat Ağacını dölleme sahnesinde erkekler betimlenmiştir.³¹

Eski Uygarlıkların ana tanrıçası figürünün doğurganlık özelliğine sahip kadın olması, kadının doğum yapması onun bereket ile sembolize edilmesine neden olmuştur. Nasıl kadın bir insana kendi bedeninde yaşam veriyor ise, ana tanrıça, kadın sembollü Kibele-Kubaba da doğaya yaşam vermiş ve bereket getirmiştir.

Kader ve doğum tanrıçaları olarak bilinen Ninatta ve Kulitta, Mezopotamya’daki Tanrıça Nintu ile eşittir. Hurri inanışında da kader ve ebelerin Tanrıçalar olarak adlandırılması, kaderin doğum ile başladığı, doğum yapanın ve doğum yaptıranın da kadın olmasıyla ilişkili olabilmıştır.³²

Eskiçağ’da her Tanrı’nın hem hastalık hem de şifa verebileceğine inanılmıştır. Mezopotamyalılar hayatın özünün su olduğuna inanmışlardır. Mezopotamya’da hekimliğin en basit şekli, hekimlerin suya bakarak hasta hakkında bilgi vermeleri şeklinde olmuştur. Bu sebeple olsa gerek ki hekimleri “*suyu tanıyan kimse*” olarak tanımlamışlardır. Hekim bir kabin içine su koyup, suyun üzerine bir damla zeytinyağı damlattıktan sonra damlanın şekli ve hareketine göre hastanın iyi mi olacağı ya da aksi mi gerçekleşeceği hususunda bilgi vermiştir.³³

2.2. Eskiçağ Toplumlarında Ölüm

Öteki dünya inancı en eski devirlerden itibaren insanlar için çok büyük öneme sahiptir. Mezopotamya kavimlerinin inancına göre ölen kişi nehri geçerek “*Kur*” denilen yere gitmiştir. Burada rahat bir yaşam sürebilmesi için yaşayan yakınlarının ona her ay adaklar sunması gerekmiştir. Bu sebeple insanlar ölen yakınlarının karanlık diyarda rahat

³¹ Batmaz, A. (2013). Urartu Dininde Kurban Kavramı Ve Kurban Uygulamaları, *Türk Tarih Kurumu, Belleten* Cilt: LXXVII, Sayı 280, 810.

³² Çınar, K. (2012). *Hitit İnanç Sistemi İçerisinde Yazılıkaya Tanrı Tasvirlerinin Değerlendirilmesi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Çağ Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 123.

³³ Uncu, E. M. (2013). Eski Mezopotamya’da Tıp. *History studies, international journal of history*, ISSN: 1309 4173, 107-118. Ankara Üniversitesi. 109.

edebilmeleri ve aç kalmamaları için her ay törenler düzenleyerek kurbanlar kesmişlerdir. Böylece ölen kişinin çöplüklerde kırıntı toplamaktan kurtulduğuna inanmışlardır.³⁴

Eskiçağda pek çok tören yapılmıştır. Tanrıları insan şeklinde düşündükleri için onların da insanlar gibi günlük beslenmeleri gerektiğine inanmışlardır. Bu sebeple Tanrılara günde üç defa törenler eşliğinde yiyecek sunulmuştur. Etin dışında bira, şarap, süt, hurma gibi yiyecekler de düzenlenen günlük kurban ritüellerinde Tanrılara takdim edilmiştir. Bu besinler tapınakta görev yapan kişiler arasında paylaşılmıştır. Krallar, Tanrılara sunulan kurbanlar ile özel olarak ilgilenmiştir. Eskiçağ insanı Tanrılarla ya din adamları ya da sundukları bu kurbanlar vasıtası ile iletişim kurduklarına inanmışlardır.³⁵

Anadolu ve Mezopotamya'nın dini adetleri de neredeyse aynılık göstermektedir. Ölen kişilerin eşyalarıyla birlikte gömülmesi ve bunların öteki dünyada ölen kişiye eşlik edeceği düşüncesinden dolayı ahiret inancına sahip oldukları görülmektedir. Ölü gömme adetleri de paralellik göstermekle birlikte Hititler'de kralın öldükten sonra Tanrı olacağı inancı ile yakıldığı bilinmektedir. Anadolu'da ölümler gömülerek ya da yakılarak defnedilmiştir. Basit halkın aksine kral ve ailesine mensup kimseler yakılarak Tanrı olup, Tanrıların oturdukları gökyüzüne çıktıkları düşünülmüştür.³⁶

Mezopotamya'da gerekse Anadolu'da Tanrılar tıpkı insanlar gibi yedirilmiş, içirilmiş, giydirilmiştir. Fiziki şekilleri insan gibi olduğu kadar, ruhen de onlarla aynı anlatılmıştır. Tıpkı insanlar gibi “*yer, içer, eğlenir, sever, nefret eder, kavga eder, ihtiras yapar; isterlerse yardım eder, istemezlerse sırt çevirir şekilde*” tanımlanmıştır. Anneleri, babaları, çocukları ve diğer akrabaları vardır. Tıpkı insanlar gibi taraflı gruplar oluşturur, birbirlerini çekiştirir, kavga eder ve hatta savaşır. Onlar arasında da bir sınıf bilinci, bir hiyerarşi vardır. Büyük ve baş tanrılar hep öndedir, hep en başta anılırlar. Tanrıların da tıpkı insanlar gibi meslekleri ve uzmanlık alanları vardır. Sağlık, adalet, sefalet, falcılık, savaş, yağışların düzenlenmesi, zanaatkârlık, çiftçilik gibi belli başlı meslekleri vardır.³⁷

Eski Mezopotamya'daki “*Yeraltı Dünyası*” inancı şöyledir:

“Yeraltı Dünyası genellikle devasa kozmik bir boşluk olarak algılanmaktadır; bu boşluk yeryüzünün gökyüzünün altında olmasına benzer, yeraltı da yeryüzünün altındadır; yani üç katlı bir evren tasavvurunda en alttaki katı oluşturmaktadır. Ölümler ya da en azından onların ruhları mezardan sonra

³⁴ Kramer, S. N. (2002). *Tarih Sümer'de Başlar*, (İkinci Basım). Çev: Hamide Koyukan, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 194.

³⁵ Mutlu, 2012: 11.

³⁶ Özmen, 2010: 103.

³⁷ Özmen, 2010: 98.

herhalde oraya inmektedir. . . Ölülerin bir kayıkçı tarafından geçirildiği bir nehir olsa da, bu nehrin yeraltı ya da yeryüzü ile ilişkisi hiçbir yerde belirtilmez. Yeraltında Ereşkigal'in, avlusunda oturduğu yedi kapılı bir sarayı vardır, fakat yerinin tam olarak neresi olduğu belirsizdir. Yeraltı Dünyası, özel mahiyetleriyle beraber Ereşkigal ve Nergal tarafından yönetilmektedir. Bu mahiyetin içinde yedi Anunnaki, çeşitli şanssız gökyüzü tanrıları, Galle olarak bilinen güvenlikçilere benzer görevliler yer almaktadır. Galle'ler dışında bunların hepsinin tıpkı gökyüzündeki tanrılar ve yeryüzündeki ölümlüler gibi, yiyecek, giyecek, silahlar, çeşitli tipte kaplar, mücevherler ve benzeri şeylere ihtiyaç duydukları görülmektedir. Ölülere, yaşarken olduğu gibi bir hiyerarşi uygulanmaktadır; kuşkusuz en iyi "sandalyeler" ölü krallara ve Gilgamiş ve Ur-Nammu gibi kralların ölümlerinde özel kurbanların bakımından sorumlu olan yüksek rahiplere ayrılmıştır... ”³⁸

Eski Mezopotamya'da dünya; gökyüzü, yeryüzü ve yeraltı diye üç katman olarak düşünülmüş ancak Hititler dünya'yı, sadece gökyüzü ve yeryüzü olarak düşünmüştür. Buradan “Yeraltı dünyası, yeryüzünün bir parçasıdır” düşüncesini doğrulamıştır.³⁹

Yeraltı dünyasında barış içindeki ruhlara kurbanlar sunulmuş ve gerekli özen gösterilmiştir. Ancak bazı yeraltı ruhlarına ayrı bir özen gösterilmesi gerekmiştir. Özellikle cinayete kurban gidenlerin, kimsesi olmayanların, gömülmemiş olanların, doğum sırasında ölen kadınların ve çocukların ruhları tehlikeli sayılmıştır. Bunlarında Tanrılar gibi hastalık getireceğine inanılmış, bu hastalıklardan kurtulmak için de büyü, sihir, dua, fal, kehanet, muska gibi yollara başvurulmuştur.⁴⁰

Sümerliler, ölen kişinin yeraltı dünyasına en iyi şekilde ulaşması için cenaze törenlerine özen göstermiştir. İlk olarak ölen kişinin ruhu ile bedeninin tam olarak ayrılmadığına inanılmış, bu ayrılmanın olması ve ölünün ölümler diyarına gidebilmesi ölünün defnedilmesi ile olmuştur. Bu durum Sümerlilerde mezarlıkların bulunmasına ve ölümlerin yakılmadığına kanıt olmuştur.⁴¹

Öteki dünya inancı Sümerlilerin de dini anlayışında çok önemli bir yer tutmuştur. Onlar etraflarındaki dağlık alanlarda daimî olarak kendilerini tehdit eden düşmanları olduğu için “yabancı memleket” anlamına gelen “Kur” kelimesini Öbür Dünya için de kullanmıştır. Kur, yeryüzüyle asla kıyaslanamayacak kadar kötü bir yerdir. Burada en önemli kralların ve iyi insanların bile rahat edemeyeceğine inanılmıştır; hatta Tanrılar bile

³⁸ Sevinç, F. (2008). Hititlerde Yeraltı Dünyası, *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 1, Eskişehir, 235-236.

³⁹ Sevinç, 2008: 236.

⁴⁰ Gökhan, F. (2015). *Hititlerde Tıp Üzerine Bir İnceleme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 129.

⁴¹ Altuncu, A. (2014). Sümerlerde Tanrı Anlayışı ve Tanrılar Panteonu, Kilis: Yedi Aralık Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Dergisi, İlahiyat Sayısı*, Cilt:4. Sayı:7, 93.

kendilerinden birinin Kur'da bulunmasını istememiştir. Kur, yeryüzü ile en eski deniz arasındaki boşluktur ve buraya ölülerin gölgesi gitmiştir. Ölülerin buraya gidebilmesi için bir kayıkçının sandalıyla geçtiklerine inanılmıştır. Burada bulunanların hepsinin durumu aynı değildir. Bazıları burada hoşnut bir yaşam sürerken bazıları ise ölmeye önce kötü bir insan oldukları için çöplüklerde toza toprağa bulanmış vaziyettedir. Bir de yaşayan yakınlarının onların ruhlarına her ay adaklar sunması gerekmiştir. Böylece çöplüklerde kırıntı toplamaktan kurtulmuş olmuşlardır.⁴²

Sümerlere göre Kur adı verilen Ölüer Diyarı, sıkıntılı ve yaşanılması oldukça zor bir yerdir. Yeryüzündeki hayatlarında Tanrıları memnun etmek için büyük gayretler gösteren ve kahramanlıklar sergileyen insanların bile ölüer diyarında sıkıntı ve çaresizlikler içerisinde kaldığına, bu yerin asla yeryüzüne denk olamayacağına inanılmıştır. Bu yüzden, ölen insanların yeraltı dünyasında olabilecekleri en iyi duruma ulaşmaları için cenaze törenleri büyük bir özen ile düzenlenmiştir. Ölümden sonra, ölen kişinin ruhu ile bedeni arasındaki ilişkinin tam olarak kopmadığına inanılmıştır. Bu nedenle ölüer diyarına gidebilmesi için defnedilmesi gerektiğini düşünmüşlerdir. Kent kalıntılarında mezarlıkların bulunması, yakarak, suya atarak veya ıssız yerlerde çürümeye bırakarak cesedi yok etme yönteminin Sümerlerde olmadığını göstermiştir. Sadece ağır cezaya çarptırılan insanların cesetleri ruhlarının büyük bir acı çekmesi için defnedilmemiştir.⁴³

Sümerlilerin inanışlarına göre, insanlar işledikleri bütün günahların ve kusurların cezasını bu âlemden çekmektedir. Sümer dininde mükâfatlar da ceza da dünyevi olarak görülmüştür. İnsan dünyevi hayat dışında bir şey beklememiştir. O, er geç dönüşü olmayan yeraltı âlemine girmek için bu dünyadan göçecektir.⁴⁴

Sümer tabletlerinde ölen kişinin ihtiyaç duyabileceği her türlü nesnenin de kendisiyle beraber gömülmesi gerektiği belirtilmiştir. Mezarlara konulan bu nesnelere ölen kişinin mesleği ve konumu hakkında da bilgiler vermiştir. İnsanlar için ölümden ve karanlık diyara gitmenin kaçınılmaz olması Sümerliler'de derin üzüntü yaratmıştır. Yeraltı dünyasının; yani karanlıklar krallığının yedi kapısının muhafızları, bir kere buraya giren insan Edimnusu'nun bir daha buradan çıkmasına müsaade etmemiştir. Bu sebeple buraya

⁴² Mutlu, 2012: 21-22.

⁴³ Altuncu, 2014: 159.

⁴⁴Günaltay, M. Ş. (1945). *Mezopotamya-Sümerler*, İstanbul: Akşam Matbaası, 112.

mümkün olduğu kadar geç gidilmeye çalışılmış, Tanrılar için yapılan bütün ayin ve ibadetlerle uzun süre yaşamak istenmiştir.⁴⁵

Gılgamış, Enkidu ve Ölüler Diyarı isimli hikâyede, Enkidu'nun ölüler diyarına inmesi, Gılgamış'ın Enki'den yardım istemesiyle buradan kurtulması ve aralarında yapmış oldukları yeraltı dünyası hakkındaki konuşma anlatılmıştır. İnanna ve Dumuzi miti de yeraltı dünyasıyla ilgili bilgi vermiştir. Bu mitler, ölüm ve ölüler diyarıyla ilgili inanışların ortaya çıkmasını sağlamış, uygulamalar bu inanışlar çerçevesinde şekillenmiştir. Mitlerde ölüler diyarı, karanlık ve hiçbir şeyin bulunmadığı bir yer olarak tasvir edilmemiş olsaydı, ölen kimseler kendi mesleklerine uygun eşyalarla defnedilmez, mezarlara kilden yaptıkları borularla sıvı dökme ritüelini gerçekleştirmez ve bu törenlerde yiyecek saçıp sunularda bulunmazlardı.⁴⁶

Sümerlilerde ilahi en büyük ceza cesedin gömülmemiş olmasıdır. Kitabelerde ilahi cezaya mahkûm olanlar hakkında “*cesedi atılsın, mezar bulamasın*” denilmiştir.⁴⁷ Mezopotamya’da ölüyü kasten cezalandırma dışında toprağın üstüne gömme, açık havada sergileme ya da yakma gibi yöntemlere hiç başvurulmamıştır. Mezopotamya’da ölü gömme ile ilgili olarak hükümdarların mezara yalnız gömülmeyle yanlarında zengin eşyalar, silahlar, mücevherler, müzik aletleri; hatta müzisyenler, hizmetkârlar vs. ile gömüldükleri kral mezarlarının bulunmasıyla birlikte ortaya çıkmıştır. Krallarına öteki dünyada eşlik etmek için bu kişilerin de mezara girdikten sonra zehir içmek suretiyle (yapılan kazılarda her ölünün önünde bir kap bulunmasından bunlarda zehir olduğu düşünülmüştür) hükümdarlarıyla birlikte gömüldükleri görülmüştür.⁴⁸

Sümerliler tapınaklara kralların, patesilerin, büyük adamların ve zenginlerin heykellerini koymuşlardır. Bu şekilde onların Tanrı’ya olan bağlılıklarını onayladıkları gibi adlarını ve tasvirlerini de ölümsüzleştirmişlerdir. Çünkü heykel, ait olduğu şahsı ölümünden sonra da yaşatmış olmaktadır.⁴⁹

Sümer’de yeraltındaki ölülerin ruhları için yiyecek ve kurbanlar sunulmazsa, onlar yeryüzüne çıkarak insanlara rahatsızlık vereceklerine ve ölenlerin arkasından çok fazla ağlayıp sızlanmanın onları sıkacağına inanılmıştır. Kötülük kovma törenleri ile ruhları

⁴⁵ Günaltay, 1945:150.

⁴⁶ Altuncu, 2014: 161.

⁴⁷ Günaltay, 1945:158.

⁴⁸ Özmen, 2010: 102.

⁴⁹ Günaltay, 1945:131.

karanlıklar diyarına geri göndererek insanlara zarar vermelerini önlemek amaçlanmıştır.⁵⁰ Mitrere göre Ay Tanrısı *Nanna-Sin*, yeraltı dünyasında doğmuştur. Kralların yaptığı işleri denetleyen, yeraltı dünyasında ölüleri yargılayan, yazgıları belirleyen ve “*dinlenme gününde*” ölüler âlemine giden şefkatli bir Tanrı olarak düşünülmüştür.⁵¹

Sümerler, kilden yapılmış bir boru aracılığıyla toprağa sıvı dökme törenleri yapmış, böylece yeraltı dünyasındaki Edimmuların susuzluklarının giderileceğine inanılmıştır. Ayrıca cesedi gömme işlemi sırasında eğer kurallara uyulmazsa ölen kişinin Edimmusu'nun yeni yerinde rahatsız olacağına inanılmıştır.⁵²

Asur Devletinde kurbanlık hayvanı kesip Tanrılara sunmak gerekmiştir. Yoksa Tanrıların kendilerini yiyeceği inancı yaygındır. Asurlarda kesilen yavru hayvanların insanların var olan bütün günahları temizleyeceği inancı hâkimdir. Törenler süslü ve görkemli saraylarda gerçekleşmiştir. Sümerlerde kurban edilecek olan hayvanın türüne, rengine, cinsine önem vermemişlerdir. Çünkü onlar için önemli olan kanın akmasıdır. Sümerlerde kurban demek Tanrı'nın besini demektir. Tapınaklar “*Tanrı evi*” olarak görülmektedir. Ritüellerde genellikle ekmek, susam şarabı, tereyağı, bal ve tuz gibi yiyecekler kutsal mekândaki Tanrı heykelinin önüne bırakılmıştır. Koyun, insanın vekili olarak görülmüş ve bir insan yaşamı için koyun, kendi başı için de koyun başı vermesi gerekmiştir. Sümerlerde en değerli kurban kuzu olmuştur; ancak kurban edilmiş insan örneklerine de Sümerlerde rastlanılmıştır. Sümerlerde hastanın günahlarına karşılık domuz kurban edilmiş ve domuzun gövdesi altı parçaya bölünerek hastanın üzerine bırakılmıştır.⁵³

Mezopotamyalılar Tanrıların yeryüzünde ve gökyüzünde oturduklarını düşünmelerine rağmen, her Mezopotamya şehrine onların evi olarak nitelendirdikleri yapılar, tapınaklar inşa etmişlerdir. Mezopotamya'da kral, Tanrı'nın temsilcisidir. Tanrıların evi olarak düşünülen tapınakların inşa edilmesinden de kral sorumludur. Sümerliler de Mezopotamya bölgesine geldikten sonra her kentin bir baş tanrı adına inşa edildiğini düşündüklerinden mabetlerini kentlerin merkezindeki suni tepelerin üzerine tanrıları adına inşa etmişlerdir. Bu mabetlere “*Ziggurat*” denilmektedir. Sümer memleketinde ilk tapınak inşaatı Eridu şehrinde Tanrı Enki için yapılmıştır. Tapınak inşaatının tamamlanmasından sonra törenler düzenlenmiştir. Törenden önce yıkanılmış ve

⁵⁰ Özmen, 2010: 38.

⁵¹ Altuncu, 2014: 149.

⁵² Altuncu, 2011: 95.

⁵³ Armutak, A. (2004). Eskiçağ Uygarlıklarında Kurban Edilen Hayvanlar Üzerine Bir İnceleme, İstanbul Üniversitesi, *Veterinerlik Fakültesi Dergisi* 30 (2), 172-173.

yeni elbiseler giyilmiştir. Açılış töreninde davetlilere içki ve yiyecek ikramı yapılmış, Tanrılar için koyun kurban edilmiştir. Tanrı'nın tezahürü olarak düşünülen heykeller kurban aktivitelerinde de odak noktasını oluşturmuştur. Tapınak ve içerisindeki Tanrı tasvirleri din adamları sınıfının gözetiminde olmuştur. Tapınaklar halk tarafından yapılmış ve bazı zenginler tarafından da maddi olarak desteklenmiştir.⁵⁴

Bu tapınaklarda görev yapan din adamları ve din kadınları rütbe ve görevlerine göre sınıflara ayrılmıştır. Bu sınıf Eskiçağ toplumları açısından büyük önem taşımıştır. Çünkü Tanrılarının nasıl memnun edileceğini, dini şarkıların nasıl söyleneceğini, kutsal törenlerin nasıl yapılacağını, kurbanın nasıl sunulacağını sadece onlar bilmişlerdir.⁵⁵

Eskiçağ Mezopotamya toplumlarında Tanrılara sunulan kurban, bir hayvan olabildiği gibi çeşitli yiyecek ve içeceklerin de Tanrılara sunulduğu görülmüştür. Mezopotamya toplumları kurbanları Tanrılarının besini olarak değerlendirmiştir. Kanlı ve kansız olarak sunulmuştur. Kansız kurbanla ilgili olarak yapılan törenlerde Tanrılara yiyecek ve içecek sunulmuş, güzel kokular, yayan otlar ve ağaçlar yakılmıştır. Kanlı olarak düzenlenenlerde ise hayvanlar kesilmiştir. Hayvanların etleri ya ateşte kızartılmış ya da tencerede pişirilmiştir. Törene katılanlara da yemek ziyafeti düzenlenmiş ve halka da Tanrılar için kesilen kurbanlardan takdim edilmiştir.⁵⁶

Kurbanlar Tanrı'nın gelirine ve seviyesine göre değişmiştir. Yani çok tanrılı bir inanca sahip olan Mezopotamya toplumları bu Tanrılarını derecelendirdikleri için her Tanrıya aynı miktarda kurban sunulmamıştır. Büyük Tanrılar için sunulan kurbanlar daha fazla ve daha ayrıcalıklı olmuştur. Eski Mısırda kurbanlarla Tanrı doyurulmaya çalışılmıştır. Kurban edilen hayvanların kanı çevreye sürülmüştür. Sürülen bu kan, Tanrı'nın hakkı olarak kabul edilmiştir. Anadolu ve Mezopotamya'da insanlar Tanrılarının gazabından korkmuşlardır. Anadolu kültüründe Kralın öncelikli görevi Tanrılarını hoş tutmaktır. Bu amaçla şenlik zamanı gelen Tanrınının tapınağını ziyaret etmek ve erdemli bir kişiliğe sahip olmak zorundadır. Eğer hizmette kusur edilirse Tanrılar öfkeye kapılır; bu öfkenin nedenini bulmak, kusurunu düzeltmek ve af dilemek de yine kralın görevi olarak görülmüştür.⁵⁷

⁵⁴ Mutlu, 2012: 17-18.

⁵⁵ Mutlu, 2012: 6.

⁵⁶ Ökse, T. (2006). "Eski Önasya'dan Günümüze Yeni Yıl Bayramları, Bereket ve Yağmur Yağdırma Törenleri, *Bilig*, Sayı: 36, 52.

⁵⁷ Özmen, 2010: 98.

Anadolu insanı hayatın ölümle tamamen son bulmayacağına inanmıştır. Onlar, öldükten sonra insanın mutlaka yeniden dirileceğini ve dünyaya geleceğini düşünmektedir. Ölümcul beden yok olup gitse bile en azından insan ruhu varlığını bir şekilde sürdürmüştür. Ölü ruhlarının yaşamsız bedenlerini terk ettikten sonra gökyüzüne gittikleri ve orada mutlaka dünyadakine benzeyen bir biçimde varlıklarını sürdürdüklerine inanmışlardır.⁵⁸

Babil Devleti, ölen kişinin ölümler diyarına gittiğine inanmıştır. “*Dönüşü olmayan ülke*” olarak adlandırılan Ölümler Diyarı’nın başında korkunç Tanrıça Ereškigal vardır. Daha sonra salgın hastalık Tanrısı Nergal de ona katılmıştır. Babil mitolojisinde Ereškigal’in yeri bilinmeyen yedi kapılı bir sarayı olduğu söylenmiştir. İnançlarına göre; ölümler gittikleri bu dönüşü olmayan ülkede yargılanmıştır. Ölüme karamsar bir açıdan bakan Babil Devleti en iyimser yaklaşımla, ölümü bu dünyadaki yaşamın kasvetli bir yansıması olarak düşünmüşlerdir.⁵⁹

Babil Devleti’nde din görevlileri büyük öneme sahiptir. Hammurabi yasalarında din kadınları ile ilgili çeşitli konularda çok fazla madde bulunmuştur. Yasaların din görevlilerine ait hükümler içermesi onların Babil toplumundaki değerlerini de açıkça gözler önüne sermiştir.⁶⁰ Her Babil’linin ayrı bir Tanrı ve Tanrıçası vardır. Kişilerin Tanrıları onunla diğer Tanrıların arasını iyileştirmiş, onları kötülöklere karşı korumuştur.

Babil devleti de Tanrı’nın heykelde vücut bulduğuna inanmıştır. Bu nedenle heykel savaş sırasında savaş alanına götürölmüştür. Geriye dönene kadar da Tanrı’nın yerinde olmadığı düşünölmüştür. Heykel babadan oğula miras bırakılabölmüştür. Tapınaklardaki heykeller ile insanların evlerindeki Tanrı heykelleri arasında farklılıklar vardır. Tapınak heykelleri değerli ahşaptan yapılmış; evdeki heykeller ise ucuz kilden yapılmıştır.⁶¹

Babil devletinde saray bahçesinde krallığın törenleri yapılmıştır. Mitolojik hikâyelerde göröldüğü gibi, ilkel insanlar kışın bitkilerin ölmesini Tanrıların ölümü ve baharın gelişi ile birlikte doğanın yeniden canlanmasına, bitkilerin yeşermesini ise Tanrıların yeniden dirilişi olarak düşünmüşlerdir. Babil mitosunda İstar’ın yeraltına inişini

⁵⁸ Özmen, 2010: 102.

⁵⁹ Mutlu, 2012: 52.

⁶⁰ Mutlu, 2012: 6.

⁶¹ Mutlu, 2012: 51.

anlatan bölümünde Tammuz'un ve ölümlerin ruhlarını dönüşü olmayan ülkeden çağırarak için tütsü yakıldığı anlatılmıştır.⁶²

Gökyüzünün hanımı olan İstar, cehennemde de hüküm sürmek istemiştir. Bu nedenle ölümler diyarına inmeye karar vermiştir. İstar yeraltı dünyasına inmeden önce Tanrıların veziri olarak bilinen Papsukkal'a yeraltından dönememesi halinde diğer Tanrılara haber vermesini söylemiştir. İstar geri dönmeyince vezir, Tanrılara durumu bildirmiştir. Tanrıça İstar İnanna öyküsünde olduğu gibi yeraltı dünyasındaki kapı bekçisi tarafından durdurulmuştur. Sümer mitolojisindeki gibi İstar yedi kapıdan geçerken her bir kapıda bir eşyasını bırakmıştır. İstar'ın ölüme dönüşmesinden sonra Sümer tanrısı Enki, Babil'deki adı ile Ea, İstar'ı yeraltı dünyasından kurtarmıştır. Tanrıça her kapıda bıraktığı eşyalarını da alarak canlı yaşama geri dönmüştür.⁶³

Yunanlılarda yeraltı Tanrısı da öteki dünya inancını göstermiştir. Tanrılar için yapılan törenlerde özel kıyafetler kullanılmıştır. Kurbanları Tanrılara sunan kişinin başında çelenk vardır. Kurban edilecek hayvanın alın kılları yakılmış ve üstüne arpa ile şarap dökülerek kutsanmıştır. Hayvanlar dua, şarkı ve dans eşliğinde kurban edilmiştir. Boğa, Eski Yunan toplumunda ilahi bir güce sahip olarak kabul edilmiştir. Tanrı'ya yakarma, ona şükranlarını sunma ve arınmak için genelde kurbanlar sunulmuştur. En büyük kurban Tanrı Zeus'a adanmıştır. Tanrılarında erkek hayvan, tanrıçalarına dişi hayvan, gök tanrılarında az tüylenmiş beyaz hayvan, yeraltı tanrılarında siyah hayvanlar sunulup kurban edilmiştir.⁶⁴

Urartu Devletinde ölüm doğrudan insan ile Tanrı arasındaki bir yakınlığı çağırıştırılmıştır. Bu nedenle kurban ölü gömme geleneğinin önemli bir parçası olmuştur. Farklı inanışlara sahip halklar Urartu dini içinde kabul edilmiş ve belli oranda kendi inanışları ve geleneklerini gerçekleştirdikleri görülmüştür. Urartu mezarlarında taş sandık, basit sandık, kaya, küp, urne gibi mezar çeşitlerinin olmasının yanında hem yakarak hem yakmadan ölümleri gömdükleri görülmüştür. Bu durum onların farklı kültürlerden ya da farklı topluluklardan insanları içinde barındırdıklarını göstermiştir. Urartu dini içinde ölü yemeği ya da Tanrıdan ölünün diğer hayatında huzur bulmasını istemesinin farklı yolları olmasının gerekliliği olarak görülmüştür. Kurbanlar da bunlardan bir tanesidir. Ölü gömme törenlerinin bir parçasını oluşturan kurbanlar için ayrılan hayvanların büyük bölümünün sığır, koyun ve keçi gibi hayvanlar oldukları görülmüştür. Dilkaya ve

⁶² Mutlu, 2012: 67.

⁶³ Mutlu, 2012: 89.

⁶⁴ Armutak, 2004: 176-177.

Karagündüz gibi Urartu mezarlıklarında bazen “*in situ*” olarak kaplar içerisinde koyun, keçi ve sığıra ait oldukları düşünülen hayvan kemiklerinin var oluşu ölü ziyafetleri olduğunu göstermiştir. Madavank mezarları önündeki alanlarda çukur ve kayadan kesilerek oluşturulmuş bir sekinin önündeki kanalın, kurban kanının aktığı kanal olarak yorumlanmasına neden olmuştur.⁶⁵

Urartularda bazı mezarlıkların içinde niş ve benzeri mimari öğelerin ölü gömmesi sırasında ölü için sunulan yiyeceklerin konulduğu sunak veya yemek masalarının yerleri olduğu görülmüştür.⁶⁶

Urartu dönemine ait çok sayıda Nekropol ve Kaya Mezarı tespit edilmiştir. Söz konusu nekropoller ve kaya mezarlarından Urartu toplumunun ölü gömme gelenekleri hakkında bilgi sahibi olunmuştur. Nitekim ele geçen verilerden ölünlün öteki dünyaya yolculuğunda bir takım dini merasimler yapıldığı görülmüştür. Elimizde yeteri kadar veri elde edilmemiş olmasına rağmen ölü gömme aşamasında din adamlarının da var olduğu görülmüştür.⁶⁷

Meherkapı yazıtı, Urartu inanışlarının temel ve en önemli yapısını oluşturmuştur. Bu yazıtta dinsel ayinler ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Özellikle oğlak kurbanı, Mezopotamya inanışlarında günahı, suçu veya hastalıkları üzerine alan bir unsur olarak görülmüştür. Böylece günahattan ve hatalardan arınmaya çalışılmıştır.⁶⁸

Karmir Blur susisine ait bloklar üzerinde yaptırdığı tapınak ve ilk seremoniler için Tanrı ve Tanrıçalara kurbanlar sunulması örneği şu şekildedir:

*“...Yeni tapınakta tanrı Haldi'ye keçi yavrusu kesilsin ve tanrı Haldi'ye boğa, Tanrı Teişeba'ya koyun ve tanrı Şiuini'ye koyun kurban edilsin... Tanrıça Arubani'ye inek, Tanrı Haldi'nin silahlarına koyun, Tanrı Haldi'nin kapılarına koyun ve Tanrı Larşa'ya koyun kurban edilsin...”*⁶⁹

Karmir Blur tapınak yazıtında sunu işlemlerini yerine getirenlerin görevlerini yapmaları karşılığında kıraç topraktan taş toplamaları emrinin verildiği yer almaktadır. Metin örneği şu şekildedir:

⁶⁵ Batmaz, 2013: 817-818.

⁶⁶ Batmaz, 2013: 820.

⁶⁷ Gökçe, B. (2017). Urartu Krallığında Din Görevlileri Türk Tarih Kurumu, *Belleten*, Cilt LXXXI Sayı 290, 37.

⁶⁸ Batmaz, 2013: 810.

⁶⁹ Batmaz, 2013: 811.

*“Kutsal alanda her kim görevini yerine getirmezse yemine uygun olarak toprakta ne yaptığı düşünülmezsizin kiraç topraktan ona taş toplatılsın...”*⁷⁰

Urartu Krallığı’nda dinin önemli bir yerinin olduğu bugüne kadar ortaya çıkarılan ve dini pratiklerin uygulandığı tapınaklar ile açık hava kutsal alanlarından anlaşılabilmiştir. Tapınak alanının etrafında sütunlu bir alan bulunmuştur. Susi odalarının önünde dini merasimlerin yapıldığı bir avlu yer almıştır. Kalelerde bulunan tapınakların yanı sıra Urartu’da dini ritüellerin uygulandığı bir diğer mekân tipi de açık hava kutsal alanlarıdır. Açık hava kutsal alanlarının iki örneği bulunmuştur. Bunlardan ilki basit anlamda kayalara oyulmuş nişlerden oluşmuştur. İkinci tür ise Erzincan/Altıntepe’den öğrenilmiştir. Bu kutsal alanda dört stel ve stellerin önünde yer alan hayat ağacından söz edilmiştir. Bu eserlerde dinsel içerikli konular arasında kutsal ağaç etrafında düzenlenen törenler, libasyon, tanrı, tanrıça, mitolojik ve kanatlı cin figürleri işlenmiştir. Bunların yanı sıra ele geçen az sayıdaki bronzdan tanrı heykelcikleri dinle ilgili bilgi sağlayan bir diğer önemli buluntu grubunu olmuştur.⁷¹

Eskiçağ toplumlarında görüldüğü gibi Friglerde de çok tanrılı din görülmüştür. Frigler de ölü gömme tarzında diğer Eskiçağ topluluklarından bazı farklılıklara rastlanılmıştır. Tümüls içerisindeki oda şeklindeki mezarlıklara ölü bazen iskelet olarak bazen de ölünün yanmış külleri bırakılmıştır. Frig kralları ve soyluları, ölülerini ya kayaya oyulmuş mezarlıklara ya da Tümüls denen yığma tepelerin altındaki odalara gömmüşlerdir. Frig Devletinin ölülerini gömdükleri yerler, oyulmuş mezarlıklar ya da yığma mezar tepeleri olan tümülüslerden oluştuğu anlaşılmıştır. Bu Tümülüslerin içinde bulunmuş ölü hediyelerinin, Frigler’in ölü kültürüne ve ölü gömme adetlerine verdikleri önemi göstermiştir. Oda şeklindeki mezarlıkların içerisinde cesetler sedirler üzerine yatırılmış, içerisine çok fazla hediye bırakılmış ve çatısı toprak ile örtüldükten sonra bir daha hiçbir şekilde açılmamıştır. Mezarların üzerine yığılan toprağın yüksekliği ölen kişinin seviyesine göre değişmiştir.⁷²

Ölüye sunulan ziyafetlerde kurbanın cenazeye katılan kişiler tarafından tüketildiği ve kalan kısmının da tabaklar içinde ölünün yanına sonraki hayatı için bırakıldığı görülmektedir. Bu yemeklerin nerede pişirildiği bilinmemektedir. Buradaki ziyafetlerde

⁷⁰ Batmaz, 2013: 816.

⁷¹ Gökçe, 2017: 24-25.

⁷² Birecikli, F. (2010). Ana Hatlarıyla Friglerde Din, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 4, Sayı 7, 224-226.

pişen yemekler her zaman yenilmemekte; pişen yemeğin sadece ölü için bırakıldığı da görülmektedir.⁷³ Tanrılar için en sağlıklı yiyeceğin et olduğu kabul edilmektedir.

Ölen kişi adına, defin işlemlerinin olduğu gibi, definden sonra da ayda bir defa kurbanlar kesilmiştir. Devamında da Tanrılara, methiyeler ve dualar sunulmuştur. Tanrılara sunulan takdimlerin ve bütün bu ritüellerin ölen kişiyi rahatlatacağına, sunulan bu yemeklerden ölen kimsenin de yararlanacağına inanılmıştır. Bu duruma örnek olarak şunu verebiliriz:

*“Cesedi savaş alanında yatan ölünün Edimmusu bir yerde huzur bulmaz ve sükûnete kavuşmaz. Kendisiyle alakadar olacak kimsesi olmayan cesedin Edimmusu sokaklara atılmış artıklar ve süprüntülerle geçinir”.*⁷⁴

Bu örnekte de görüldüğü üzere öldükten sonra bahsedilen ritüellerin gerçekleşmesini sağlamak için çocuk sahibi olmaya çok önem verilmiştir.

Mezopotamya toplumları başlarına gelecek bir felaketi önlemek ya da var olan kötü bir durumdan kurtulmak amacıyla din adamları eşliğinde ağıtlar yakılmıştır. Mezopotamya ağıtları “gala” din adamları tarafından bir düzen eşliğinde gerçekleştirilmiştir. Ağıtlar “kirugu” adı verilen bir işaret düzeninin yanı sıra gala din adamlarına özgü bir lehçeye sahip olmuştur. Bu üslup tapınak ritüelleri ile yakından ilişkilidir. Ağıtlar herhangi bir saldırıya maruz kalmamak için gücenmiş bir Tanrıyı yatıştırmak amacıyla yapılmıştır. Bu amaçla tapınağı inşa eden görevliler herhangi bir işgal karşısında tapınağın daha fazla zarar görmesinden sorumlu tutulmaktan kurtulmuşlardır.⁷⁵

Genellikle ölen kişinin yokluğundan duyulan hüznü göstermek için kişinin defin töreninde ekmek, çeşitli meyveler, şarap, bal, süt gibi yiyecek ve içecekler ile soğuk ve sıcak suyun toprağa saçıldığı anlaşılmaktadır. Sümerler, kilden yapmış oldukları bir boru vasıtasıyla toprağa sıvı dökme ayinleri yapmışlardır. Bu ayinle, yeraltı dünyasındaki Edimmuların susuzluklarının giderilebileceğini düşünmüşlerdir. Defin işlemleri sırasında uyulması gereken kurallara uyulmazsa ölen kişinin ruhunun yeni yerinde rahatsız olacağına inanılmış; cenaze ve definle ilgili kural ve ritüellere büyük özen gösterilmiştir.⁷⁶

Eskiçağ toplumları genel olarak ölümden sonraki yaşamın var olduğuna inandıkları için dini ayin ve ritüellerin tamamında, lirik bir tarzda yazılmış dua, yakarış ve temenniler yer almıştır. Yuğlar, genellikle tanrıları övmek ve yapılan hatalar sonucunda insanların

⁷³ Batmaz, 2013: 820.

⁷⁴ Altuncu, 2014: 160.

⁷⁵ Mutlu, 2012: 24.

⁷⁶ Altuncu, 2014: 161.

içine düştüğü pişmanlığı göstermek için okunmuştur. Ayrıca dini açıdan önemli görülen bayramlarda da bu şiirler söylenmiştir. Lagaş'ın ana tanrıçası *Gatumdug*'a yapılan bir dua örneği şu şekildedir:

“Kraliçem, berrak gökyüzünün kızı, ne iyi ise, sen onu tavsiye edersin ve onu Gökyüzü'nün birinci katına kabul edersin, memlekete hayat veren sensin, sen Lagaş'ı meydana getiren kraliçesin, anasın! Senin gözettiğin halkın kuvveti artar; koruduğun dindarın ömrü uzar. Benim annem yoktur; Anam sensin. Benim babam yoktur; Babam sensin... Beni mabette sen doğurdun. İlahım Gatumdug, sen bütün iyiliklere vakıfsın... İçime hayat nefesini sen bıraktın. Anamın himayesinde, senin gölgen altında, saygı hisleri ile dopdolu kalmak istiyorum...”⁷⁷

⁷⁷ Altuncu, 2014: 144-145.

3. HİTİT METİNLERİNDE DOĞUM

3.1. Hitit Çivi Yazılı Belgelerde Doğum

Anadolu'da kurulup büyük bir medeniyet kuran Hititler, en fazla bilinen ve en dikkat çeken devletlerin başında gelmiştir. Hititler, tarihte çok önemli roller üstlenmiş ve Anadolu tarihinde dikkat çeken bir medeniyeti oluşturmuştur.

Hititlerin, Anadolu coğrafyasına nereden geldikleri tam olarak açığa kavuşturulmamıştır. Bu sebeple Anadolu'nun yerli bir halkı olmadığı söylenegelmiştir. Anadolu'ya gelişleri ani bir göç şeklinde olmamıştır ve kuşaklar boyu süren sistemli bir göç dalgası ile Anadolu'ya yerleşmişlerdir. Hititlerin, Anadolu'da güçlü bir devlet olarak varlığını göstermesinden önce, Asur Ticaret Kolonileri zamanına dayandırılmıştır (M.Ö. 1950-1750). Önemli yerleşim yerlerinden olan Kayseri Kültepe bölgesinde yapılan kazı çalışmaları sonucunda yazıtların ortaya çıkmasıyla Hititlerin Anadolu'da yaşadıkları kanıtlanmıştır.⁷⁸

Ekrem AKURGAL, Hitit devletinin baştan beri Mezopotamya etkilerini göstermeleri ve Büyük Krallık yıkıldıktan sonra büyük bir olasılıkla Kafkasya'dan gelerek Güneydoğu Anadolu bölgelerinde uzun bir süre kaldıktan sonra Orta Anadolu'ya yerleştiklerini söylemiştir.⁷⁹

Anadolu tarihinin başlangıcında Hitit Devleti, Hatti Beyliklerini ele geçirdikten sonra Orta ve Güney Anadolu'da kurdukları Eski Hitit Krallığı içerisinde birçok beylikten oluşan federal bir devlettir. Hitit devletinin kurulmasından önce dağınık halde bulunan beylikler üzerinde toplumsal, siyasi ve ekonomik olarak kontrol sağladıktan sonra Tanrı ve Tanrıçalara tapınmayla birlikte toplumsal tabakalaşmada en üstte yerini alarak tarih sahnesine çıkmıştır.⁸⁰

Boğazköy'de çıkarılan tabletler ve Mısır'da Tell El Amarna'da bulunan tabletlerden Hititlerin Hint-Avrupalı bir kavim oldukları, Anadolu'dan Hatti Ülkesi diye bahsettikleri ve Hattuşa'nın Hititlerin başkenti olduğu kesin olarak anlaşılmaktadır. Hititler geldikleri bölgeden kendilerine özgü bir çivi yazısı olan Hititçe (Neşa dili) haricinde neredeyse hiçbir kültürel ve sanatsal miras getirmemişlerdir. Anadolu'da yaşayan Hatti ve

⁷⁸ Alp, S. (1997). Asur Ticaret Kolonileri Çağında Kanes Nesa'da Hititlerin Varlığı ve Yoğunluğu (Bilimsel Bir Oluşumun Öyküsü), *Bilgiç*, S.1-17.

⁷⁹ Akurgal, 2005: 35.

⁸⁰ Sevinç, 2008: 13.

Hurri kültürlerine, hoşgörü ile yaklaşmışlar, bu uygarlıktan büyük ölçüde faydalanmasını bilmişlerdir.⁸¹

Merkezi devlet, ülkenin bütün Tanrı ve Tanrıçalarını başkent Hattuša'da aynı çatı altında güvence altına aldıktan sonra ve Hititler büyüklük ve tapınım derecelerine göre bütün yerel tanrıları listeler halinde toplamışlardır. Birbirine benzeyen Tanrılar, aynı olarak kabul edilmiştir. Merkezi devlet tarafından büyük ve yerel tanrıların özel bir grubu koruma altına alındıktan sonra Tanrılara başkentte özenle hazırlanan ritüellerle ibadet edilmiştir.⁸²

Hititler kendilerinden önceki Anadolu uygarlıklarının dışında Asur, Babil, Sümer, Mısır gibi çağdaşları olan uygarlıklarla da iletişim ve etkileşim içinde olmuş; yeniliklere açık bir toplum oluşturmuşlardır.

“Hitit metinlerinde doğum” bahsine geçmeden önce genel olarak Hititlerde doğumla ilgili özel bilgilerin sunulması çalışma açısından faydalı olacaktır.

3.1.1. Hitit Kanunlarında Doğum

Hitit toplumunda gebelik durumu her ne kadar dinsel açıdan ritüeller ve tıbbi yönden birtakım bilgiler içerse de gebenin haklarının kanunlarla korunduğu da görülmüştür. Hititler edindikleri her çeşit bilgileri kanunlarla koruma altına alıp hüküm haline getirmiştir. Kanun metinlerinde gebe kadına ve karnındaki bebeğine karşı yapılan saldırılar karşısında verilecek olan cezalar önceden gebenin hamilelik durumundaki aya göre aynı şekilde belirlenmiştir.

Hitit kanunlarında gebelik durumunun cezaları şu şekilde yer almaktadır:

*“Eğer özgür bir kadının karnının meyvesini (yani cenini) bir kimse öteye iterse (attırırsa) Eğer bu onuncu ayda olursa, on şekel gümüş versin, eğer o beşinci ayda olursa, beş şekel gümüş versin ve böylece suçu evinden uzaklaştırır. Eğer bir kadın kölenin karnın meyvesini bir kimse attırırsa eğer bu onuncu ayda olursa, on şekel gümüş versin”.*⁸³

Kanun metinlerinde hamile bir kadına karşı çocuğunu düşürmesine sebep olacak olan saldırılarda cezalar kadının karnındaki çocuğun ayına ve kadının hür veya esir olmasına göre uygulanmıştır. Anne karnındaki çocuğun ayı arttıkça cezaların da derecesi aynı oranda artmıştır. Çocuğun daha anne karnında iken bile bir birey olarak kabul edildiği

⁸¹ Ünal, A. (2002), *Hititler Devrinde Anadolu cilt I*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 66.

⁸² Gurney, O. R. (1990). *Hititler*. Ankara: Dost Kitapevi Yayınları, 109.

⁸³ İmparati, F. (1992). *Hitit Yasaları*. (Çev. E. Özbayoğlu). Ankara: İtalyan Kültür Heyeti Arkeoloji Araştırmaları (Eserin orijinali 1964- Roma), 44-45.

metinlerden anlaşılması ve hakları savunulmuştur.⁸⁴ Hitit kanunlarında çocuk düşürme maddesinin yer alması o dönemde çok fazla düşük olaylarına rastlanıldığını düşündürmüştür.

Hitit yasalarında doğum ile ilişkili olarak sadece düşük yapmaya neden olan hadiselerde ödenmesi gereken para cezalarını içeren maddelerin de varlığı göze çarpmaktadır. Köle bir kadının düşük yapmasına neden olunmasına ilişkin hakların da olduğu anlaşılmuştur. Belirlenen ceza miktarının özgür kadın için talep edilen para cezasının yarısı kadar olduğu metinlerden anlaşılmuştur. On üçüncü yüzyılda yazıldığı anlaşılan KBo VI 5 no'lu kopya metni ile yasaların daha geç bir versiyonunda (§§ XVI—XVII) düşüğe neden olunmasının karşılığında biçilen para cezasının kadının özgür olması durumunda yirmi şekel, köle olması durumunda ise on şekel olduğu ifade edilmiştir.⁸⁵

Hitit dönemi sonrasına tarihlenen Orta Asur kanunlarının 50. maddesinde, bir başkasının çocuğunun düşürülmesine sebep olan adamın karısının da çocuğu düşürülmüştür. Orta Asur kanunlarının yine 50. maddesinde kadınların kendi gebeliklerini bilinçli olarak düşürdüklerinden de söz edilmiştir. İstenmeyen gebeliklerin sonlandırılmasını isteyen kadınların cezası da belli olmuş; cezalarının kesin olarak ölüm olduğu görülmüştür. Orta Asur dönemindeki hukuk maddesinde çocuğun düşürülmesi ile ilgili görülen ağır cezalar Hitit yasalarında yer almamıştır.⁸⁶

Tablet I § 77'de ise canlı hayvanların düşük yapmasına neden olma ile ilişkili maddelere yer verilmiş; buna göre düşük yapanın bir inek olması durumunda biçilen ceza bedeli iki şekel iken; bir eşeğin düşük yapmasına neden olunması durumunda üç şekel ödenmesi kararlaştırılmıştır.⁸⁷

Hititlerde gebe bir kadına karşı yapılan saldırıda çocuğun düşmesi durumunda ceza durumu gebenin kaçınıcı ayda olduğuna göre belirlenmiş, Sümer kanunlarında aynı durumun kasıtlı veya kaza sonucu mu olduğu araştırılıp ona göre düzenleme yapılmıştır. Hammurabi Kanunlarında ise yapılan saldırı durumunda gebe kadının ölüp ölmediğine bakılarak cezalar tespit edilmeye çalışılmıştır. Asur kanunlarında ise çocuk düşürmenin darbe sonucu birinin karnına mı yoksa bir fahişeye mi zarar verdiği dikkate alınmış olup ve kadının ölüp ölmediği, kocasının çocuksuz kalıp kalmadığı, gebeliğinin ilk döneminde

⁸⁴ Reyhan, E. ve Cengiz, T. (2016). Hitit Toplumunda Aile ve Çocuk, Trakya Üniversitesi & Motif Vakfı, *Halk Kültüründe Aile Uluslar arası Sempozyumu*, (25-27 Mart), 25.

⁸⁵ Beckman, G. (1983). *Hittite Birth Rituals*. Weisbaden, 10.

⁸⁶ Şahin, G. M. (2017). Hitit Yasalarında Kadının Yeri, Bartın Üniversitesi *Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi* ISSN: 2149-5866 Cilt:4, Sayı: 2, 138.

⁸⁷ Beckman, 1983: 11.

olup olmadığına bakılarak ve çocuk düşürmenin isteyerek mi yoksa istemeyerek mi olduğu göz önüne alınmıştır.⁸⁸

3.1.2. Mitolojik Metinlerde Doğum

Doğum ve Hamilelik ritüellerinde döllenme eyleminden bahsedilmemiştir. Fakat bazı tarihi ve edebi nitelikli metinlerde bu konu ile ilişkili birtakım bilgilere yer verildiği görülmüştür. Mitolojide yer alan doğumlarda imkânsız gibi görünen olağanüstü durumlar gerçekte var olması normalmiş gibi yansıtılarak bazı durumlarda Tanrıdan yakarıшта bulunulmuştur.

Doğum konusu Kaniş kraliçesinin öyküsü, Kumarbi destanı, Ullikummu Mitosu, Appu masalı, Balıkçı hikâyesi gibi mitolojik ürünlerde karşımıza çıkmıştır. Bunları şöyle özetleyebiliriz:

Gökteki Krallık Efsanesi (Kumarbi)

“Tanrıların birincisi olan kudretli Anu, gökte kral olan Alalu’ya karşı savaş açtı ve Alalu’yu yendi. Alalu karanlık toprağa gitti. Anu tahta oturdu. Dokuzuncu yılda Anu, Kumarbi’ye karşı savaş açtı ve onunla mücadele etti. Kumarbi, Anu’nun uzvunu ısırıldı ve Anu’nun erkekliği Kumarbi’nin içine döküldü. İçine ağır bir yük koydum. Önce seni “asıl” Fırtına Tanrısı Teşup’a gebe bıraktım. Daha sonra dayanamayacağın kadar çok acı çekeceğin Aranazah nehrine gebe bıraktım ve üçüncü olarak seni ağır Tanrı Taşmişu’ya gebe bıraktım. Bu üç dehşet verici Tanrıyı tohum olarak senin içine koydum. Sende gideceksin ve başını dağların kayalarına çarpıp tükeneceksin!” Anu konuşmasını bitirince, göğe çıktı ve kendini gizledi. Daha sonra Kumarbi ağızındakileri tükürdü ama yine de bedeninin çeşitli yerlerinden çocukların doğmasına engel olamadı.”⁸⁹

Gökteki Krallık Efsanesi (Kumarbi)’nde kudretli iki tane tanrının kendi aralarında olan iktidar mücadelesi için yaptıkları savaş sonucunda erkeklik gücünün bir başkasına aktarılmasıyla oluşan olağanüstü gebelik durumu hakkında bilgi verilmektedir.

Ullikummi Mitosu

“Krallık tahtında oturan Alalu’nun oğlu olan Anu, onun krallığını ele geçirip, Alalu’yu yer altına sürdükten sonra, Anu da oğlu Kumarbi tarafından kendisine yönelik bir mücadele içinde bulur ve bunu erkeklik organının ısırılması

⁸⁸ Imparati 1992: 198.

⁸⁹ Elmalı, A. O. (1991). *Hititler’de Mitoloji*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 93-95.

sonucunda intikam peşine düşmesi izler. Anu, daha sonra Kumarbi'nin içine akıttığı tohumlarının arasında onu babasının tahtından edecek olan oğlunda olacağı üç çocuğa gebe kaldığını bildirir. Kumarbi, tohumların bir kısmını tükürse de diğer tohumları yediğinden kaderini değiştiremez ve bir zaman sonra üç çocuk doğurur.

Bunlar; Fırtına Tanrısı Teşup, Taşmişu ve Aranzah'tır".⁹⁰

"Daha sonra nefsi ağır basarak derin bir uykuya daldı. Kaya ile yattı. Ve erkekliği ona geçti [... [.....] beş defa onunla yattı, [.....] on defa onunla yattı".⁹¹

Kaneş Kraliçesi Masalı

"Kaneş kraliçesi bir yıl içinde otuz erkek çocuk doğurduğu, bu kalabalık çocuklar karşısında şaşırarak kraliçenin, çocukları sıvanmış sandıklara? koyarak onları Zalpa'ya götürecektir olan nehre bıraktığı, tanrıların bu çocukları alarak büyüttüğü, Kraliçe'nin yıllar sonra bu kez otuz kız çocuk doğurduğu söylenmektedir. Erkek çocukların Kaneş/Neşa şehrine doğru yola çıktıkları, Tamarmara şehrine geldikleri, buradaki şehrin adamlarından, Kaneş kraliçesinin bir gebelikte otuz kız çocuğu doğurduğunu, (Onun önceden doğan) erkek çocuklarının kaybolduğunu, ama erkek çocuklarının onun kalbinde olduklarını duyduklarında, "Aradığımız annemizi bulduk! Geliniz, Neşa şehrine gidelim!" ve Kaneş/Neşa annelerini bulmaya gittikleri kaydedilmektedir. Ancak tanrıların onlara başka şahsiyet verdiği, o oğullarına kızlarını vermek istediği, en büyük oğlanın kız kardeşini tanımadığı, ama en küçüğünün onları tanıyarak; "Biz kız kardeşlerimizi alacak mıyız? /Onlarla evlenecek miyiz?) (Tanrıya karşı) böyle hürmetsizlik yapma! [Onlarla yatmamız kesinlikle doğru değildir.] "diyerek itiraz ettiği anlatılmıştır".⁹²

Bu Masalda kraliçenin bir batında doğurduğu otuz erkek çocuğu nehre bırakmış olması sonrasında doğurduğu otuz kız çocuğunu yanında büyütmesi, nehre bırakılan çocukların "kurban" olarak sunuldukları fikrini akla getirmiştir. Hitit toplumunda da hayvanların doğum zamanında Tanrılara, oğlak ya da buzağının, hiçbir insan tatmadan önce taze ürünlerin Tanrılara sunulması gerektiğine inanılmıştır. Hatta Tanrılara ait taze, ilk ürün olan yiyeceklerden görevlilerin kendilerinin faydalanmaları çok ağır bir suç olarak kabul edilmiştir.⁹³

⁹⁰ Güçerdem, 2007: 19.

⁹¹ Elmalı, 1991: 130-131.

⁹² Karauğuz, G. (2001). *Hitit Mitolojisi*, Konya: Çizgi Kitabevi, 198.

⁹³ Reyhan- Cengiz, 2016: 25.

İnek ve Balıkçı Masalı:

Bu hikâye, Appu masalının devamı olarak görülmüştür. Çünkü Appu'nun hikâyesinde Güneş Tanrısı, iyi kardeşin ineğini sağlıklı yaparak ona yardım etmiştir. Güneş Tanrısı çok sağlıklı olan bir ineği gebe bırakır. Çocuk doğunca doğan çocuğu, çocuğu olmayan bir balıkçı ve karısı evlat edinmiştir. Söz konusu masal özetle şu şekildedir:

“Güneş Tanrısı, gökyüzünden aşağı bakar ve bir ineğin giderek güçlendiğini görür. Çünkü o verimli bir çayırda otlamaktadır. İneğe karşı bir istek duyar ve kendini genç bir erkek şekline getirdikten sonra inekle konuşmak için aşağı iner. İneği çimleri yiyerek çayıra zarar verdiği için azarlar. Aralarında geçen konuşmadan sonra, ineği gebe bırakır. Hamilelik aylarının geleneksel sayımı sona erdiğinde, inek bir çocuk doğurur. İnek gökyüzüne bağırdı ve Güneş Tanrısına öfkeyle baktı. Güneş Tanrısına şöyle dedi: “Bu iğrenç olaya ağlıyorum. Bir buzağının dört ayağı olur, niçin bu iki ayaklıyı doğurdum?” İnek çocuğu yiyecekmiş gibi, bir aslan kadar ağızını açtı genişçe açtı. Bir sel dalgası gibi, kendini ileri atarak çocuğu öldürmek için harekete geçti. Güneş Tanrısı, olanları görünce çocuğu ineğin elinden kurtarır ve onu gökyüzüne çıkarır. Çocuğu bir başka Tanrıya vererek onu dağlara bırakmasını emreder. Çeşitli kuşları, kartalları, yılanları çocuğa göz kulak olması için çağırır. Balıkçı, dağlarda gezinirken çocuğun yanına gelir. Kuşlar gökyüzüne uçarlar ve zehirli yılanlar çekilirler. Onların görevi bitmiş ve çocuk kendisine bir yuva bulmuştur. Balıkçı, kendisi için kabul olunan bir duayı ifade eden çocuğu sever ve bağına basar”.⁹⁴

Balıkçı dolaşırken Güneş Tanrısının kendisine çocuğu olmadığı için çocuğu hediye olarak gönderdiğini düşünmüştür. Çocuğu alarak Balıkçı evine gitmiş, eşine vermiş ve eşine yatak odasında yatağa çocukla beraber uzanmasını ve bir çocuk doğurmuş gibi davranmasını istemiştir. Balıkçının eşinden böyle davranmasını istemesinin nedeni, herkesin Balıkçının eşinin bir oğlan doğurduğuna inanması içindir. Bu durum masalın devamında şu şekilde geçmektedir:

“Bu çocuğu al, yatak odasına git ve sanki uyuyormuş gibi yatağına uzan! Daha sonra bütün şehrin duyacağı şekilde bağır. Şehir halkı duyunca şöyle demeye başladılar.”Durun, balıkçının karısı oğlan doğurdu” Şehir halkı böyle dedi ve ona bir şeyler getirmeye başladılar: Biri ekmek getirdi, biri de et ve bira getirdi”.⁹⁵

Bu Masalda Güneş Tanrısının genç bir insan şekline girerek oldukça sağlıklı olan bir ineği gebe bırakması, sonuçta doğan çocuğu, çocuğu olmayan bir balıkçı ve karısının evlat edinmesi anlatılmıştır.

⁹⁴ Elmalı, 1991: 158-159.

⁹⁵ Elmalı, 1991: 159.

Appu ve İki Oğlunun Masalı:

Bu hikâyede çok zengin olan Appu adında bir adamın tek eksiğinden bahsedilmiştir. O tek istekte çocuktur. Tanrıların insan kılığına girerek insanlara görünmesiyle mesajlar verdiklerini mitolojilerinden anlamaktayız.

“Appu deniz kenarındaki Lulluua ülkesinin Şudul şehrinde yaşamaktadır. Ülkenin en zengindir, hiçbir eksiği yoktur, fakat onun tek eksiği erkek ve kız çocuğunun olmamasıdır. İnsan kılığına bürünen Güneş Tanrısı, Appu’ya içmesini ve karısıyla yatmasını söyler. Appu, tanrının dediğini yapar ve karısı hamile kalır. On ay geçtikten sonra Appu’nun karısı erkek çocuk doğurur. Appu bu çocuğa “kötü” adını verir. Daha sonra Appu’nun karısı ikinci kez hamile kalır ve yine bir erkek çocuk dünyaya getirir. Ebe bu çocuğa “adil” adını koyar. Appu’nun oğulları büyür ve olgunlaşır. Muhtemelen Appu öldükten sonra “kötü” kardeşine malları bölüşmelerini söyler. “Kötü” kardeş kendisine iyi sığırı alırken, “adil”e zayıf bir inek verir. Güneş Tanrısı bunu görür ve ineğin iyileşip doğurmasına karar verir”⁹⁶

3.1.3. Dua Metinlerinde Doğum

Dua metinlerinde insanoğlunun bir başkasının bakımına muhtaç olduğu doğum ve çocukluk evresinin hemen başları ile ilişkili birtakım referanslara yer verildiği görülmüştür. Metinlerde insan ile Tanrı arasında kurulan samimi ilişkililere dair bir vurgu yapıldığı da anlaşılmıştır. Metinlerde soy faktörlerinin kraliyet ailesine mensup kişiler için ne kadar önemli olduğu görülmüştür. KUB XXIV 2 rev. 12 no’lu metinde Tanrı’ya yalvarılması, iyi dileklerde bulunulması ile ilgili bilgiler şöyledir:

“Kral, kraliçe, prensler ve bütün Hatti ülkesine yaşam, sağlık, güç, uzun ömür ve gelecek(te?) neşe ver! [Ve onlara] gelecekte hububat, üzüm, meyve, sığır, koyun, keçi, domuz, katır, eşek ve vahşi hayvan ve insanları yetiştirmelerine olanak tanı!”⁹⁷

Hititlerde kendilerinden sonra soylarının devamlılığı doğum olayına bağlanmıştır. Hitit metinlerinde tam olarak bilgiler bulunmasa da “*Telipinu Fermanında*” bu konuyla alakalı hadise görülmüştür. Fermanda örneği şu şekilde geçmektedir:

“Birincil dereceden bir prens, bir oğul, kral olsun! Şayet birincil dereceden bir prens yoksa o zaman İkincil dereceden her kim ise – o kral olsun! Fakat ortada herhangi bir prens, erkek döl yoksa o zaman birincil dereceden kız çocuğu her kimse ona bir koca alınsın ve o kral olsun!”⁹⁸

⁹⁶ Özmen, 2010: 66.

⁹⁷ Beckman, 1983: 11.

⁹⁸ Beckman, 1983: 8.

Fermanda meşruiyetin devamlılığı için birinci dereceden ve kendilerine dayalı olarak çocuğun olmaması durumunda alternatif seçenekler sunulmuş, varlığın devamlılığının sürdürülmesi için bilgiler verilmiştir.

Beckman, “*Kantuzilinin Duası*” olarak geçen metnin önemli bir vesika olduğunu söylemiştir. Söz konusu metin KUB XXX 10 no’lu öny. 6.satırında şöyle geçmektedir:

“Ey Tanrım, annemin beni doğurduğu andan itibaren sen, benim Tanrım, benim arkamda durdun”.⁹⁹

III. Hattuşili, dua metinlerine önem vermiş ve Arinna’nın Güneş tanrıçasının oğlu, genç Fırtına Tanrısının kült kenti olan kutsal Nerik kenti için yaptığı büyük harcamalara dikkat çekmiş ve bu konuda kendisini bir hemşireyle kıyaslamaya çalışmıştır. Metin şu şekildedir:

“Şayet bir kimse bir çocuğu baba (ve) annesi için yetiştirirse baba (ve) anne gerçekte ona hemşirelik (ücreti) vermez mi? Onlar onu memnun etmezler mi? Ben senin sevgili oğlun, N[erik]in Fırtına tanrısının kentine bakmaya gayret gösterdim. Şimdi Ey Arinnanın Güneş Tanrıçası, [Leydim] senin sevgi[li] oğlun, Nerikin Fırtına Tanrısının [kentinin hatırı için], benim ruhum, benim eşimin ruhu, benim çocuklarımın (ve) [torunlarımın] (ruhu) için her şey hayırlısı olsun!”¹⁰⁰

Dua metinlerinde genel olarak Tanrılara yakarıшта bulunularak kendilerinin, soylarının, halklarının; hatta geçimi sağlayacak olan bitki ve hayvanların iyiliği, bereketi için bile Tanrılara iyi dilekler göndererek onların kendilerine büyük bir güç verdiklerine inanmışlar ve ona göre hareket etmişlerdir. Her iyilikte de kötülükte de yalnızca Tanrılarına sığınarak kendilerini aydınlatma yollarını sağlamaları istenmiştir.

Hitit dua metinlerinde dua edilirken Tanrı oğlundan da yararlanılmıştır. Tanrılar insan olarak düşünüldüğü için Tanrının en sevdiği birisini aracı yapmış, bu aracı genellikle Tanrıların erkek çocukları olmuştur.¹⁰¹

Hitit arşivlerindeki dua metinlerinin hepsi Hitit Kral, Kraliçe ve Prenslarına aittir. Hitit Tapınaklarının halka açık olmadığı anlaşılmıştır. Bu nedenle arşivlerde halka ait bir dua metnine ya da nerde nasıl dua ettiklerine dair hiçbir bilgiye ulaşılamamıştır. Hitit tapınaklarında dua etme hakkı sadece Hitit krallarına ve üst düzey devlet memurlarına verilmiştir. Arşivdeki bilgilerden Tapınaklardaki dualar, Tanrı heykellerinin karşısında yapıldığı anlaşılmıştır. Duacı başrahip olan Kral veya hanedan üyelerinden birisidir.

⁹⁹ Beckman, 1983: 11.

¹⁰⁰ Beckman, 1983: 12.

¹⁰¹ Ünal, A. (2003). *Hititler Devrinde Anadolu cilt II*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 101.

Yüksek rütbeli Hitit memurları, tapınaklarda dua etmezdi sadece Kralın etmiş olduğu duaları dinler ve sonunda duayı dinleyen topluluk dua sonunda “*Âmin*” anlamına gelen “*Öyle olsun!*” cümlesini bağırırmıştır. Ayrıca kaynaklardan dua edilirken sol elin başparmağını yukarı doğru kaldırdıkları görülmüştür.¹⁰²

3.2. Hitit Ritüel Metinlerinde Doğum

İnsanlığın ortaya çıkması ile birlikte doğurarak üreme başlamıştır. Üreme ve çoğalma doğumla; yani dünya’ya gelme eylemiyle devam etmiştir.

Doğum, rahim kaslarının bir dizi kasıtlı olmayan kasılmaları ile başlayan ve bebeğin anne vücudundan ayrılmasıyla sonlanan bir olay olarak görülmüştür. Hitit toplumuna baktığımız zaman doğum, nesilleri devam ettirmek için gerçekleştirilmiş ve bu olaya hayatın safhaları olarak bakılmıştır. Hititler, doğum, hayat, gelişme ve ölüm gibi olayları gündelik yaşamın bir parçası olarak görmüş ve metinlerle geçmişten gelerek günümüz aydınlatılmaya çalışılmıştır.¹⁰³

Hititlerde her alanda olduğu gibi doğumla ilgili bilgiler dine dayandırılmış, kutsal ve özel olarak görülmüştür. Hititlerde doğumla ilgili araştırmanın temelini oluşturarak hamilelik evreleri, doğum, lohusalık dönemlerini aydınlatan kişi Garry Beckman’dır. Garry Beckman, 1983 yılında Hitit doğum metinlerini incelemiş ve doğumla alakalı 24 adet Hititçe metinlere ulaşmıştır. Doğum olayları metinlerde genel olarak şöyle geçmiştir:

“Bir çocuğun doğum sürecindeki gelişmelerin anlatılmasıyla başlar ve herhangi bir terslik durumunda kehanetlerde bulunulur, daha sonraki metinler de doğum hazırlıkları ve gerekli eşyalar ile tanrılara sunulması gereken adaklar söylenir, ağlamanın büyüü ve rahim bayramları ile ana tanrıçalar için düzenlenen ritüellerle devam ederken her şeyin düzelmesiyle törenler sona erer”.¹⁰⁴

Hitit doğum ritüel metinlerinden doğum öncesi, doğum sırasında ve doğum sonrasında Hitit kadınının neler yaptıkları konusunda *Tunnawiya* ve *Papanikri* Metinlerinden bilgi sahibi olunmuştur. *Tunnawiya* ve *Papanikri* Metinlerinden bilgiler edinilmiştir.

¹⁰² Yaman, N. (2011). *Hitit Teokrasisi*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir, 57.

¹⁰³ Güçerdem, 2007: 14.

¹⁰⁴ Güçerdem, 2007: 49.

Tunnawiya ritüelinde, doğurganlık kazandırmak için uygulanan ritüel konu edinilmiştir. Papanikri ritüelinde, Hititlerde doğum yapacak kadının hamileliği ve süreci hakkında bilgi verilmiştir.

Doğum ritüellerinin genel olarak yapılış amacına bakıldığında bize Hitit sosyal yaşantısından önemli ipuçları vermiştir. Ritüellerden Hitit toplumunun neyden korktuğunu, çaresiz kaldığı durumları, sorunlar karşısında nasıl çözüm yollarını ürettiklerini öğrenmemizi sağlamıştır. Ritüeller de kullanılan malzemelerde Hitit ekonomisi hakkında bilgi vermiştir. Malzemeler Hititlerin o dönemde kullandıkları araç-gereçleri ve yiyecek-içecekleri göstermesi açısından önemlidir. Ritüellerde adı geçen hayvanlardan Hititlerin hem küçükbaş hem de büyükbaş hayvancılık yapmayı bildiklerini göstermiştir. Hititler, küçükbaş hayvanları kurban olarak sunmalarının yanında yünlerinden de yararlanarak çeşitli renklerde iplik üretmiş ve bunları da ritüellerde kullanmıştır. Ritüellerde geçen çok farklı bölgeden Tanrı isimlerinin var olması Hititlerin yaşadığı coğrafyaya neden bin tanrı ili dendiğini bir kez daha göstermektedir.¹⁰⁵

3.2.1. Tunnawiya Ritüeli

Doğurganlık ritüeli olan Tunnawiya Ritüeli, pek çok tableten oluşmaktadır. Bunların çoğu dini niteliklidir. Tunnawiya Ritüeli'nde ritüel yapılan kişiye üreme yeteneği kazandırmak amaçlanmıştır.

Tunnawiya ritüelinin konusu kara büyü nedeniyle temiz olmama (papratar); yani kirlilik halidir. Buradaki kirlilik durumu, içerisinde birçok neden barındırmış buradaki asıl kirliliğin nedeni olarak; bir kadının canlı çocuk doğuramaması ve her iki cins için normal cinsel fonksiyonların kesintiye uğraması görülmüştür. Organların işlevlerini yeteri kadar yerine getirememesi sonucunda iktidarsızlık ve kısırlık gibi rahatsızlıkların ortaya çıkmasıyla kirlilik durumu oluşmuş ve bu kirlilikten kurtularak üreme gücünü yeniden yerine getirmek için Tanrıdan cinsel güce sahip olmak için istekler dile getirilmiştir.¹⁰⁶

Tunnawiya Ritüelinde doğumun seyri KBo XVII 62+63 1-28 no'lu metinde şu şekildedir:

“.... Bir taraftan ve diğer taraftan ...oturur. Topraktan... ve onun üzerine çocuk doğar. İki adet tabureyi getirirler. Ve bir ayaklı tabure önceden (ilk sırada

¹⁰⁵ Çepel, S. (2011). *Hitit Büyü Ritüelleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Çağ Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 186-187.

¹⁰⁶ Güçerdem, 2007: 52-53.

olan) kadının önüne koyulmuştur. Diğer tabure onun arkasına koyulmuştur. Ve daha sonra ebeler otururlar. Kadın doğurmak için bağıryorken ve ebe sık sık büyüülü sözler söyler “ağlama büyüüsü” aynı zamanda kadın, doğum için ağlamaya başlar ve ebe sık sık büyüülü sözler söyler. Ama bir tableten ... ve tabletlerin büyüülü sözleri ayrılmıştır.

*Kadın doğum için ağlamaya başladığında doğum sancısı başlayınca çocuk için onlar, daha önceden hazırlanmışlardır. Ve çocuk bu ay içinde, o günlerde doğar? Ve onu annenin önüne önceden hazırlarlar. Kadın hala ağlıyorken (bağıryorken) ve dişi bir koyun hazırlanmıştır. Gebe ya verimli ya da değildir. Eğer iç odanın içerisine götürülürken kadın (gebe), doğurmaya başladığı zaman ve çocuk düşer, sonra bu dişi koyunun üzerinde, kadının [başının? Üstünde üç defa çevirirler. Ve ebe bu sırada şöyle konuşur: “Bu kadını ‘ne’ hangi kötülükler? üzdü... ondan uzağa ve onlar kadını serbest bıraksınlar”.*¹⁰⁷

Tunnawiya ritüelinde tedavi üç bölümden oluşmuştur. İlk iki bölümde arındırma töreni anlatılmıştır. İlk iki bölüm ritüel çadırının içerisinde ve önünde gerçekleşmiş; son bölüm ise hastanın üreme yeteneğinin yeniden kazanmasıyla son bulmuştur.¹⁰⁸

Tunnawiya ritüelinin ilk iki bölümündeki arındırma törenleri sırasında yapılan işlemler Hitit metinlerinde örnekleri ile anlatılmaya çalışılmıştır. Ritüelin ilk iki bölümünde arınma töreninde rahipler ve yaşlı kadınlar yer almıştır. Törene başlanırken yaşlı kadınlar, kil ve çamurdan figürler yapılmış ve gün ağardıktan sonra gerekli olan malzemeleri, kil bir çukur ve bir ipten almaya başladıklarında çadırı inşa etmişlerdir. Gerekli olan diğer malzemeler de çadıra gelmeye başlamıştır. Kurbanın sahibi kulaklarının içi siyah yünle doldurulmuş olarak güneş doğar doğmaz çok erkenden çadıra girmiş, tören için hazırlanan özel siyah giysilerini giymiş ve bu özel giysilerin üzerine hiçbir işlem yapılmamış olan yün sarılmıştır. Böylece kişiye ait malzemelerle nesne arasında bağlantı kurulmaya çalışılmıştır. Tören sırasında büyüülü sözler söylenmeye devam etmiştir. Kara bir koyun kurban sahibinin üzerine doğru kaldırılmış ve Fırtına Tanrısının törene katılması için artık başka bir engel kalmamıştır. Siyah bir domuz ile siyah bir köpek kurban sahibinin başının üzerine doğru kaldırılmış, kişiye muskadan bahsedilmiş ve tam olarak okunamadan bu bölüm bitmiştir.¹⁰⁹

Tunnawiya Ritüelinde Bo 2062 8 (=KUB VII 53)+ Bo 2589 (=KUB XII 58) 24-38 no’lu metinde kirlilikten kurtulmak için herekli olan tüm malzemelerin toplanmasından sonra yapılan ritüeller anlatılmaktadır. Söz konusu metin şöyledir:

¹⁰⁷ Beckman, 1983: 32-34.

¹⁰⁸ Güçerdem, 2007: 54.

¹⁰⁹ Güçerdem, 2007: 75.

“...malzemelerin tümü düzenlendiğinde ve yaşlı kadın akşam karanlığında iki adet ince ekmeği alır ve onları nehir kenarına Nehrin Ana Tanrıçasına götürür. Ve o nehir kenarına vardığında ve bir ince ekmeğin nehrin Ana Tanrıçası için parçalar. Ve onların nehrin üzerine koyar. Yağlı ekmeği ve yulaf lapasını ırmağın üzerine döker. Ve o şarabı libasyon yapar ve şöyle söyler: “Nehrin Ana Tanrıçası, işte! Tekrar sana geldim ve bu kilin nehrin kenarından alınmıştır ve sen nehrin Ana Tanrıçası onu eline al ve bu kurban sahibini kil ile temizle ve vücudunun on iki parçasını arındır. Daha sonra nehrin kilini eline alır. Sonradan o bir kaynağa? gider. Ve ince bir ekmeği parçalar ve onu bir kaynaktan yanındaki çamura koyar. Yağlı ekmeği ve yulaf lapasını döker, şarabı libasyon yapar ve şöyle söyler: “sen, karanlık dünyadan çamuru sonradan sıçradığında, kurban beyinin bacaklarından böylece kötü kirlilik uzağa aynı şekilde kovulsun!”¹¹⁰

Ritüelin ilk iki bölümünde arınma töreninde rahipler ve yaşlı kadınlar yer almıştır. Törene başlanırken yaşlı kadınlar, kil ve çamurdan figürler yapmış ve gün ağardıktan sonra gerekli olan malzemeleri, kil bir çukur ve bir ipten almaya başladıklarında çadırı inşa etmişlerdir. Gerekli olan diğer malzemeler de çadıra gelmeye başlamıştır. Kurbanın sahibi kulaklarının içi siyah yünle doldurulmuş olarak güneş doğar doğmaz çok erkenden çadıra girmiş, tören için hazırlanan özel siyah giysilerini giymiş ve bu özel giysilerin üzerine hiçbir işlem yapılmamış olan yün sarılmıştır. Böylece kişiye ait malzemelerle nesne arasında bağlantı kurulmaya çalışılmıştır. Tören sırasında büyümlü sözler söylenmeye devam etmiştir. Kara bir koyun kurban sahibinin üzerine doğru kaldırılmış ve Fırtına Tanrısının törene katılması için artık başka bir engel kalmamıştır. Siyah bir domuz ile siyah bir köpek kurban sahibinin başının üzerine doğru kaldırılmış, kişiye muskadan bahsedilmiş ve tam olarak okunamadan bu bölüm bitmiştir.¹¹¹ Anlatılan ritüeller Bo 2062 8 (=KUB VII 53)+ Bo 2589 (=KUB XII 58) 52-64 no’lu metinde şöyle geçmiştir:

“...doğurgan bir inek, eğer o bir adam (kurban beyi ise) ve bir boğa tanzim eder. Ve gün ağardığı zaman kurban beyi çadıra gelir. Ve o vardığında ve siyah elbiselerini giyer. Sonradan yaşlı kadın mavi yününü ve kırmızı yününü alır ve onları çözer. O, kurban beyinin vücudunun üzerine onu atar. Bundan başka siyah bir koyunu alır ve onun üzerine tutar ve yaşlı kadın bunun üzerine büyümlü sözler söyler: ... daha sonradan o, küçük domuzu onun üzerine tutar ve küçük domuzun büyümlü sözlerini okur. Daha sonradan o, onun üzerine küçük köpeği tutar ve küçük köpeğin muskasını okur. Daha sonradan o, kilden dili onun üzerine tutar ve dilinin büyümlü sözlerini okur”.¹¹²

Hamur, bir ip ve bir kartalın kanadı sırası ile kurban sahibinin üzerinde sallandırılmıştır. Burada yapılan büyümlere yer verilmemiştir. İki Tıyadu kurban sahibinin üzerine kaldırılmış ve muska ile hastalığının yok edilmesi, derdinden kurtulması

¹¹⁰ Güçerdem, 2007: 63-65.

¹¹¹ Güçerdem, 2007: 75.

¹¹² Güçerdem, 2007: 67-68.

amaçlanmıştır. Ancak bunların amacına ulaşip ulaşamadığı törenin sonunda belli olmuştur. Balmumundan ve koyunun kuyruk yağından yapılan iki tane şekil kurban sahibinin üzerine kaldırılmıştır. Daha sonra bu şekiller ortadan kaldırılmıştır. Muska, hastaya büyü yapan kişinin aynı şekilde yok olup gideceğini söylemiştir. Temizliğe önem veren rahipler, ellerini yıkayıp geldikten sonra sıcak çakıl taşlarını kurban sahibinin ayaklarının altına koyulmuştur. Tekrardan elin yıkanıp temizliğine önem verildikten sonra aynı işlem bu defa da çam kozalağı ile yapılmıştır. Burada muskadan hiç bahsedilmemiştir. Bir süre sonra yün çıkarılmış ve muska verilmiştir. Muskada kötü etkilerin uzaklaştırılması gerekliliğinden bahsedilmiştir. Daha sonra kurban sahibine önceden giydirilmiş olan siyah kıyafetler ve kulaktaki dolgular çıkartılmıştır. Böylece kurbanın üzerindeki karanlık olaylar ve kötülükler, üzerinden çıkardığı siyah kıyafetlerle gitmiş ve kişi arınmış olmuştur. Daha sonra topraktan siyah bir çömlek alınıp, kurbanın üzerinde sallandırılmış ve kırılmıştır. Törende lanetlendiği düşünülen çömler kırılmış; kötülüklerin kendilerinden uzaklaşacağına inanılmıştır. En son olarak kurban sahibi banyo yaptırılmıştır. Rahipler ve yaşlı kadınlar bir figürü yıkamış ve sonrasında hizmetçiler onlara tapmıştır. Taramanın tüm kötülüğü götürdüğüne inanılmıştır. Çadırın içinde ve dışında yapılan bütün törenlerde kullanılan eşyalar yok edilmiştir. Bu eşyaların yok edilmemesi demek temiz olmama; yani kirlilik durumunun devamı olarak sayılmıştır. Çünkü kirli olma üremeyi engelleyen bir durumdur. Bu işlemler yapılırken bir başka yerde de domuz yakılmıştır.¹¹³

Kirlilik olarak kabul edilecek ve pisliği yok etmek için yapılan ritüellere verilebilecek bir başka örnek ise şu şekildedir:

*“Eğer erkek veya kadın herhangi bir insan pislik içine girmiş veya başka bir kimse onu pisliğin içine sokmuşsa ve (bunun sonucu) kadın çocukları peş peşe ölürse veya kadın çocuk düşürürse veya erkek ve kadın uzuvları pislik sonucu parçalanırsa, o insan pislik görmüş demektir ve hemen pislik ritüeli yapılmalıdır”.*¹¹⁴

CTH 409 no’lu tablette yine kirlilik durumunun sona ermesi için siyah yünle yapılan ritüel örneği de bulunmuştur. Bu duruma örnek şu şekildedir:

“Eğer (bu) bir adam(sa) siyah bir koç alırlar; ama eğer (bu) bir kadın(sa) ve siyah dişi bir koyun alırlar. Küçük siyah bir domuz, küçük siyah bir köpek (ve) eğer o bir erkekse küçük bir erkek domuzdur, ama eğer o bir kadınsa dişidir. Siyah bir gömlek, siyah bir baş bandı siyah başlıklı bir gece giysisi, süssüz vücudu örten siyah bir çift takım, siyah ayakkabıların bir çifti, bir kemer, siyah bir

¹¹³ Güçerdem, 2007: 76.

¹¹⁴ Ünal, A. (1980). Hitit Tıbbının Ana Hatları. *Bellekten*, XLIV(175), 484.

TAHAPŞU kemeri ve kadın kulaklarını siyah yün ile tıkar. Eğer o bir erkekse siyah bir gömlek(tir)”.¹¹⁵

Üçüncü ve son tören aşamasında ise; amaç kötülüklerin ortadan kaldırılmasından çok kurban sahibinin önceden kaybetmiş olduğu üreme yeteneğinin geri kazandırılması amaçlanmıştır. Bunun için de iki tören daha yapılmıştır. Bu törene Tunnawiya ritüelinde KUB VII 53+ KUB 12/52 no’lu metinde üreme yeteneğinin kazandırılmasına dair yapılan arındırma işlemleri şu şekildedir:

“İlk olarak kurban sahibi yanı hasta bir sığırın boynuzuna dokundurulur ve hayvanın üreme yeteneği hastaya nakledilmektedir. İkinci olarak da hasta meyve veren bir ağaca dokundurulur. Böylece ağacın döllenme yeteneğinin bir kısmının hastaya (kurban sahibine) geçmesi sağlanır”.¹¹⁶

Tunnawiya töreni boyunca kullanılan malzemeler toplandıktan sonra malzemelerin bir kısmı ırmağa atılmış, hayvanlar ateşe atılmış ve yıkanmıştır. Törende en son olarak vücudun on iki uzvu temizlenmiştir. Karaciğer ve kalp pişirilmiştir. Bu pişirilenler nehrin ana tanrıçası ^DMah için şarap ve birayla tören yapılmıştır. Söz konusu nehrin ana tanrıçasına törenin sonunda yapılan libasyon metinde şöyle geçmektedir:

“O, ırmağın ana tanrısı için üç kere içer, ayrıca yukarı şehre götürür. Ve kirliliğin ritüelinin ve ırmağın ritüelini anlatan bu tableti, Tunnawi ritüelini yaşlı kadın söyledi. Pikku bunu yazdı”.¹¹⁷

Üreme yetersizliği ve iktidarsızlığa bir başka örnek tören de şu şekildedir:

“Kırmızı bir yün ipliği ile beyaz bir yün ipliğini düğümleyeceğim. Kurbanının eline bir ayna ve bir gergef vereceğim. Kapının altından geçecek. Kapıyı geçmek üzereyken, aynayı ve gergefi elinden geri alacağım. Ona bir ok ve yay verirken de şunları söylüyor olacağım. “Bak! Kadınlığı aldım senden ve erkekliği verdim. Kadının yollarını kapattın, öyleyse şimdi bir erkeğin yollarını göster.”¹¹⁸

Üreme yetersizliği ile ilgili KUB IX 27+ I no’lu metinde bilgi verilmiştir. Metindeki bilgiler şu şekildedir:

“Cinsel iktidarsızlığa karşı, birinci günde erzak: üç kurban ekmeği, üzüm, incir, tanrı yemeği, her şeyden azar azar verilmiştir. Çiftleşmiş bir koyun postu, bir fiçı şarap, (başörtüsü) veya erkek hastanın gömleği alınmıştır. Alınanların hepsi erzakın üzerine konulmuştur. Bir bakire kız bu malzemeyi almış; hasta, bir banyo aldıktan sonra arkadan gitmiştir ve tekrar banyo yapmıştır. Malzemenin

¹¹⁵ Kılıç, Y. ve Başol, S. (2014). *Hitit Büyülerinde Sayı Ve Renk Sembolizmi, Turkish Studies- International Periodical For The Languages Literature And History Of Turkish Or Turkic* Volume 9/7, Ankara, 60.

¹¹⁶ Güçerdem, 2007: 77-78.

¹¹⁷ Güçerdem, 2007: 79.

¹¹⁸ Goetze, A. (1955). *Hittite Rituals, Incantations and Description of Festivals. Ancient Near Eastern Texts Relating to The Old Testament.* Princeton, 347.

tümü açık araziye alınmış; hastanın eline bir ayna ve kirman verilmiş; kapıdan geçirilmiştir. Kapıdan çıkınca ayna ve kirman elinden alınmıştır. Yay ve ok verilmiştir. Sembolik olarak bir kıza yaklaştırılan hadımın dışkı ve idrardan başka bir şey çıkaramadığı görülmüş ve aynı şeyin hastanın başına gelmemesi istenmiştir. Eğer Tanrı bir hastaya çocuk verirse, onların Tanrı'ya adak ve kurban sunacakları belirtilmiştir. İktidar Tanrısı herhalde Uliliyašši'tir. Tablet in devamında hasta istihareye yatmış, Tanrı'nın onun yanına gelip gelmeyeceği, onun yanında uyuyup uyumayacağını görmek istenmiştir".¹¹⁹

Hititlerde rüya, Tanrı iradesini öğrenmek en önemli aracı olmuştur. Rüya için niyet tutulmuş, ritüel açısından hem rüyaya yatacak kişi hem de uyku için seçilen yerin temiz olmasına özen gösterilmiştir ve istihareye yatırılmıştır. İstenilen mesaj alınana kadar kişinin uyutulduğu anlaşılmıştır.

Hititlerde cinsel iktidarsızlık konusunda dini yöntemlerden yararlanılmışsa da din ile birlikte tıptan da yararlanılmıştır. Çivi yazılı devlet arşivinde rastlanan ilaç reçetelerinden biri şöyledir:

"Eğer bir erkeğin cinsel gücü Nisan ayında tükenirse; bir erkek keklik yakalar, kanatlarını yol, boğazını kopar ve onu yassılaştır, üzerine tuz serpererek kurut. Dağ bitkisi "dadannu-otu" ile ez, bira ile içmesi için ona ver. Ve sonra o cinsel gücüne kavuşacaktır. Eğer öyle ise; bir erkek kekliği kurut ve ez. Onu damda bulunan suyun içine at ve içmek için ona ver. Bu erkek güçlenecektir. Eğer o yukarıdaki gibi ise; erkek bir kekliğin başını kes, kanını suyun içine dök ve kalbini yut. Bu sıvıyı bir gece beklet. Ve güneş doğarken ona içmesi için ver. O cinsel kudrete kavuşacaktır. Aynı şekilde ise; erkek keklik penisini, bir boğanın salyasını, bir koyunun salyasını, bir keçinin salyasını su içinde içmesi için ona ver. O cinsel güce kavuşacaktır".¹²⁰

Akadca olan BAM 240 (=KAR 195) Öy. 29 no'lu metinde hamilelik ve doğumla birlikte yaşanan zorlukların tedavisinde de ilaçlara başvurulmuştur. Söz konusu metinde bilgi şu şekildedir:

"Bir kadın doğum yaparsa ve cildi kırmızılıklarla kaplanırsa ve makatı büzüşmüşse, bir meşe dalını al ve yağa batır. O, bunu biranın içinde içsin".¹²¹

Tabletlerde ayrıca çiftlik hayvanlarının üremesi ile ilgili bilgilere de ulaşılmıştır. Söz konusu bilgiler, KUB VII ve kopyasında 29-36 no'lu metinde şöyledir:

"...Ve gözcü bir koç ve bir dişi koyunu tanrıların huzuruna çıkarır ve şöyle der: "koç dişi koyuna aştığında (yani bindiğinde) o dişi koyun hamile kalır, öyle ise bu kent ve ev kompleksi bir koç olsun ve o bozkırdaki karanlık toprağa aşsın.

¹¹⁹ Ünal, 1980: 491-492.

¹²⁰ Kılıç, Y. ve Başol, S. (2015). Hitit Büyü Metinlerinde Geçen Bazı Otsu Bitkiler, Ağaç Türleri ve Ahşap Nesnelere. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi Academic Journal of History and Idea*. 2(6), 33.

¹²¹ Güçerdem, 2007: 47.

Ve karanlık toprak kan, pislik ve günaha gebe kalsın! Bu kent ve ev kompleksi de kötülük ve kan doğursun! Ve karanlık toprak çabucak ... tutsun".¹²²

Hititlerde çocuğun olmama durumunun bir diğer nedeni olarak da görülen kısırlık tedavisinde de dini işlemler kullanılmıştır. Kısır kadının doğurganlık kazanmasına yönelik yapılan analogi büyüüne örnek şu şekildedir:

"(Kocakarı) doğurgan bir ineğin boynuzunu kavrar ve 'Güneş Tanrısı, Efendim, bu ineğin doğurgan olduğu ve verimli bir ağılda olduğu ve ağılı boğalar ve ineklerle doldurduğu gibi, bu kadın da evini oğullar ve kızlarla, torunlarla ve onların çocuklarıyla, art arda gelen kuşakların torunlarıyla doldursun' der".¹²³

Törenin sonuna doğru hastanın adakları kabul edilmiş ve bir daha başa kirliliğin ve kötülüğün gelmemesi için Güneş Tanrısına yakarıшта bulunmuş, yaşanılardan ders alınmaya çalışılmıştır. Güneş Tanrısının gönlünün alınması ile tören sona ermiştir. Ritüellerde her şey eksiksiz bir şekilde hazır olsa bile Tanrı memnun edilmediği müddetçe ritüelin gerçekleşmesi ve sonuçlanması beklenilmemiştir.

Tunnawiya ritüelinde kullanılacak malzemelerin gece boyunca hazırlandığı görülmüştür. Ritüel beyi ise, gün doğumuyla gelmiş ve gün batmadan ritüeli tamamlamıştır. Hitit yazılı metinlerinde zamanlar şu şekilde ifade edilmiştir:

"Adı geçen günde, bir yıldızın atladığı akşam vakti"; "ertesi gün güneş doğunca büyücü kurbanların tümünü yukarı alır"; "güneş henüz doğmadan..."; ertesi gün güneş doğduğu zaman"; "...ikinci vakti geldiği zaman iki huprušhi kabı hazırlarlar" "... akşam vakti temiz suyu koyar".¹²⁴

Bu ifadelerden güneşin doğuşu ve batışının, gün içindeki konumlarının büyü zamanlarını belirlemede önemli bir etken olduğu anlaşılmıştır.

3.2.2. Papanikri Ritüeli

Hitit doğum ritüelidir. Doğum sırası, öncesi ve sonrasında yapılacak olan ritüeller hakkında bilgiler vermektedir. Başkent olan Hattuša'da bulunmuş ve Hitit doğum aletlerini göstererek ritüellerin günümüze kadar sağlam bir şekilde gelmiş olduğunu gösteren aydınlatıcı bir belgedir.

Ritüelin geçtiği KBo V I = Bo 2001 no'lu metinde Hitit kadınlarının doğumu gerçekleştirmek için gittikleri bir nevi doğum evinde doğum sandalyesine oturdukları

¹²² Güçerdem, 2007: 43.

¹²³ Ay, 2012: 53-54.

¹²⁴ Özser, T. (2018). Hitit Toplumunda Büyü: Çeşitleri, Uygulama Alanları, Yöntemleri, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* (KOUSBAD) 8, 11-12.

andan itibaren başına gelenler, doğum sırasında doğum aletlerinde oluşan bir bozulma ya da kırılma olduğunda bu durum lanetli olarak kabul edilmiş, doğum yapılan yerin değiştirilmesi ile ilgili bilgiler yer almıştır. Söz konusu tabletteki örnek şu şekildedir:

*“Kummanni ülkesinden Hattili rahip Papanikri şöyle der; Eğer bir kadın doğum sandalyesine oturursa ve doğum yapılacak yerin çanağı kırılırsa ya da sandalyenin bir bacağının kazığı kırılırsa ve eğer bir kadın henüz doğurmamışsa ve kadın o yerin içinde oturur ve doğum sandalyesi tekrardan kurulur ve artık kadın temiz değildir. Hattili rahip doğum sandalyesini ve ritüel malzemelerini yukarı kaldırır. Sandalye ve malzemeleri şehrin dış kapısına koyar ve kapının önünde bir kuşu Tanrı Alitapara’ya kurban olarak yakarlar. Daha sonra doğum sandalyesini ve ritüel malzemelerini doğum yapılacak olan iç odaya götürürler. Her şey eskisi gibi yerli yerine yerleştirilir. Kadın artık orada doğurabilir ve Hattili rahip kadına şöyle der; “Tapınaktaki bozukluğun sebebini kehanet sorusu sorarak öğren” der ve kadın tapınağın içinde uyumuş olur. Hastaya eğer bir tanrı kızmışsa ona kurban sunar ve iki çanak doğum sandalyesini yapar ve doğum sandalyesi iki kuş ve çiviler ile tamamen kanlanır ve kurban çukuru doğum sandalyesinin önüne iki kere iki koyun ve dört koyun ile kurban sunar. Kadınlar koyunları parçalara ayırır ve hayvani yağ kızgın yağ ile kurban sunulur. Tanrılara çeşitli kurbanlar sunması ile devam etmektedir. Doğum sandalyesi tanrılara tekrardan sunulur ve şöyle söylenir; “Eğer senin annen ya da baban orada herhangi bir şekilde suç işleyip günaha girmişlerse ilahi adaletin herhangi bir düş ile suçlandı. Ve doğum sandalyesi parçalanır. Akşam olunca iç odaya iki sepet verilir ve sepetin içinde ritüel yapılacak malzemeler bırakılır. İkinci gün sona erer ve üçüncü günde tanrıları mutlu etmek için sebze çorbası sunarlar. Kurban beyleri iç odaya gider ve iki kuşu günahları adına yakaralar. Dördüncü günde iç odayı temizlerler ve bir koyunu tanrıların babasına kurban sunarlar. Ritüeller tanrıya sunulan şarap kurbanı ile devam eder ve son olarak libasyon yapılır”.*¹²⁵

Metinden de anlaşıldığı üzere Papanikri ritüelinde kadının doğum sandalyesine oturmasıyla başlayan ve doğum aletlerinin kırılmasıyla lanetlenmiş olduğuna inanılması sonucunda doğum yerinin değiştirilmesi serüveni başlamıştır. Metin Tanrıya çeşitli kurbanların sunulması ile Tanrı'nın lanetinin etkisinin sona ermesi için çeşitli ritüeller yapılmıştır ve arındırmanın olması sonucunda doğum için yeni bir sandalyenin yapılması ile doğum serüveni devam etmiştir. Metinden de anlaşıldığı gibi Hititlerde kirlilik çok önemli sayılmış ve kirlilikten arınmak için diğer alanlardaki gibi dini unsurlardan ve büyüsel temellerden yararlanılmıştır.

Hititlerde “*kupešsar-ħarnau*” olarak adlandırılan doğum sandalyesi daha çok ileri gelen ailelerde kullanılmış, doğum olayının “*šinapsi*” olarak adlandırılan mekânlarda geçtiği düşünülmüştür. Söz konusu yer “*Tapınağın giriş kısmı, kutsal alan*” anlamına gelmekle birlikte, aynı zamanda “*šinapsi*” “*Tapınakta bulunan ve temizlenmek amacıyla*

¹²⁵ Beckman, 1983: 118-120.

kullanılan oda” anlamını da taşımıştır. Muhtemelen doğum yapacak kadın bu sandalyelere oturmuş, doğumu sağlayacak olan hemşire-ebe ise sandalyenin ve kadının önünde çömelerek doğumun gerçekleşmesine yardımcı olmuştur. Doğum esnasında kadının vücudundan kan çıkması ile O’nun artık kirlendiği düşünülmüş; bu sebeple doğum olayı özel mekânlarda yapılmıştır.¹²⁶

Papanikri ritüelinde doğum sandalyesinin kırılmasıyla doğum yapacak olan kadının dini açıdan temiz olmadığı ve tanrıların kendilerine kızmış olduğu sonucu çıkarılmıştır. Bu durumu açıklayıcı olan örnek şu şekildedir:

“Eğer senin annen ya da baban orada herhangi bir şekilde suç işlemişlerse (günaha girmişlerse) bu üstün (ilahi) adaletin herhangi bir düş ile suçlandı ve doğum sandalyesi parçalandı”.

Papanikri ritüelinde KUB VI: Bo 2001 II no’lu metinde doğum yapacak olan kadına hangi Tanrının kızdığının anlaşılması için fal yoluna gidilmiştir. Kızgın olan Tanrıların öfkelerinin bastırılması için onlara göre kurbanlar bir kereye mahsus olmamak üzere farklı zamanlarda çeşit çeşit sunulmuştur. Yine aynı metinde iç odada günahın arınması ve huzur bulmak için yakılan kurbanlardan söz edilmiştir. Metinde örneği şu şekildedir:

“...ve kurban beyleri iç odaya giderler. Ve iki kuşu günahı adına yakarlar. Bir kuzu huzur bulmak için ona yakarlar. Ancak akşam vakti kurban ekmeğini doldururlar ve çocuğu temizlerler...”¹²⁷

Doğum metinlerinde kehanet soruşturması ile ilgili bir başka örnekte Bo 2469 no’lu metinde geçmektedir. Söz konusu metin şu şekildedir:

“ve onlar günah işlediler ve onu doğum sandalyesine... ve kız çocuğu doğar ve o içer? Bu kurbanlar...anne baştan bizzat verir. Ama herhangi bir yere o, onları verecek. Ve onu bir kehanet soruşturmasını yapacağım. Ve eğer ... şınapşı evini yaparım. Ve eğer o kehanet ile talimat verirse orada ... eğer o kehanet ile Qatiya şehrinde verir. Majeste şöyle der: Hilesdu’nun bu sözünü ben duydum. Onun annesi hamile iken, daha sonra ... ve onlarkız çocuğunun başını zaazzitaz ile temizlerler ... kahinlerin? Tümü girerler, kaderini belirleyeceğiz. Daha sonra onu sırasıyla koyacaklar. Çünkü benim babam, kızını bir tapritassiya gibi yerleştirmişti. Biri söylemeli o, Daniti bir tanrı idi. Ama bir başkası söyleyecek. O, Daniti, Sarruma’ya aitti”¹²⁸

Papanikri Ritüelinde şınapşı’nin bir temizlenme (arınma) işlemlerinin yapıldığı bir mekân olduğu belirtilmiştir. Doğum yapacak olan kadın şınapşı’ye getirilmeden önce

¹²⁶ Ay, 2012: 47.

¹²⁷ Beckman, 1983: 118-120.

¹²⁸ Beckman, 1983: 256-257.

tapınak içinde bulunmuş ve orada doğum yapacağı belirtilmiştir. Ancak doğum sandalyesinin kırılması ile kirli olarak düşünülen kadının temizlenmek için tapınaktan çıkartılmış, şınapşı'ye getirildiği görülmüştür. Söz konusu ritüelde, lanetlenmiş olan doğum sandalyesi ve henüz doğmuş olan çocuk ve kurbanlıklar yıkanmış, süslenmiş ve şınapşı evinde, Fırtına tanrısı ve onun karısı olan tanrıça Hepat'a birtakım kurbanlar sunularak libasyon yapılmıştır.

Hititçe'de şınapşı "*Mukaddes bir alan, kutsal bir mekân, tapınağın giriş kısmı*" gibi anlamlar taşıdığı açıklamasında bulunulmuştur. Ayrıca şınapşı'nin "*Doğum odası gibi kullanılan bir mekân olduğu*"; ancak bu kelimenin tuvalet anlamını da içerdiği anlatılmıştır. Eldeki metinlerden anlaşıldığı kadarıyla şınapşı, tapınakta bulunan ve temizlik amacıyla kullanılan büyük bir banyo ve aynı zaman tuvalet olduğu anlaşılmıştır. Zaten doğum olayında da kan akması nedeniyle "*kirlilik*" olarak görüldüğünden, kadınların toplumdan izole edilerek hem dini hem de fiziki açıdan temizlenmesinin sağlanmış olması ve ona böyle bir mekânda doğum yaptırılmış olmasının oldukça doğal olabileceği görülmüştür. Günümüzde de banyoda tuvaletin mevcut olduğu; yani temizlenme ile tuvaletin iç içe olduğu, bunun şınapşı için de geçerli olabileceği belirtilmiştir. Ele geçen belgeler vasıtasıyla şınapşı'de kurbanların da sunulduğu bildirilmiştir.¹²⁹ Ayrıca patili rahiplere kurban beyleri dışında Karta tapınak kadınlarının da ritüel sırasında eşlik ettiklerine metinlerde rastlanılmıştır.

Papanikri ritüelinde ikinci sınıf kült hizmetçilerinden olan Karta Kadınlarına rastlanılmıştır. Karta kadınları ritüelin KBo VI= Bo 2001 III no'lu metinde Harpa müzik aletini kullanmış ve Tanrılar için kullanmışlardır. Söz konusu metin örneği şu şekildedir:

*"...ve karta kadını harpa müzik aletini alır ve sonra Tanrılar içinde seslenir..."*¹³⁰

Papanikri ritüeli metinlerinde çok fazla adı geçen görevliden biri de Patili Rahip'tir. Patili rahibin, kült metinlerinde önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmıştır. Karta kadınları ile beraber ritüel töreni işlemlerini yapmış ve genellikle metinlerde ritüeli yöneten kişi olarak karşımıza çıkmıştır. Söz konusu Patili rahibin yaptığı arınma örneği KBo VI= Bo 2001 IV no'lu metinde şöyle geçmektedir:

"...patili rahibi su ile güzel kokulu iyi bir yağı alır ve evden dışarı götürür. Ve onlar bir koyunun ağzını silerler ve ayağını Patili rahibi tamamen yıkar.

¹²⁹ Erginöz, 1999: 196.

¹³⁰ Güçerdem, 2007: 107.

*Bundan başka, güzel kokulu iyi yağ ile onu kutsar ve kırmızı yüne ayağını bağlar. Daha sonra iplik yumağını? Başının etrafında çevirirler. Sonra patili rahibi bir koyunu evin içinden götürür”.*¹³¹

Doğum sırasında doğum sandalyesinin değiştirilip kadının temizlenme arınma ritüeline KUB IX 22 Ha III no’lu metinde de görülmüştür. Söz konusu durum şöyle anlatılmıştır:

*“Patili rahip iç odanın önünde kendini gösterir. Kadın yatağa oturur ve yanına başını, hasırdan bir kurban masası koyar ve bir bahiti ekmeğini yerleştirir. Nahiti ekmeğinin ay, güneş ve yıldızlar örnek olmuştur. sonra sedir ağacı, ulgı? Ve zeytin ağaçları kırmızı yün ile bağlanır, patili rahibi kadının üzerine bunları yerleştirir. Patili rahip bir testi şarabı kadına verir ve onun üzerine iki genç keçiyi koyar ve onları kadına şarap ile kurban sunar. Patili rahip daha sonra onları uzağa götürür, yolun geçitine varır bir genç keçi erkek (Tanrıların) şınapşi’si için kurban sunar ve genç keçi erkek tanrıların şehri için kurban sunar. Patili rahip geri gelir iç odaya reverans yapar, kadına reverans yapar ve ağlar “sağlığa!” ve onlar içmeye gelirler ve o dışarı gider. Ertesi sabah kadın yıkanır. Ona eğer rüya tarafından temiz olduğu gösterilmişse patili rahip kadına doğum sandalyesini getirir. Kadına reverans yapar ve doğum sandalyesinin üzerine elini koyar. Ama eğer kadın, rüyadan temiz olmazsa kapının önüne iç odaya reverans yapar. Daha sonra elini doğum sandalyesine doğru dışarı koyar. Gece olduğu zaman bir yıldız parıldar sonra patili rahip kadını doğum sandalyesine götürür. Kadına doğum sandalyesinde reverans yapar ve eliyle o dışarı koyar. Ve o dışarı gider”.*¹³²

Hamilelik sürecinde gebe kadına bazı yasaklamaların getirildiği elimizdeki metinlerden öğrenilmiştir. Konu ile alakalı KBo XV II 65 no’lu metinde şöyle geçmektedir:

*“Yedinci aya vardığında kocası ile karısı artık cinsel ilişkiye giremez. Ve yedinci ay içinde malanın gebeliğini kurban sunarlar. Ayrıca uzi ve zurgi kurbanlarını o kurban olarak sunar ve o bunu temiz verir”.*¹³³

Hititlerde doğum öncesi hazırlıklar sırasında KUB XXX 29 no’lu metinde tabure, yastık, ayak taburesi ve çocuğun doğduktan sonra sarıldığı tutma bezi gibi eşyaların önceden hazırlandığından bahsedilmiştir:

*“Bir kadının sık nefes alıp verme zamanı geldiği vakit, ebe kadın şöyle der; İki tabure ve üç yastık. Bu taburenin üzerine bir yastık konulur ve zemindeki taburelerin arasında bir yastık hazırlanır. Daha sonra çocuk doğduğu vakit, kadın yastığın üzerine oturtulur ve ebe eliyle yakalama bezini tutar”.*¹³⁴

¹³¹ Beckman, 1983: 118-120.

¹³² Beckman, 1983: 88-96.

¹³³ Beckman, 1983: 132-146.

¹³⁴ Çelebi, B. (2007). *Anadolu’da Hitit Sosyal Yaşamında Kadının Yeri Ve Önemi*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 103.

Hitit doğum metinlerinde görülen doğum sandalyesinin kullanımı günümüzde normal doğum sırasında görülen “*çömelme pozisyonunu*” düşündürmüştür. Bu teknikte doğum yapacak olan kadın ortası boş olan bir tabureye yerleştirilmiş ve rahat doğum yapmasını sağlamıştır. Aynı şekilde Hitit kadınlarda büyük olasılıkla yastık yerleştirilmiş ve bacakların rahat açılacağı boşluklara doğum sandalyelerden her birine bacaklarını ayrı ayrı koymuş ve sandalyenin yarısına oturtulmuş olabilir. Bu durum hamile kadının daha rahat doğum yapmasını sağlamıştır. Doğum sırasında gebe kadın doğum sandalyelerinin ortasında duran başka bir yastığın üzerinde doğumu gerçekleştirdiği düşünülmüştür.¹³⁵

Çocuğun anne karnından çıkışını hızlandıran doğum rüzgârı büyüsunün anlatıldığı KBo XII 1 12 Ay.8-13 no’lu metinde şöyle geçmektedir:

“Onlar gitsinler! ... Onlar kırım tarpatarpa bitkisini alsınlar! Ve tarlanınki gibi (yani tarpatarpa bitkisi gibi) çocuk da annesinin içinde öyle dönsün! Onlar gitsinler! Onlar kömür tavalarını alsınlar. Ve kapı rezede nasıl dönüyorsa, çocuk da annesinin içinde öyle dönsün!”

Metinde çocuğun anne karnında dönmesi sayesinde doğum olayının gerçekleşmesi için uygun ortamın yaratılmasından bahsedilmektedir.¹³⁶ Doğum sırasında ebeler, fiziksel açıdan zorluk çıktığı zaman “*Rüzgâr Büyüsü*” yapmıştır. KUB VII 28 II 78 nol’u metinde şu şekildedir:

*“O doğduğu zaman, hiç rüzgâr yoksa o şöyle büyü yapar...”*¹³⁷

Ana tanrıçalar adına ise “*Doğum Bayramı*”, “*Rahim Bayramı*”, “*Güvercin Bayramı*” ve “*Ağlama Bayramı*” düzenlenmiştir. Bu bayramlar hakkında bilgiler yoktur. Ancak güvercin, ağlama ve rahim bayramları Tanrıça İstar adına düzenlenmiştir.¹³⁸ Doğum esnasında da birtakım büyülerin (Bağırma Büyüsü, (Kan(ın) Büyüsü gibi) yapıldığı belirtilmiştir. Bir metinde geçen örnek şu şekildedir: “*Fakat kadın, doğum ağırlarıyla bağırmaya başladığında, ebe ‘Bağırma Büyüsünü’ tekrar tekrar söyler*”.

Gebe kadın bağırmaya başladığı zaman “*Bağırma büyüsunü*” söyleyerek kadın rahatlatılmaya çalışılmıştır. Bu bağırma büyü çocuk doğduktan sonra da söylenmiştir. Doğumda görev alan ebe bebeğin doğumuna yardımcı olduktan sonra, bebeğin uzun ve sağlıklı bir ömre sahip olması için Tanrılara dua etmiştir. Bu dua örneği şu şekildedir:

¹³⁵ Ay, 2012: 46-47.

¹³⁶ Güçerdem, 2007: 31.

¹³⁷ Gökhan, 2015: 115.

¹³⁸ Gökhan, 2015: 115.

*“Ve gel! İçinde sen doğduğun için rüzgâr ve yağmurun taş mabedi yerinden oynatamaması gibi, hiçbir kötü güç hayatını buradayken almasın. Korunasın ve sonsuza dek yaşayasın!”*¹³⁹

Örnekten de anlaşılacağı gibi ebeler, doğum yapacak kadınlara yardımcı olmanın yanı sıra aynı zamanda doğum ağrısı çeken annelerin ağrılarını hafifletmek için büyü ritüeli görevini yerine getirmiştir.¹⁴⁰ Bu duruma KUB XVII 28 1-32 no’lu metinde şöyle rastlanılmıştır:

*“Kanın Büyüsü, bir kadın doğurduğu zaman ve onun kanı yasaklanmıştır. Sonra onun için şöyle şöyle hokkabazlık yaparım”. Rüzgârın Büyüsü, bir kadın doğurduğu zaman ve o değildir... Rüzgâr, daha sonra onun için şöyle hokkabazlık yaparım”.*¹⁴¹

Hititlerde doğum sonrasında anne, doğum aletleri ve doğan çocuk için dini yönden temizlenme ritüellerinin yapılmış, bu ritüellerin çocuk dünyaya geldikten sonra çeşitli zamanlarda (ikinci gece, dördüncü gece, yedinci gece v.b.) gerçekleştirildiği görülmüştür. Bundan da her ne kadar kirlilik nedeniyle doğum yapacak kadından sakınılıyor gibi düşünülse de kadının ve yeni doğan çocuğun sağlığının sağlıklı bir ortamda koruma altına alınmış olabileceği de düşünülmüştür. Ayrıca hamileliğin belirli bir döneminden sonra kadının, kısa bir süreliğine ailesinden ayrılabilirdiği gibi, doğumların evde de gerçekleştirilebilmesi mümkün olmuştur. Doğumdan hemen sonra arındırılma ritüeli yapılmış ve yeni doğmuş olan çocuk anneye verilerek annenin göğsüne yatırılmıştır. Daha sonra resmi isim töreni gerçekleştirildikten sonra yeni doğan çocuk babaya ebe tarafından teslim edilmiştir.¹⁴²

Arınma ayinleri çocuk dünyaya geldikten günler; hatta aylar sonra gerçekleşmiştir. Bu duruma örnek olarak KBo XV II 65’de geçen konuyla bağlantılı kısımlar şu şekildedir:

*“Ve üçüncü ay varduktan sonra erkek çocuğu ile kunzigannahiti temizlerler. Kahinler için kunzigannahit ile uzmandır ve buna onlar kurban sunarlar, ama eğer bir kız çocuk doğarsa, bu aydan sayarlar, ama dördüncü ay olduğunda, sonra kız çocuğu ile kunzigannahiti onlar temizlerler”.*¹⁴³

Doğumdan hemen sonra çocuğun ciğerlerindeki suyu boşalmış, nefes alıp vermesini kolaylaştırmak için çocuk baş aşağı yukarı kaldırılmış ve hemen annenin kucağına verilmiştir. Olay KUB XXXV 102+ 103 III 4-6 no’lu metinde şöyle geçmektedir:

¹³⁹ Ay, 2012: 47.

¹⁴⁰ Çelebi, 2007: 103.

¹⁴¹ Beckman, 1983: 84-85.

¹⁴² Güçerdem, 2007: 26.

¹⁴³ Beckman, 1983: 132-146.

*“Bu çocuk baş aşağı tutularak yukarı kaldırılır. Daha sonra annenin göğsüne koyulur”.*¹⁴⁴

Doğum metinlerinde bir kadının hamile kalması durumunda annenin ve çocuğun lanetlenmesi ve çocuğa kötü gözle bakılması durumunda yapılması gereken ritüeller KUB XLIV 4+ KBo XIII 241 Ay. no’lu metinde şöyle geçmektedir:

*“Pittei şöyle söyler: bir kadın çocuğa gebe kalırsa gökyüzü siyahı giyinmiştir; Duwip? Giyinmiştir ama Ay Tanrısı kan kırmızısı giyinmiştir. Ve derisinin kanı ölmüştür? Ve o, kendisi için kanlı bir ok aldı ve o kendisi için kanlı bir ok yayı aldı. O, yanan ateşi eli ile tuttu, diğer eliyle tüm hançerleri tuttu. Daha sonra o, içeri girdi ve onlara, muttiya kapısında ve onun gözleri önünde o, doğmuştu ölümlü (insanoğlu)... ve o korkmuştu; o korku aldı. Ve onun ağzı yana gitti, işlevini yitirdi. Aynı şekilde onun gözleri de; aynı şekilde onun vücudunun dokuz bölümü de işlevini yitirdi. Ve onun başını, yukarıya defalarca bastırdı. Annesinin erkek çocuğu bağırdı ve Fırtına Tanrısı cennetten baktı: “ama bu nedir?” ve orada hiçbir şey olmadığına (yanıt yoktu), daha sonradan tüm bu aynı şekilde o... söylüyor. Ve biz o suretle birinden kötülüğü öyle ya da böyle alıyoruz. Bırak onlar gitsin, Tanrı anaları ve onun önünde ebeleri bırak. Başı için merhemi alsınlar! Yoldan kuwariyi bırak alsınlar! Tozları bırak alsınlar! Meclis (toplantı) taşını bırak alsınlar! Meyvenin taşını bırak alsınlar! İlk olarak ... izin ver onları alsınlar! Yaşam taşını izin ver alsınlar ve izin ver onları çeksınler ve izin ver onları eritilmiş tereyağı ile karıştırınlar. Merhem ile erkek çocuğun kulak kanallarını? bırak onları yapsınlar. Ama anne onları yıkayıp temizlesin. Söylüyor: “Uzaklaş! Birini? Cinlerden dualarla defetti (cinlerden kurtardı) ...ve bu gibi şeyler iyi oldu iyileşti. Ve onlardan başka ayrıca onun başı üzerine o doktor konuşur. İki kere büyü yoluyla cin çağırır. “Diller, diller, siz nereye gidiyorsunuz?” biz taşı germek için gidiyoruz. Çakmak taşını kırmak için gidiyoruz; aslan kırmak için aynı şekilde, kurt için pranga vurmaya aynı şekilde; insanoğlunu tutmak için aynı şekilde. Ve onları geri çevirir ve söyler. “Bak! Onlar geliyor, kadın büyücüler!” Huwandadan çakmak taşını alır, tahtayı yeryüzünden? Aynı şekilde. O hançeri tutar. O bizzat onlara karşı sıkıştırır. Kadın ebe söyler: “çakmak taşı? onun dilini kesmiş olmalı! Onlar, onun gözlerini çakmak taşı? ile körleştirmiş olmalı! Ve elma ağacı ile onun dişlerini götürmüş olmalı! Dön, o kötü dil, o kadın! Sen efendimi yiyip bitirmelisin!” her kim bu çocuğa kötülük hazırlamışsa, izin ver ona sınırsız cennet görsün! Bırak onu yeryüzünün boşluğu görsün! Ölüm aynı şekilde! Doldurma aslan aynı şekilde! Zincire vurulmuş kurt aynı şekilde! Yılanların ayakları aynı şekilde! İzin ver ona bu şeyleri görsün. Her kim ise kötü gözle bu çocuğa bakarsa, her kim onun için kötülük hazırlarsa! Ve ona bunlar(diller) geri döner”.*¹⁴⁵

Arındırma törenlerinde çocuk doğduktan çok zaman sonra da arındırma işlemleri devam etmiştir. Bu arındırma sırasında bazen bir bebek doğum sırasında veya doğumdan sonra ölebilmıştır. Çocuğun doğumdan sonra ölmesi kötülük ve uğursuzluk olarak görülmüştür.

¹⁴⁴ Güçerdem, 2007: 32.

¹⁴⁵ Güçerdem, 2007: 175-177.

Doğum sırasında çocuğun sağlıklı bir şekilde doğumu olduğu gibi bir çocuğun doğum sandalyesinde ölmesi durumuna da metinlerde rastlanılmıştır. BO 4951 no'lu metinde çocuğun ölü doğması ile ilgili mevcut bilgiler şöyledir:

*“Eğer bir çocuk doğum sandalyesinde ölürse, o zaman patili rahipleri çocuğu yukarı kaldırır ve onlar ona farklı bir yer verirler ve onların isteklerini ona yöneltirler. Ve doğum sandalyesine alırlar, isteklerini aynı şekilde yaparlar. Ayrıca patili rahibi bir erkek çocuğu dışarı götürür. Uzzi kurbanı zurgü için o kurban sunar ve şehel içkiyi verir. Zagannahiti hazırlarlar ve bir koyunu yerine üç sert ve yedi sert birayı? Libasyon yaparlar. Ama kadın doğum sandalyesinde ikinci zamanda temizlenir. Eğer çocuk yolda ölürse, sonra erkek çocuğu ve aletleri pişmiş topraktan ocağı onun ile Patili rahipleri yer ama onların talimatları ona aynı şekilde yaparlar”.*¹⁴⁶

Doğum sonrasında çocuğun yaşaması ve yaşamaması durumunda ne yapıldığı KBo XVII 61 no'lu metinde şöyle geçmektedir:

*“...ebe bana şunları söyler: çocuğu, ebe ile ben dünyaya getirdik. Ve onu bana verdikleri zaman bunu yaparım: onun ağzını temizlediğimde ve o yaşamaya gider, sonra ben onun sağlığını veririm. Eğer o yaşamıyorsa ... ve saray oğlanı üzerime oturur, ben onun ağzını temizlediğim zaman ve tarasayı götürürüm ve kurtalla kaplarımı koyarım. Ve ağ serilmiş ve sonra çocuğu kurtalla kapları ile arındırırım ve tarasayı onun üzerine tamamen çeviririm. Ve sonra kurdun başının tamamını yakarım. Ve ben yaşlı kadın? Onun başını yıkarım ve onu kraliçe için giydiririm. Ama onun kıyafetlerini uzağa götürürüm ve onun dizlerine çocuğu koyarım”.*¹⁴⁷

Hititlerde ebenin aktiviteleri iki kategoriye ayrılmıştır. Bunlardan ilki doğum için gerekli malzemeyi hazırlamak ve çocuğu doğurtmuş olmaktır. Bu duruma KUB XXX 29 no'lu metinde örnek şöyledir:

*“Bir kadın doğum yapacağı zaman, ebe şunları hazırlar: İki sandalye ve üç yastık öyle bir hazırlanır ki her tabureye bir yastık yerleştirilir. Ve bir yastık taburelerin arasına, yere koyulur. Çocuk düşmeye (yani doğmaya) başladığı zaman, kadın sandalyenin üstüne oturur”.*¹⁴⁸

İkincisi ise çocuk doğduktan sonra, yeni doğan bebek adına, kötü etkileri bebeklerden uzaklaştırmış bebeğe iyi bir alınyazısı bağışlamaları için Tanrılara dua etmişlerdir. Bu duruma örnek şöyledir:

¹⁴⁶ Beckman, 1983: 124-128.

¹⁴⁷ Beckman, 1983: 42-43.

¹⁴⁸ Beckman, 1983: 22.

“Yeryüzünün Güneş Tanrıçası, çeşitli kötülükleri ancak sen durdurabilirsin! Ve sonra onları yeniden sen boş bırakamazsın. Fakat çocuğun hayatı için sağlık ve sürekli uzun yıllar ver!”¹⁴⁹

Aynı zamanda çocuğun kötülüklerden korunması ve uzun yıllar yaşaması içinde dualar edilmiştir. KBo XVII 62+63 1-12 no’lu metinde ebenin doğan çocuk için Tanrıya dua etmesi örneği şu şekildedir:

“...yaşam...kutsal taş..ve bu çocuk...sonsuz kutsal taş...onun aşağısına...canlı tutun! Ve onu ... tutun! rüzgar ve yağmur oradan hiç bitmesin, son bulsun. Bu ev içinde o doğmuştur ve onun yaşamı? Kötü meselenin yeri de aynı şekilde son bulsun ve onlar aynı şekilde korunmuş olsun! ve onların yaşamı sonsuz olsun!”¹⁵⁰

Papanikri ritüelinde çok farklı uygulama yöntemlerine de rastlanılmıştır. Söz konusu uygulamalar şöyledir:

“Kuş yakmak, Kehanet sorusu sormak, Üzerine koymak, Parçalara ayırmak, Tören içinde sıralanmak, Çivi koymak, Ekmek parçalamak, Kızgın yağ dökmek, Ellerini yıkamak, İç odanın üzerine sepeti vermek, Çocuğu temizlemek, Çöken toprağa kurban sunmak, Yün ve ip bağlamak, Giysiyi çözmek ve parçalamak, Koyunun ağzını silmek, Ayaklarını yıkamak, Yağ ile kutsamak, Kuş çevirmek ve yakmak, Uzağa götürmek, Ateşe atmak, Ekmek parçalamak, Kurban sunmak ve libasyon yapmak, Pencere açmak, Koyunu yıkayıp süslemek, Suyu Tanrının önüne dökmek, Bastonla duvara vurmak, Başının etrafına sarmak, Ateşin etrafında döndürmek, Dizlerine koymak, Çocuğu temizlemek, Uzağa götürmek”¹⁵¹

3.3. Anormal Doğum

Hititler genel olarak doğum sırasında yaşanmış herhangi bir eksiklik veya problem durumuna göre kehanete başvurarak durumları hakkında gelecekle ilgili tahminlerde bulunmaya çalışmıştır. Doğacak olan çocukların herhangi bir organının eksikliği, fazlalığı, toplu çocuk doğumu gibi durumlarda yargılarda bulunulmuş; doğan çocukların ülkenin, ailenin veya toplumun başına belalar getireceklerine inanılmış ve ona göre hareket edilmiştir.

Hititlerde felaket olarak adlandırılan anormal doğumların metinlerdeki işleyişi genelde şu kelimeler ile başlamaktadır:

“Eğer bir kadın doğurursa...”

¹⁴⁹ Erginöz, 1999: 208.

¹⁵⁰ Beckman, 1983: 32.

¹⁵¹ Güçerdem, 2007: 111-113.

Trevor Bryce'ye göre; Hava olaylarının, ay'ın şeklinin ve renginin kutsal bir mesaj iletebildiğini, çocuğun doğduğu zamandaki ay'ın doğumun gerçekleşmesi açısından önemli olduğunu söylemiştir.¹⁵² Hititlerde doğumun gerçekleştiği Ay'ın da alametler ve erken doğum açısından önemli olduğu metinlere yansımıştır. Bu metinlerde ay olarak birinci aydan on üçüncü aya kadar başa gelebilecek felaketler ile ilgili bilgilere ulaşılmıştır. Genel olarak KUB VIII 35 (CTH 545) no'lu metnin öny. 1'-10' no'lu kısmında bilgiler şu şekilde görülmüştür:

*“İlk ayda bir çocuk doğarsa, bu çocuk evi dağılır. (Babası), ancak gelecekte onu kurtaracaktır. Eğer ikinci ayda bir çocuk doğmuş olursa, bu çocuğun canlılığı yetersiz olacaktır. Üçüncü ayda bir çocuk doğarsa, bu çocuğun adaleti olur. Dördüncü ayda bir çocuk doğsa, bu çocuk hastalanır. İçinde beşinci ayda bir çocuk doğar, günleri kısa olur. Altıncı ayda bir çocuk doğarsa, babası ve annesi bu çocuğun soğukluğuna (hastalık) gelecektir; çocuğun kendisi nehir, Rüzgârdan, ateşten (ve) sıcak demirden kaçacak. (Kurtulacaksınız.) (Eğer) içinde yedinci ay bir çocuk doğar, bir tanrı bu çocuğu çıkarır. Eğer sekizinci ayda bir çocuk doğarsa, bu çocuk tahıl elde eder ve gümüş. Dokuzuncu ayda bir çocuk doğarsa, bu çocuk ölür; eğer ölmezse, babası (ve) annesi korku çekecektir. Eğer onuncu ayda bir çocuk hangi evde olursa olsun doğar. (Doğdu). O ev boşaldı. On birinci ayda bir çocuk doğarsa, bu çocuk güçlülecektir. Eğer On ikinci ayda bir çocuk doğarsa, bu çocuk yaşlanacak ve birçok çocuk üretmek. On üçüncü ayda bir çocuk doğarsa, hiçbir ihtimal yok”.*¹⁵³

Hitit metinlerinde çoklu doğumlarla alakalı da bilgilere ulaşılmıştır. Bo 5333 Öy. 1-9 no'lu metinde bir kadının iki kız veya iki erkek çocuğunu doğurması durumunda olabilecek olan inanışlarla ilgili düşünceler şu şekildedir:

*“Eğer bir kadın iki erkek çocuk doğurursa o kadın kötü hastalığı getirir. Ve o kadın ölür. Eğer çocuklarının babası zengin ise ve o baba fakir olur. Eğer o baba fakir ise ve o baba zengin olur ve çocuklar gelişip büyüyecekler. Eğer bir kadın iki kız çocuğu doğurursa; o kadın ölecek, ev sahibi olacak ve ev mahvolacak”.*¹⁵⁴

KBo VI 25+ KBo XIII 34 no'lu metinde Hititlerdeki anormal doğumlarla ilgili bilgilere ulaşılmış ve metinde yeni doğacak olan çocukların organlarından birinin işlevlerinin eksik olması sonucunda oluşacak olan kehanetler şöyle geçmiştir:

*“Eğer bir kadın doğurursa ve yeni doğan çocuk kör ise; ev sahibi o başarıya ulaşamayacak. Eğer bir kadın doğum yaparsa ve o yeni doğacak çocuk ana rahminden dışarı çıkar çıkmaz hemen ağzını açar ve konuşursa Hava Tanrısı (=Adad) ülkeyi vuracak”.*¹⁵⁵

¹⁵² Bryce, T. (2003). *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*. (trc.) Müfit Günay. Ankara: Dost Kitabevi, 166.

¹⁵³ Beckman, 1983: 14.

¹⁵⁴ Erginöz, 1999: 202.

¹⁵⁵ Erginöz, 1999: 203.

*“Eğer bir kadın doğurursa ve onun diş eti kısa olursa o şanslı olacak. Eğer bir kadın doğurursa ve onun başı köpek gibi olacak ve o ülkenin içinde şiddet hâkim olacak. Eğer bir kadın doğurursa ve onun başı domuz başı gibi olacak. (Sığırlar iyi olmayacak ve büyümeyecek). Eğer bir kadın doğurursa ve onun başı yılanbaşı gibi olacak. Eğer bir kadın doğurursa ve onun burnu kuşun gagası gibi olursa o ülkeyi mahvedecek. Eğer bir kadın doğurursa ve onun burnu bir filin hortumu gibi olursa o ülkeye değerli taş gelecektir”.*¹⁵⁶

KUB VIII 83 no’lu metinde anormal doğum ile ilgili örnek olacak bilgilere ulaşılabilmektedir. Metindeki anormal doğumlar şu şekildedir:

*“Sağ kulak mevcut olmadığı zaman kralın ülkesini düşman alacak. Anormal bir doğumda sol kulak mevcut olmadığı zaman kral düşmanın ülkesini fethedecek. Kötü bir doğum neticesinde kulaklar boyunda (boğazda) bulunursa adamın evi mahvolacak veya kralın Habiru halkı (erkekleri, insanları) içeri girecek...”*¹⁵⁷

*“Eğer bir Hilkat garibesinin kulakları yoksa, kralın günleri bitmiş olacak”.*¹⁵⁸

KUB XXIX 12 III no’lu metinde yer alan paragrafta da anormal doğum sonucunda oluşmuş durum için bilgi aktarılmıştır. Metinde bu bilgi şu şekildedir:

*“Eğer bir hilkat garibesi ön ayakları ile birleşirler(se) ülke kralı onu mahvedecek”.*¹⁵⁹

KUB XXXIV 18 no’lu metinde anormal doğum sonucunda ülkenin ekonomik durumunun nasıl sonuçlanacağı ve sonunun ne olacağı hakkında kehanetlere rastlanılmıştır. Metin şu şekildedir:

*“Eğer bir hilkat garibesi doğurursa akciğeri olmayacak. Bir şiddetli kıtlık başlayacak ve eğer (kehanet sorulursa) ülkenin kralı yol olacak (mahvolacak). Eğer bir hilkat garibesinin bağırsak düğümü ve onların başı olacak. Ve onun kralı düşmanını püskürtecek (koyalayacak)”.*¹⁶⁰

KBo XIII 31 no’lu metinde doğum sonucunda oluşan eksik ve fazla organın olmasının kralın durumuna olan etkisi hakkında bilgi vermiştir ve söz konusu metin şu şekildedir:

*“Eğer bir belirti sol gözü yoksa kral kuvvetlenecek. Ülkesi büyüyecek. Eğer bir belirti iki başı, dört kulağı, dört ayaklarının ve bir kuyruğunun olması kralı öldürecekler”.*¹⁶¹

¹⁵⁶ Güçerdem, 2007: 201-203-207.

¹⁵⁷ Erginöz, 1999: 204.

¹⁵⁸ Ay, 2012: 52.

¹⁵⁹ Güçerdem, 2007: 228.

¹⁶⁰ Güçerdem, 2007: 232.

¹⁶¹ Güçerdem, 2007: 235.

Anormal doğum ile ilgili Hitit tablet metin serilerinde kadın ve hayvanlar tarafından yapılan normal olmayan doğumların sonucunda gelecekle ilgili merak edilen öngörüler ile ilgili sorulara cevap aranmaya çalışılmıştır.¹⁶² Hitit dünyasında normal doğum ne kadar önemli ise anormal doğumun da ülke için önemli sayıldığı birçok tablet metni görülmüştür. Bu anormal doğumlar bazen ülke için iyi sonuçlar bildirmişse de genelde kötü olayların habercisi olarak kabul edilmiştir.

3.4. Cinsiyete Göre Doğum

Hititler için çocuğun cinsiyetinin hayati bir önem arz etmediği anlaşılmıştır. Hititlerde doğacak çocuğun erkek olması için gerçekleştirilmiş herhangi bir ritüele rastlanılmamıştır. Garry Beckman tarafından 1983 yılında derlenen metinlerde bu düşünceyi doğrular nitelikte bazı ifadeler yer verilmiş olduğu görülmüştür.

KBo XVII 65'te üç aylık bir oğlan çocuğu için belirli ritüel etkinliklerinin gerçekleştirildiğinden bahsedilmiş, KBo XVII 65 Ay. 38-40'da dört aylık bir kız çocuğu için yerine getirilen seremonilerin konu edildiği anlaşılmıştır.¹⁶³

Boğazköy'de yapılan kazılar sırasında BM 92694 öny. 36-45'in annenin fiziksel görünümü ile ilişkili gözlemlere dayanarak doğmamış çocuğun cinsiyet ve kaderiyle alakalı birtakım tahminlere yer verildiği görülmüştür.¹⁶⁴

Doğum ritüelinde genel olarak Hititlerde erkek çocuğa sahip olma arzusundan ziyade her cinsiyetten çocuk sahibi olma isteği görülmüştür. Cinsiyet onlar için çok fazla önem arz etmemiştir. Bu duruma KBo XXL 34 I + 65 + II 1 no'lu metinde şöyle rastlanılmıştır:

“Bana gelecekte hayat, sağlık, erkek ve kız evlatlar ver”.

KBo XIII 62 no'lu metinde de çocuğun cinsiyeti yerine onun sağlığı için yakarışlarda bulunulmuştur. Metindeki örnek şu şekildedir:

*“Tanrılar (onun) hayatını korusun ve onlar [onu] tekrar sağlıklı yapsın”*¹⁶⁵

¹⁶² Beckman, 1983: 11.

¹⁶³ Güçerdem, 2007: 23-24.

¹⁶⁴ Beckman, 1983: 14.

¹⁶⁵ Gökhan, 2015: 15.

Ritüel metinlerinde çocuk için cinsiyet farklılığı gözetilmemiş, doğumdan sonra kız ve erkek çocuklar için yapılan farklı aylarda arındırma ve kurban kesme ritüellerine rastlanmıştır. Bu durum KBo XXVII. 65 III 1-12 no’lu metinde şu şekildedir:

“Ve eğer bir kadın doğum yapmışsa ve yedinci gün geride kalırken, onlar bu yedinci günde yeni doğanın mala-kurbanını keserler. Ve eğer bir erkek çocuk doğmuşsa ve o hangi ayda doğmuşsa, birinci gün ve ikinci gün geride kalır kalmaz, onlar bu aydan itibaren hesaplarlar. Ve üçüncü aya girildiğinde, onlar erkek oğlanı kunzigannahitle arındırırlar. (...) Fakat eğer bir kız çocuğu doğmuşsa, o zaman onlar bu aydan itibaren sayarlar. Ve dördüncü ayda, onlar kız çocuk için kunzigannahitle arındırırlar”¹⁶⁶

KUB XXX 30 Öy. no’lu metinde çocuğun cinsiyet durumuna göre verilecek güç ile ilgili bilgilere de ulaşılmıştır. Metinde örnek şu şekildedir:

“Eğer bir erkek çocuğu doğduğu zaman Hannahanna onu güçlü yapsın şiddetlendirsın.

Eğer kız çocuğu doğarsa Hannahanna ona bolluk, bereket ile iyiliğini versin”¹⁶⁷.

Hititlerde metinler haricinde mitolojik olarak da cinsiyet fark etmeksizin çocuk sahibi olma isteği üzerinde durulmuştur. Metin örneği şöyledir:

“...Appu adında bir adam çok zengin olmasına rağmen kendisindeki tek eksikliğin çocuğunun olmaması olarak görüyordu. Bu sebeple Appu, Güneş Tanrısına gitti. Güneş tanrısı gökten baktı ve onu gördü. Ona sormaya başladı: ‘Problemin nedir? Onu senin için halledeceğim.’ Appu bunu duyunca bütün içtenliği ile konuşmaya başladı: ‘Tanrılar bana iyi şeyler verdiler, bunun için hiçbir şeyim eksik değil; fakat bir eksikim var: Hiç oğlum yok.! Güneş tanrısı bunu duyunca cevap vermeye başladı: ‘Git! İç ve sarhoş ol, eve git ve karınla birlikte uyu. Sonra Tanrılar sana bir çocuk verecekler. Güneş tanrısı Appu’nun isteğini yerine getirmiştir ve Appu’nun karısı hamile kalır. Onuncu ay geldiğinde Appu’nun karısı bir erkek çocuk doğurdu. Ebe çocuğu kaldırıp Appu’nun dizleri üzerine koydu. Appu çok neşelendi ve çocuğu dizleri üzerinde hoplatmaya başladı. Ve ona tatlı kötü bir isim verdi: ‘Tanrılar doğru yolu değil, yanlış yolu seçtiler öyleyse bunun kötü bir ismi olsun. “Appu’nun karısı ikinci kez hamile kaldı. Onuncu ay geldi ve karısı bir erkek çocuk dünyaya getirdi. Ebe çocuğu aldı ve ona iyi bir isim verdi. ‘Onun iyi bir ismi olsun. Bu kez tanrılar doğru yolu seçtiler, öyleyse şu andan itibaren onun iyi bir ismi olsun.’¹⁶⁸

Masaldan da anlaşıldığı gibi, Appu’nun yaşlı bir adam olduğu ve çocuğunun olmaması nedeniyle soyunun devamının gelmeyeceğini düşünmesi sonucunda karısının da kendisi üzerinde alaysı konuşmalarına karşı üstünlük kuramadığı ve Tanrılara çocuk

¹⁶⁶ Reyhan-Cengiz, 2016: 23.

¹⁶⁷ Beckman, 1983: 200-201.

¹⁶⁸ Elmalı, 1991: 153-155.

istemini dile getirmesi ile Tanruların da Appu'nun mülkiyetinin devamı için ona erkek çocuğu bahşettiği görölmüştür.

4. HITİT METİNLERİNDE ÖLÜM

4.1. Hitit Çivi Yazılı Belgelerde Ölüm

Ölüm yaşamın sona ermesidir.

TDK'ya göre ölüm; bir insan, bir hayvan veya bitkide hayatın tam ve kesin olarak sona ermesi, ahiret yolculuğu, ebedî uyku, emrihak, irtihal, memmat, mevt, vefat¹⁶⁹ demektir.

Seeher'e göre ölüm; bedenın ölmesi, bir sınırın aşılması, benliğin bir boyuttan başka bir boyuta geçtiğinin göstergesi olarak yansıtılmıştır.¹⁷⁰

Cansızlarda ölüm, varlığın varoluş halinin sona ererek, niteliksel ve niceliksel anlamda biçim değiştirmesi şeklinde betimlenirken; canlılar söz konusu olduğunda, en yalın haliyle hücrenin, organın veya organizmanın yaşamsal fonksiyonlarının sona ermesi ya da canlı olma halinin son bulması anlamına gelmiştir.¹⁷¹

Hitit Prenslerinden Kantuzili dünyanın bir sonu olduğu inancını şu şekilde betimlemiştir:

*“Yaşam ölümle, ölümse yaşamla yakından ilgilidir. İnsanoğlunun ömrü ebedi değildir. Onun günleri sayılıdır”.*¹⁷²

Hitit çivi yazılı belgelerinde ölüm olgusunun sıradan insanlar ve kral için farklı anlamlar taşıdığı anlaşılmıştır. Kral, kraliçe veya onların çocuklarından biri öldüğünde “Tanrı olur” ifadesi kullanılmış, sıradan insanlar içinse bildiğimiz anlamda “ölür” ifadesi kullanılmıştır. Bununla beraber “ölü” için metinlerde kullanılan sözcük tüm ölümler için kullanılmıştır.

Bu durum KUB 30 16+39 no'lu metin ile örneklendirilebilir:

*“Hattuša'da kral ya da kraliçenin tanrı olduğu “büyük kayıp günü” gerçekleştiğinde...”*¹⁷³

¹⁶⁹ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5ce1cdde5b8085.747296_49

¹⁷⁰ Seeher, J. (1993). Tarih Öncesi Çağlarda Ölüm ve Gömü, Tod und Bestattung in Der Vorgeschichte, S. Gülçuri (çev.), *Arkeoloji ve Sanat Dergisi* 59, İstanbul, 9.

¹⁷¹ Enginer, 2004: 286.

¹⁷² Ünal, 1980: 477.

¹⁷³ Erbaş, F. S. (2013). *Hititlerde Öteki Kurban ve Büyük Cenaze/ Diğer Ritüeller*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 224.

Kral ve kral ailesinin öldükten sonra gittiği yer muhtemelen gökyüzü; yani cennet olarak kabul edilmiştir. Sıradan insan yeraltına; yani karanlık toprağa gitmiştir. Kral, tanrı olunca gökyüzünde olmuştur. İnsanın ölümü ise normaldir ve ölüm gerçekleşince kişi yeraltı dünyasına katılmıştır.¹⁷⁴

Hititlerin inancına göre; hayat ölümle sona ermemiştir. Gerçeğin tersi yönde işlemesine karşın, öldükten sonra da yaşamın devam ettiğine ve insanın yeniden dirileceğine inanılmıştır. Ölümcül beden yok olup gitse bile en azından insan ruhu varlığını her şekilde devam ettirmiştir. Ölü Ruhlar, cansız bedeni terk ettikten sonra gökyüzüne çıkmış ve orada dünyadakine az da olsa benzeyerek varlıklarını sürdürmüşlerdir. Ama metinlerde özellikle sıradan insan ruhlarının karanlık ve soğuk yeraltına gittikleri hususunda da bilgiler verilmiştir.¹⁷⁵

Hititler ölümün geri dönüşü olmayan bir yolculuk olduğunu bilmesine rağmen kendilerini ölüm sonrası yaşam konusunda "cennet" kadar güzel olmayan akıl dışı inanışlara kaptırmışlardır. Mezopotamya kökenli efsanevi bir metine göre; ölümden sonra yeraltına inen insanlar, orada çok kötü bir hayat sürdürmüş, dışkı yemiş, idrar içmişlerdir. Birer hayalet gibidirler; sis ve dumandan birbirlerini tanıyamamışlardır. Bu konuda metinlerde görülen örnekler şu şekildedir:

"... Orada (ölüler diyarında) hiçbir insan diğerini tanımaz. Aynı anneden olan kız kardeşler bile (birlerini) tanımazlar. Erkek kardeşler (birbirlerini) tanımazlar. Anne kendi öz evladını tanımaz. Çocuk kendi annesini tanımaz... İnsanlar temiz bir masada oturup yiyemezler. ... Temiz yemekler de yiyemezler, kötü şeyler içmeye mahkûmdurlar. Balçık çamuru (veya dışkı) yerler, pislik (sidik) içerler." Öbür dünyada sürdürüldüğüne inanılan bu berbat yaşam ortamı, bazı dinlere cehennem olarak girmiştir".¹⁷⁶

Hitit inancına göre; ölen kişilerin ruhlarının yeraltı dünyasına gittiği düşünülmüştür. Buna rağmen kendilerinden sürekli korkulan ölü ruhlarının birtakım yollarla insanların dünyasına girdikleri düşünülmüştür. Hitit metinlerinde geçen evren tanımında yerin üç katmana ayrıldığı ifade edilmiştir. Hitit inancına göre; Yeryüzü olarak bilinen birinci katmanın Yukarı Yer olduğu ve burasının insan, hayvan ve bitkilerin bulunduğu Göksel tanrıların ve Güneş tanrıçasının egemenliği altında bulunan bir yer olduğu düşünülmüştür. İkinci katman ise, yeraltı sularının bulunduğu Orta Yer olarak adlandırılmış ve Ea'nın egemenliği altında bulunmuş yer olarak bilinmekle birlikte bu

¹⁷⁴ Erbaş, 2013: 148.

¹⁷⁵ Ünal, A. (2013). Eski Anadolu ve Hitit Dinleri. *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, Ocak-Şubat 2013, Sayı: 31. S,112.

¹⁷⁶ Ünal, 2013: 113.

alanın nehir, göl ve denizleri kapsadığı düşünülmüştür. Üçüncü katman ise, yeraltı dünyası olarak tanımlanmış ve yeraltı tanrılarının bulunduğu, insanların öldükten sonra yaşamlarını sürdürdüğü yer olarak bilinmiştir.¹⁷⁷

Gök tanrısına verilecek olan kurbanlar için yüksek yerler seçilmiş iken; yeraltı tanrıları için toprağın üstü veya içi tercih edilmiştir.

Hititlerde kuyu, yeraltı kaynağı, yeraltı çatlakları ve pınarlar doğrudan Yeraltı Tanrıları ve dolayısıyla ölü kültü ile bağdaştırılmıştır. Yeraltı Tanrıları için kurbanlar genellikle yere kazılan çukurlara bırakılmıştır. Ayrıca metinlerde DINGIR *apı* “*çukur tanrısı*” olarak da geçmesi bu çukurların yeraltı ile yeryüzü arasındaki bağlantıyı sağlama açısından ne derece önemli olduğu ve bu sebeple de yeraltına açılan bir kapı işlevi gören çukurlara tanrısallık özellikler yüklendiği ve Tanrılaştırıldığı görülmektedir.¹⁷⁸

Sevinç Erbaşı'ya göre:

“Yeraltı Tanrıları deyince, çukurdan sonra ilk akla gelen şey, bu çukuru açmak için kara toprağın bağına saplanan, Tanrılaşmış ya da Tanrı simgesi olan sivri uçlu bir kılıç ya da hançerdir”.¹⁷⁹

Mezopotamya'da görülen yeraltının kasvetli, güneşsiz bir ülke olması, bu ülkenin ortasında Ölüm Tanrıçası Ereškigal'in bulunduğu yedi sıra duvarla çevrili ve her duvarında korumaların olduğu bir sarayın varlığı ve bu ülkeye ulaşmak için geçilmesi gereken kapı anlayışında görülen yedi kapı Eski Hitit Telipinu Miti'nde de görülmüştür.¹⁸⁰ Yeraltı yedi kapılı korkunç bir yer olarak gösterilmiş ve Güneş Tanrısı ile ilişkilendirilmiştir.¹⁸¹

Hititler için yeraltı dünyasının yarattığı olumsuz inanışları gözler önüne seren en iyi örneklerden birisi Eski Hitit dönemindeki “*Tanrı Telipinu'nun Kayboluşu Mitosu*”dur. Bu mitos özetle şöyledir:

“Tanrı Telepinu metindeki kayıptan dolayı tam olarak bilinmeyen bir nedenden kaynaklı olarak kızar ve ortadan kaybolur; onun kaybolması ile birlikte doğada da büyük bir yıkım meydana gelir, hayvanların ve doğanın bereketliliği uçup gider, bu sırada Fırtına Tanrısı oğlu Telipinu'nun yokluğunu tanrılar toplantısında fark eder ve onun bulunması için büyük ve küçük pek çok tanrı işe koyulur, Güneş Tanrısı bu araştırma için kartalı görevlendirir, fakat kartal bu araştırmadan eli boş döner, bütün çabalardan sonra Fırtına Tanrısı, tanrıça

¹⁷⁷ Oral, E. (2012). Yazılıkaya B Odası G,İrişindeki Aslan Demonlarının İkonografik Ve İkonolojik Değerlendirmesi, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, 152.

¹⁷⁸ Gavaz, Ö. S. (2016). Hitit Dini İnançlarında Éhešta İle İlgili Yeni Düşünceler, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 9, Sayı 2, Aralık 2016, 847.

¹⁷⁹ Gavaz, 2016: 850.

¹⁸⁰ Bryce, 2003: 198.

¹⁸¹ Sevinç, 2008: 238.

*Hannahanna'ya başvurur. Hannahanna Telipinu'yu bulması için bir arıyı görevlendirir, Fırtına Tanrısı arıyı küçümsese de sonuçta arı Telipinu'yu bulur ve onu sokup geri gelmesini sağlar; ancak arının sokması tanrıyı daha da kızdırmıştır; sonuç olarak Telipinu'nun öfkesi yatıştırılır ve onun geri dönüşü doğayı yeniden canlandırır”.*¹⁸²

Söz konusu metinde karanlık yeryüzünün Güneş Tanrısı'nın mekânı olduğu belirtilmiştir. *Telipinu Mitosu*'na göre, burada bütün kirlilikleri muhafaza eden yedi büyük fiçı bulunmuştur. Bu fiçiya girenler asla yukarı tekrardan çıkamaz ve fiçinin içinde yok olmuştur. Buradaki kirlilik Telipinu'nun öfkesi olarak kabul edilmiştir. Yeryüzüne Felaket getirdiğine inanılan Telipinu'ya ait bütün kötülükleri ve kirlilikleri bu fiçilerin alması ve sonsuza kadar içinde tutulması için dua edilmiştir. Bu durum KUB 17.10 iv 14.19 no'lu metin ile örneklendirilebilir:

*“Bekçi yedi kapıyı açtı, yedi sürgüyü çekti. Aşağıda, Kara Toprak'ta tunçtan yedi fiçı duruyordu; kapakları kurşundan, mandalları demirdendi. İçlerine ne girerse tekrar çıkamazdı; orada kaybolurdu. Onların Telipinu'nun öfkesini, gazabını, saldırganlığını ve sinirini almasına izin ver ki bir daha geri gelemesinler”.*¹⁸³

Kimsenin dönemediği yeraltı dünyası özellikle kötülük için güvenli bir yer olarak kabul edilmiştir. Fani bir insanın yeraltına inmesi yalnız ölümle olmuştur ve artık ne şekilde olursa olsun ister kral ister Tanrı veya Tanrıça olsa da oradan geri dönüşün olmayacağına metinlerde sıkça rastlanmaktadır. Bu durum metinler haricinde mitolojik olarak *“Tanrıça İnanna'nın Yeraltına İnişi”*nde de görülmektedir. Bu mitosta bahsedilenler şu şekildedir:

*“Yeraltı dünyasının hâkimi olan ablası Ereskigal'i ziyaret etmek için yeraltına inen İnanna, her adımda bütün giysilerinden ve süslerinden sıyrılarak yeraltının derinliklerine ilerler ve orada çırılçıplak bir şekilde yeraltının yedi hâkimi Anunnaki'ler tarafından cesede dönüştürülüp çiviye asılır, ancak su tanrısı Enki'nin verdiği hayat suyu onu yasama döndürür; bununla beraber bu yaşam, yer altı dünyasında kendi yerini alacak bir başkasını bulana kadar sürecektir; İnanna yeraltının Galle'leri eşliğinde yeryüzüne çıkıp kendisi için bir bedel arar ve sonunda kocası Dumuzi'de karar kılar ve onu yeraltına gönderir.”*¹⁸⁴

Hititlerde ölü ruhlarının, kendilerine yeterli ilgi gösterilmediği durumlarda öfkelenip bir demon ya da kötülük tanrısına dönüşerek insanlara zarar verdiğiğine inanılmış; hangi tabakadan olursa olsun ölülerin mezar ve ruhlarıyla ilgilenmenin geride kalanların

¹⁸² Sevinç, 2008: 237-238.

¹⁸³ Schwemer, D. (2013). *Tanrılar Kültü, Büyü Ritüeli ve Ölülerin Bakımı, Hititler: Bir Anadolu İmparatorluğu*, Ed. Meltem Doğan Alparslan ve Metin Alparslan, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 441.

¹⁸⁴ Sevinç, F. (2007), *Hititlerde Ölülere ve Yeraltı Tanrılarına Sunulan Kurbanlar*, Basılmış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 88-89.

özellikle kendi iyilikleri için yerine getirmeleri zorunlu olan çok önemli bir görev olduğu kabul edilmiştir.¹⁸⁵

Hititler yeraltı dünyasıyla bağlantı kurmak için ellerinden gelen her şeyi yapıp zıttı olarak ölümden kurtuluşun çaresi olarak yine yeraltı güçlerine başvurmuşlardır. Çünkü yeraltı dünyası var olan bütün kötü, olumsuz durumları ve ölüme neden olan hastalıkları da içerisinde barındırmış, onları kendilerine yaklaştırmıştır. Güçlerin yeryüzüne inip çıkabilmesi için özel olarak yapay bağlantı yolları yapılmıştır. Doğal oyuklar ya da mağaralar, karanlık yeraltı olarak adlandırılan kara toprağa girişi sağlamıştır. Kurbanlar sunulmasının ana gerekçesi olarak, günahlardan arınmak, Tanrıları memnun etmiş kendi dileklerinin yerine getirilmesini sağlama amacı vardır. Yeraltına kurban edilen hayvanlar çukurda kesilmiştir. Pınarlar, kaynaklar, göller yeraltı dünyası ile bağlantılıdır. Büyücüler yapay çukurlar aracılığıyla yeraltı dünyası ile bağlantı kurmuş ve yeraltı Tanrılarının ritüel aktivitelerine katılmak için yeraltından yukarı tırmanabilsinler diye çukurun içine bronzdan merdiven yerleştirilmiştir. Seslenmeleri duyabilmesi için de çukurun içine bakır bir kulak koyulmuştur. Çukur, yeraltına açılan kapı olarak kabul edildiği için üzerlerine çok fazla doğaüstü güçler yüklenmiş ve yeraltı tanrıları arasında dâhil edilmiştir. Yeraltı tanrıları da kendilerine sunulan kurbanları almak için de bu çukurlarını görmüştür. Ritüel sırasında çukur, kirliliğin, olumsuzlukların ve kötülüklerin yüklenmiş olduğu hayvanların kurban edilmesiyle ve bu kesilenlerin gömülmesiyle kirliliğin yayılmasını önlemek için yeraltına gönderilmiş bir araç olarak kullanılmıştır.¹⁸⁶

Yeraltı Tanrıları için sunulan hayvan kurbanının aşağıda, çukurda kesilmesi ve kanının yere veya çukura akıtılmasına özen gösterilmiştir. Çukura akıtılan kanın yeraltı tanrıları için bir sunu olduğu kabul edilmiştir. Kurbanlar her zaman her yerde kesilmiş ve çukura gömülmüştür. Yeraltı Tanrıları için genelde en gözde sunular bal ve domuz kurbanı olmuştur. Gökyüzü Tanrılarına beyaz renkli kurbanlar ve sunular hediye edilmiş; yeraltı Tanrıları siyah renkli olanları kabul etmiştir. Bu nedenle gökyüzü ve yeraltı için kesilen ve sunulan kurbanlar farklılık arz etmiştir.¹⁸⁷

Çukur, yeraltı dünyasına açılan kapı olarak görülmüş, ona doğaüstü güçler yüklenmiş ve yeraltı tanrıları arasına dâhil edilmiştir. Çukurların, yeraltı dünyası ve yeraltı güçleriyle ilişkilendirmede hizmet amaçlı bazı özellikleri vardır. Bu özellikler şu

¹⁸⁵ Ünal, 2003: 104-105.

¹⁸⁶ Sevinç, 2007: 88-89.

¹⁸⁷ Sevinç, 2007: 79-80.

şekildedir: “Öncelikle apî “çukur” dünyalar arasında geçişi sağlayan bir kapıdır, bu kapıdan yeraltı tanrıları çağrılır ve yeraltı tanrıları kendilerine sunulan kurbanları almak için bu kapıyı kullanırlar; ayrıca çukur, ritüel kirliliğin (olumsuzluk ya da kötülüğün) yüklendiği hayvanların, içinde ya da üstünde kurban edildiği, daha sonra gömüldüğü ve böylece kirliliğin yeraltına gönderilip yok edilmesinin sağlandığı bir araç olarak kullanılmıştır”.¹⁸⁸

Yeraltı tanrıları muhtemelen bir zamanlar Hitit panteonunun en saygın Tanrıları arasında yer almış, zamanla yeraltına sürülmüş ve yeraltı tanrıları sıfatını yüklenmiştir.¹⁸⁹

Hititlerde kişinin kral, kraliçe veya herhangi bir insanın gömülmemesi durumunda ruhunun bu dünya ile öbür dünya arasında kaldığı ve varlığı ile yaşayanları tehdit ederek sıkıntı içerisinde yaşamaya devam ettiğine inanılmıştır.¹⁹⁰

Mezar, yeraltındaki adrestir. Ölümlere öbür dünyaya götürmeleri için gıysiler, sığırlar, atlar, katırlar, koyunlar, bir parça çimen ve ölümleri temsil etmek için kırık olarak her çeşit çiftçi aleti verilmiştir. Aletlerin kırılarak konulmasının sebebi; aletlerin de ruhlarının olduğuna ve bu şekilde aletlerin ruhlarının ölümünün sağlanmış olduğuna, öbür dünyaya gittikleri düşüncesine inanılmasıdır. Buradan ölümden sonra da hayatın var olacağı kanısının mevcut olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak Hitit mezarlıklarında At-Eşek iskeleti ve kafataslarının varlığının saptanması ölümden sonraki yaşamın sadece kral soyu için değil; halk için de söz konusu olduğu kanısını desteklemiştir.¹⁹¹

Yeraltı dünyasının kadim sakinleri, domuzla ziyafet çekmeye çağrılmışlar ve başka yiyecekler de çukura koyulmuştur. Bu duruma örnek şu şekildedir:

“Kadim tanrılar ziyafet çekin: domuzun kanını, yüreğini, unu, buğdayı, tatluları, yağla ekmeği yiyin, [için]. Karnınızı doyurun!”

Şeytani Tanrılar, sunularıyla birlikte ritüele katılanın kirliliğini de almış ve kendileriyle birlikte yeraltı dünyasına götürmüştür.¹⁹²

Hititlerde ölüm kirlenme olarak görülmüştür. Ölüyle fiziksel temas kurma, cesedi gömülmemesi veya cenaze töreninin yapılmaması ve ölen kişinin eşyalarının evden uzaklaştırılmaması durumlarında aile fertleri kirli olmuştur. Olumsuz durumların yaşanmaması için de yeraltı tanrılarına saygı duyulmuş, onlar adına törenler yapılmış ve

¹⁸⁸ Sevinç, 2008: 241.

¹⁸⁹ Gavaz, 2016: 840.

¹⁹⁰ Haas, V. (2000). Hethitische Bestattungsbräuche. AoF. 27(1), 52.

¹⁹¹ Haas, V. (2000). Hethitische Bestattungsbräuche. AoF. 27(1), 52.

¹⁹² Schwemwer, 2013: 444.

adak olarak kurbanlar sunulmuştur. Bu kurbanlar aracılığıyla üzerlerindeki kirlilik, felaket gibi olağanüstü unsurları ortadan kaldırıp Tanrı ile uzlaşma yolu sağlamaya çalışılmıştır. Kurbanların yanında ölüme neden olup olmadığına bakılmaksızın her durumda hediyeler sunulmaya devam edilmiştir. Hediyelerin, kurbanların hepsinin amacı tanrıya yakarış olmuştur.

Hititlerde kurban Tanrıya yaklaşma, onun takdirini kazanma, ona dua ve yakarıştta bulunmak için aracı olmuştur. Tanrıya sunulan ekmeğ, içki ve yiyecek kurbanları ile Tanrıdan beklenen dualar, beklentiler ve onları mutlu etmeye çalışma daha belirgin hale gelmiştir. Ekmeğ ve içki kurbanları bayram ya da ritüel sırasında kurban töreninin bir parçası olarak Tanrıya sunulmuştur. Hititlerde Tanrılara sunumlarda belli bir düzen vardır. Çünkü Tanrılar hiçbir hatayı kabul etmemiş, kusursuz olmaya çalışılmış ve cezalar da bu duruma göre şekillenmiştir.¹⁹³

Tapınak kültüründe verilen kurban payları listesindeki ilk aşamada, Tanrılara ekmeğ bölme töreni için adanmış olan pide ve somunlar yer almaktadır.¹⁹⁴ İçki kurbanları da arınma için cenaze törenlerinde şarap ve çeşitli biralardan oluşmuştur. Kan, yeraltı tanrıları için; su ise cenaze törenlerinde temizlik için kullanılmıştır.

Aygül Süel, tapınak görevlileri ile ilgili bir direktif metnine dayanarak ekmeğın kurbandaki önemini şöyle açıklamıştır:

“Hititlerde ekmeğ, en gerekli kutsal maddeydi, denebilir ki Hititlerde kurban maddeleri arasında ekmeğ olmadan hiçbir ayin yapılamazdı. Bu nedenle, önemi bakımından ekmeğın hazırlanması için ayrılan kişiler de kutsal kanunun emrettiği bütün koşulları yerine getirebilecek olanlardı. Ekmeğ yapanların faaliyetlerinin tam bir saflık ve özen içinde uygulanması, onları sunan din adamları için de çok önemliydi. Bu ekmeğleri hazırlayanlar temiz olmalı, banyo yapmalı, tırnaklarını ve vücut kıllarını kesmiş olmalıydılar. Bu kişiler saç ve sakallarını uzatamazlardı, belki de saçları kazıtılırdı. Muhtemeldir ki, Hititler bu kuralı hiç değilse tapınak için çalışan ekmeğçiler için uygulayarak tanrılara sunulan ekmeğın kirlenmesini önlemiş oldular.”¹⁹⁵

On iki rakamının Hitit dininde ve ritüellerinde önemli bir yer tuttuğu görülmüştür. Ölüm törenlerinde de ölünün yakıldığı odunların etrafına on iki ekmeğ bırakılmıştır. Ayrıca ölen kralın öteki dünyaya gitmesi için yapılan uzun ayinlerin, onu ölümsüzlüğe yükselteceğine inanılmış on iki Tanrıya ekmeğ sunusu ile başlamıştır. Hayatta olanlar için

¹⁹³ Sevinç, 2007: 16-32.

¹⁹⁴ Haas, V. (1994). Geschichte der Hethitischen Religion, Leiden. New York. Köln, 643.

¹⁹⁵Süel, A. (1985). *Hitit Kaynaklarında Tapınak Görevlileri İle İlgili Bir Direktif Metni*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil- Tarih- Coğrafya Fakültesi Basımevi, 156.

gerçekleştirilen ritüellerde prensin önünde duran on iki işçi, on iki rahip ve on iki fahişenin Tanrılara ekmek sunmuş olması buna benzer uygulama olmuştur. Bütün bunlar on iki sayısının önemini vurgular nitelikte bilgilerdir.¹⁹⁶

Hitit toplumu, gittiği her yerdeki tanrıları kendi tanrısı olarak kabul ettiği için tarihte “*Bin Tanrılı Halk*” olarak anılmıştır. Hitit toplumu, inandığı çok çeşitli tanrılar sayesinde ritüellerini çeşitlendirmiştir. Bu nedenle Hitit tablet metinlerinde çok sayıda tapınaktan bahsedilmiştir. Bu tapınaklar metin içerisinde genellikle “*Tanrı'nın evi*” olarak adlandırılmıştır. Hattuşa Tapınaklarında yine hilammar ve kült odaları arasında, sürekli olarak kült odasının solunda bulunan bir oda topluluğu yer almış; bu alanlarda olasılıkla kült heykelinin yıkayıp kutsandığı söylenmiştir.¹⁹⁷

Hitit metinlerinde genellikle Tanrılar için erkek; Tanrıçalar içinse dişi hayvanların kurban edildiği görülmüştür. Örneğin; Hepat veya Güneş Tanrıçası için bir inek tercih edilmiş, öküz veya koç Fırtına Tanrısı'na özgü kurbanlar olarak tanzim edilmiştir. Siyah veya koyu renkli hayvanların yeraltı tanrılarına, açık renkli hayvanların ise Yeryüzü tanrılarına kurban edildiği görülmüştür. Yeryüzünün Güneş Tanrıçasına yapılan bir çağırma ritüelinde bu Tanrıça'ya biri siyah, ikisi beyaz üç koyun kurban edilmiştir ki siyah olan onun yeraltı güneşi görüntüsünü, beyazlar ise yerüstü görüntüsünü yansıtmıştır. Tanrı için seçilen hayvanlar dış görüntü olarak en güzel, en parlak, renkli ve herhangi bir engelinin olmamasına dikkat edilerek alınmıştır.¹⁹⁸

Kutsal alanlardaki ritüellere enstrümantal müzik ve şarkılar eşlik etmiştir. Tanrı suretleri tören alayı ile birlikte yürütülmüştür; şehir dışındaki gizemli yerler törenlere dâhil edilmiştir.¹⁹⁹

Hititler için kötü şansı iyiye dönüştürmenin bir yolu olarak “*Bedel*” olarak seçilen insanın kurban edilmesi olayı da görülmüştür. Tanrıları insanlar gibi düşündükleri için, onların ihtiyacı olan yiyecek ve içeceklerin kurban edilmesi karşılığında Tanrıdan kendileri için sağlık, huzur, uzun yaşam ve askeri başarı gibi dileklerde bulunulmuştur. Bu durumu bize özetleyecek en güzel örnek ise; bir kraliçenin rüyasında Tanrı'yı görmesi ve Tanrının ona şöyle demesidir:

“*Kalbinde yaşattığın kocana bir asırlık ömür veriyorum*”.

¹⁹⁶ Çınar, 2012: 58.

¹⁹⁷ Salıhoğlu, E. F. ve Demirarslan, D. (2018). Hitit Uygarlığında Büyük Tapınak Mimarisi Ve Etkileri. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(3), 1764.

¹⁹⁸ Haas, 1994: 647-648.

¹⁹⁹ Schwemer, 2013: 437.

Kraliçe de Tanrı'ya cevaben şunu söylemiştir:

“Eğer kocam yaşarsa sana yağ, bal ve meyve vereceğim”.

Hitit dini inancında kralın işlediği bir günah babadan oğla geçmiştir. Hititler ölüm anında ruhun, anne tarafından yeraltı dünyasına taşındığını kabul etmiştir. Ölü kişinin ruhunun yeraltı dünyasına gidişinde geçmesi beklenen yolları daha önce öldüğü ve yeraltı dünyasını daha iyi tanıdığına inanılan annenin, ölüyü elinden tutup ölümler diyarına götürdüğüne inanılmıştır.²⁰⁰

Patili rahip bir çatının üzerine çıkıp, ölü kişiyi kast ederek *“O nereye gitti?”* diye aşağıya yedi kez seslenmiştir. Aşağıdakiler yedinci kez seslenişin ardından ona *“Ana onun için geldi ve onu elinden tutup uzağa götürdü.”* cevabını vermişlerdir.²⁰¹

Ölümlerin bedenleri yakıldığı ya da toprakta çürüdüğü zaman, ruhun kara topraktaki kasvetli ve karanlık bir yer olan ölümler diyarına yolculuğunun başladığına inanılmıştır. Hititlerde ölümlere yolculuklarında çocuğuyla buluşmak için yeraltı dünyasından gelecek merhum annelerinin eşlik edeceğine inanılmıştır. Bu nedenle ölüm gününün bir diğer adı, *“Annenin Günü”* olmuştur.²⁰²

4.2. Hitit Ölü Ritüelleri

Ölümler üzerine yapılan ritüellerle ilgili geniş bilgiler Hans Otten'ın *“Hitit Ölü Ritüelleri”* kitabından elde edilmektedir. Bu ritüellerdeki bilgilerin ışığında ikinci dereceden kaynaklar olarak çeşitli fal, bayram ve kurban metinlerinden de yararlanılarak Hitit dönemi aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Hititlerde ölü için taze yiyecek ve içecek sunma olayı zamanla kurban dönüşmüşken; ölü için yapılan cenaze törenleri de tören ve ritüellere dönüşmüştür.

M.Ö. 2. bin yıl Anadolu'sunda görülen ölü gömme gelenekleri ile ilgili bilgiler veren Hitit metinleri, cesedin yakılması işlemi ve kral ya da kraliçenin heykeline odaklanmak suretiyle gerçekleştirilen ritüeller olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Ritüellerin temelinde genel olarak libasyon törenleri, hayvan kurban edilmesi ve ölü yemeğinin yenmesi anlatılmıştır. Kral ya da kraliçenin ölümünün ardından yapılan törenlerin anlatıldığı metinlerin, *“Eğer Hattuša'da kral ya da kraliçenin tanrı olacağı*

²⁰⁰ Ünal, A. (1975). Hititlere Ölümlere Sunulan Kurbanlar. *Anadolu (Anatolia)*, (19), 166.

²⁰¹ Erbaş, 2013: 182.

²⁰² Schwemwer, 2013: 445.

büyük bir fenalık, büyük bir bozulma olursa...” şeklinde başlaması, geride kalanlar açısından kral ya da kraliçenin ölümünün büyük bir felaket olarak algılanması ile açıklanmıştır.²⁰³

Ahmet Ünal’a göre; Hititler ölülerini yakarak veya gömerek defnetmişlerdir.²⁰⁴ Hitit belgelerine baktığımız zaman cenaze işiyle ilgili bilgiler kral ve kral ailesindeki kişilerden öğrenilmiştir. Hititlerde hanedan mensubu kral ve kralın ailesindeki kişiler öldükten sonra kesinlikle yakılırken, sıradan olan halktan kişilerinse gömülerek veya yakılarak defnedildiği anlaşılmıştır ve bundan sonra yerin altına indikleri düşünülmüştür. Hanedandan kişilerin sadece yakılacak olması büyük ihtimalle Tanrıların oturdukları gökyüzüne çıkması olarak düşünülmüştür. Kralın ölümü için kullanılan “*Tanrı Oldu*” deyiimi de Tanrıların yanına, gökyüzüne ulaştıklarını desteklemiştir.²⁰⁵

Hititlerde hanedan mensubu kişilerin cesetleri yakılırken (kremasyon), halktan sıradan kişilerin gömüldükleri (inhumasyon) anlaşılmış ve bu durum iki sınıf arasında öbür dünya inanç farklarının olduğunu göstermiştir. Eski Hitit devleti zamanında ölümler gömülmüş, Yeni Hitit devleti zamanında kralın ailesinin ve soylularının istisnasız yakılmış olduğu kabul edilmiştir.²⁰⁶

Eski Hitit krallık dönemine ait yalnız bir tane belge, kralı cenazenin toprağa gömerek (inhumasyon) defnedilmesiyle ilgili bir bilgi vermiştir. Bu belge, Hitit krallığının kurucusu olarak kabul edilen I. Hattuşili’nin vasiyetnamesidir. I.Hattuşili’nin vasiyetnamesinde eşi Haştayar’a söylediği sözlerden ulaşılmıştır:

*“Cesedimi yıka, gerektiği gibi!
Beni göğsüne bastır ve göğsünde
tutarak beni toprağa göm”.*²⁰⁷

Hititlerde yeni devlet zamanında küp ve taş sandık mezarları bulunmuştur. Farklı olarak ölümler yakılmış ve külleri bu mezarlara konulmuştur. Bulunan mezarlıklarda hediyelerin olmaması o mezarların normal halktan birinin olabileceği ihtimalini akla getirmiştir. Bu dönemde kralların mezarları bulunmasa da kralların yakılmış olduğu bilinmektedir. Yazılıkaya çevresindeki Bağlarbaşı ve Osmankayası civarında yapılan

²⁰³ Ekmen, H. (2012). Başlangıcında M. Ö. II. Binin Sonuna kadar Anadolu’da Kremasyon Geleneği. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 5(1), 40.

²⁰⁴ Ünal, 1975: 166.

²⁰⁵ Ünal, 1975: 116.

²⁰⁶ Ünal, 2013: 112-113.

²⁰⁷ Akurgal, E. (2003). *Anadolu Uygarlıkları* (Sekizinci Baskı). İstanbul: Net Turistik Yayınları, 61.

kazılarda hem iskelet bulunan mezarlar hem de yakma geleneğini yansıtan küp mezarlar bulunmuştur.²⁰⁸

Hititlerde Tanrıların mekânı gökyüzü olduğu için mezarlar bu dönemde pek önemsenmemiştir. Yakma ve gömme tekniğinin ikisini de bilen ve kullanan Hitit mezarlarında çeşitli eşya ve hayvan kemiklerine de rastlanılmıştır. Bu durum öteki dünya anlayışı ile alakalı olabilmıştır.

Yazısız kaynak olarak Hitit cenaze törenine görsel örnek olarak “*Tyskiewicz Mührü*” gösterilebilir. Mühürde iki ana sahne bulunmaktadır: İlk sahne Tanrı alayı; ikinci sahne ise ölü yakma işlemi olduğu düşünülen “*kremasyonu*” temsil etmiştir. Metin Akyurt’a göre; mühürde masanın üzerinde bulunan kişinin bacaklarının duruş şekli yanma pozisyonunu, başucunda duran kişinin elindeki testiye tutuş şekli de ateşi söndürür pozisyonunu anlatmıştır. Bu nedenle burada ölü yakma sahnesi sergilenmiş olabilir.²⁰⁹

Sedat Alp’in mühürdeki kremasyon sahnesi için açıklaması şöyledir:

“Alçak bir masa üstünde yatmış bir ölünün yakılması anlatılmaktadır. Ölünün yakıldığını üç huzme halinde yükselen alevlerden anlamaktayız. Masanın solundaki kısa etekli kişi elindeki bir nesne körük (?) ile ölünün karşısında durur. Masanın sağ tarafında uzun elbiseli sol elini dua jestinde kaldırmış bir kişi sağ elindeki gaga ağızlı libasyon testisinden yanan ölünün üstüne içki, şarap (?) döküyor. Ölü yakma ritüeline sağ yanında üzerinde sular akan bir figür dansıyla eşlik ediyor. Altta sağ yanda ölü ritüelinde kullanılan hayvan biçimli ve diğer türde içki kapları görülüyor. Bu kaplar herhalde ateşi söndürmek için içi dolu olarak hazır tutuluyor olabilir. Ölü yakma sahnesinin sol yanında yere yatmış bir düşman (?) sağ elinde bir topuz (?) tutan bir asker (?) tarafından sol ayağı ile çiğneniyor. Sol elinde tuttuğu mızrak (?) ile sağ kolunu kaldırmış olan yerde yatan (düşmana) saplıyor. Bu sahnenin sol yanında üstte bir aslan (?) ve altında bir boca görülüyor. Bu hayvanlar üstlerindeki tülünü açan İstar tasvirine de ait olabilmektedir.”²¹⁰

Aliye Öztan ise; mühürde mitolojik sahnenin işlenmekte olduğu ve eğer bu sahne bir yakma töreni ise bu konuda Anadolu’da bilinen en eski ve tek tasvirin bu eser olabileceğini söylemiştir.²¹¹

Hitit dünyasını aydınlatacak en önemli belgelerden biri de Hitit kralı II. Murşili’nin yıllıklarında karşımıza çıkmıştır. II. Murşili bu belgede, Kargamış kralı olan kardeşi

²⁰⁸ Kınal, F. (1991), *Eski Anadolu Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 225.

²⁰⁹ Akyurt, İ.M. (1998). *M. Ö. 2. Binde Anadolu’da Ölü Gömme Adetleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 153.

²¹⁰ Alp, S. (1999). *Hititlerde Şarkı, Müzik ve Dans, Hitit Çağında Anadolu’da Üzüm ve Şarap*. Ankara: Kavaklıdere Kültür Yayınları, 44.

²¹¹ Akyurt, 1998: 154.

Šarrukušuh'un ölümünden bahsederek kardeşinin hastalandığını, öldüğünü ve cenazesinin Hattuša'ya getirilerek, Hattuša'da bu cenaze için gün be gün ritüeller düzenlendiğini ve düzenlenen ritüellerde ne yapıldığını anlatmıştır.²¹²

Hitit Ölü Ritüelleri (*šalliš waštaiš*), "*Hattuša'da kral ya da kraliçenin tanrı olduğu büyük bir felaket meydana geldiğinde...*" ifadesi ile başlamıştır. "*Tanrı olmak*" ifadesi "*ölmek*" anlamında kullanılmıştır.²¹³

Boğazköy'de ele geçen Hitit İmparatorluk Çağı'na ait Hitit Ölü Ritüellerindeki metinlerde kral veya kraliçenin ölümünden sonra gerçekleştirilen dinsel törenler ve bu törenlerdeki çeşitli işlemler detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Metinlerde kral ya da kraliçenin ölümü için "*šalliš waštaiš*", "*büyük günah*" anlamına gelen bir terim kullanılmıştır. Bu terim veya ifade olarak adlandırabileceğimiz *šalliš waštaišlere*, başlangıç mısralarında şu şekilde rastlanılmıştır:

*"Hattuša'da büyük günah meydana geldiğinde, kral ya da kraliçe tanrı olur, herkes içki kamışını kaldırır ve ağıt yakmaya başlar".*²¹⁴

İçki kamışlarının kaldırılmasını gündelik hayatın bir parçası olarak yorumlamak mümkünken, ölü gömme sırasında kral ya da kraliçenin kutsal bir mevkiiye kavuştuğu ve tanrısallaştırıldığı vurgulanmıştır.

Günümüze kadar eksik parçaları olmasına rağmen tabletler Hitit kraliyet cenaze metinleri kral veya kraliçenin ölümünün olduktan sonra yapılacak defin işlemlerinin nasıl olacağını bize yansıtan talimatname, rehber niteliğindedir. Elimize ulaşan metinlerde öncelikle ölü'nün ruhu için yakılan kurbanların kremasyon; yani yakma işleminin ardından ateşinin söndürülmesiyle, gümüş aletlerle, simsiyah olmuş kemiklerin gümüş çanaklara konulması ritüelleri ile başlamıştır. Bu durumdan itibaren en az 14 gün sürecek olan çeşitli etkinliklerle cenaze törenleri yapıldığı anlatılmıştır.²¹⁵

Hitit cenaze metinlerinde bazı kral ve kraliçelerin ölmeden önce kendileri için mezar sandukalar yaptırdıkları ve bu mezarların içerisine heykellerini koydurdukları görülmüştür.²¹⁶

Ölüm metinlerinde kralın veya kraliçenin ölümü nedeniyle yapılan törenler, olabilecek kötülükler, felaketler için yemek yeme yasağı ile 14 günlük cenaze töreni

²¹² Sevinç, 2007: 127.

²¹³ Otten, H. (1958). Hethitische Totenrituale. Berlin: Akademie Verlag,12-18.

²¹⁴ Ekmen, 2012: 39.

²¹⁵ Ekmen, 2012: 40.

²¹⁶ Otten, 1958: 107.

ritüelleri kendi içinde bütünlük oluşturacak şekilde sıralanmıştır. Çoğunlukla metnin başlangıç kısmı olarak karşımıza çıkan bazen de son söz olarak çıkan “*Büyük bir Kayıp*” anlamına gelen “*šalliš waštaišleri*” günümüz Türkçesine çevrilecek olursa bu kelimeyi “*Biz sensiz ne yapacağız?*” yakarışına denk getirebilmiştir.²¹⁷

Šalliš waštaiš metninin dili imparatorluk dönemine (M.Ö. 14./13. yüzyıllar) kadar getirilebilmiştir. Genel olarak cenaze karakteri taşıdığı halde *šalliš waštaiš* metninin bütünlüğüne uymayan metinlerle de karşılaşmıştır.²¹⁸

Elimize ulaşan 14 günlük cenaze törenleri metinlerinde 3. 4. 5. ve 6. gününü anlatan tabletler tam olarak günümüze net şekilde ulaşmamıştır. Elimizdeki metinlere göre Hitit ölü ritüelleri gün olarak şöyledir:

Birinci gün

Cenaze törenlerinin ilk gününe XXX 16 + XXXIX 1 (Dupl. XII 22, XXXIX 2) Öy.1 no’lu metinde ulaşılmıştır. Söz konusu metin şöyledir:

*“Hattuša şehrinde büyük bir kayıp olduğunda (gerçekleştiğinde) kral ya da kraliçe Tanrı olarak ondan sonra büyük, küçük hepsi içme kamışlarını çekip alırlar ve feryat etmeye başlarlar. O tanrı olduğu günde şöyle yaparlar: iyi cins bir çift sığırı onun ruhuna kurban ederler. Kurbanı onun ayakucunda keserler ve şöyle söylerler:”eğer ki sen nasıl olduysan, işte bu kurban da aynı şekilde olsun ve ruhunu da bu sığır gibi aşağıya bırak!” daha sonra buraya bir testi getirip onun ruhuna sunarlar ve kadeh kaldırırklar. Sonra da onu kırarlar. Gece olduğu zamanda ölünün üzerinde bir keçiyi gezdirirler”.*²¹⁹

İlk gündeki metinde söylendiği gibi yapılan ritüellerde yas töreni bittikten sonra ölen kişi için içki ve hayvan kurbanları başlamıştır. Hititlerde öldükten sonra yeraltına inen normal insanların aksine hanedan mensubu olan kral ve kraliçeler Tanrılarının oturdukları göğe çıkmıştır. Göğe çıkmalarını bize kanıtlayan cümle de metindeki “*Tanrı oldu*” deyimidir. Törenler gündüz olduğu gibi gece de sürdürülmüştür.

Metinde akşam olan törende ölünün üzerinde erkek keçinin gezdirilmesinde erkek keçinin, günah keçisi ile ilişkilendirilmesini akla getirmiştir. Belki de kurban edilmeden önce ölünün üzerinde gezdirilerek ölenin günahlarını mıknaş gibi toplaması ve kendi üzerine çekmesi amaçlanmıştır. Genel olarak Hititlerde hayvanlar, günah çıkarma ve arınma ritüellerinde kullanılmıştır. Sığırın, ölen kişinin ruhuna ait pozitif güçleri, erkek

²¹⁷ Sevinç, 2007: 132.

²¹⁸ Otten, 1958: 2.

²¹⁹ Otten, 1958: 18.

keçinin ise bu ruhun negatif güçlerini ya da günahlarını yüklenip, diğer dünyaya onunla gönderildikleri düşünülmüştür.²²⁰

Birinci günün devamı niteliğinde olan (XXX 16+) XXXIX 1 no'lu metinde ritüelde kullandıkları kapların hangi madenden yapıldığı hakkında bilgi verilmiştir.

*“Bir gümüş kupa (kap) ’dan ona içmek için verirler”.*²²¹

İkinci Gün

Cenaze törenlerinin ikinci gününe (XXX 16) + XXXIX 1 Rs. III no'lu metinden ulaşılmıştır. Söz konusu metin tablette şöyle geçmektedir:

*“...ölüye içmesi için verirler yemesi için daha vermezler. Sofracı yemeği getirir, yapar ve ufalanmış ekmek (Yeryüzünün Güneş Tanrıçasına) bir ufalanmış ekmek (Gök'ün Güneş Tanrısına, iri ufalanmış ekmek) büyükbabalara ve büyükannelere bir ufalanmış ekmek (İyi gün Tanrısına) koyarlar. Sonradan her bir tanrıya bir sofraya ve saki tarafından kap ile birayı her birine üç kez kurban eder ayrıca ölüye yiyecek verirler. Ayrıca ona üç kez içecek verirler üçüncü defasında “İyi Gün” tanrısının ismiyle çağırırlar”.*²²²

Metinde içki kurbanlarının devam ettiği; ancak yemek kurbanlarına izin verilmediği ve yasaklandığı görülmüştür. İçki libasyonu metninden anlaşıldığı kadarıyla özel bir görevli olan saki tarafından gerçekleştirilmiştir. Saki, içki törenlerinde en çok kullanılan “bira”yı her bir Tanrıya ve Tanrıların ruhlarına üçer defa kurban etmiştir. Daha sonra metinde içki libasyonundan sonra yemek kısmına geçilmesine izin verilmiş ve metin yiyecek-içecek sunusu ile devam etmiştir.

Hitit cenaze törenlerinin ikinci gününe ayrıca XXX 18 + XXXIX 3 Rs. IV no'lu metinde de rastlanılmıştır. Söz konusu tablette metin şu şekildedir:

*“...pişmiş topraktan (yakılmış kil) bir GAL kadehine döker... ve iki tatlı ekmeğini ve bir takarmu ekmeğini (karar-böler) parçalar ve onların içinden iki tatlı ekmeği ocağın üzerinde ortaya ölünün ruhu için asker tayınlarına koyar. Bir takarmu ekmeğini ise “İyi Gün” tanrısının asker tayınlarına koyar. Bu tanrılara olan kurban bittiğinde, tamamdır. Ve o sırada sürekli yakınmak için içeri bırakırlar ve sürekli yakınmaya başlarlar. İkinci gün biter. İkinci günün ikinci tableti Hattuša'da büyük bir “kayıp” olduğunda sona ermedi”.*²²³

²²⁰ Sevinç, 2007: 138-139.

²²¹ Otten, 1958: 20.

²²² Otten, 1958: 22.

²²³ Otten, 1958: 22.

Metinde ekmek sunumundan sonra kremasyon; yani yakma işleminin boşluğunun olmasına rağmen metinde kemikleri toplamak için kadınların odun yığınlarının başına gelmesi ile ikinci gün başlamıştır. Törende görevli olan kadınlar sabahın ilk saatlerinde işleri yapmak için odun yığınlarının başına gelmişlerdir. Bira, şarap ve walhi içeceği ile ateş söndürülmüştür. Güzel kokulu bir yağla dolu gümüşten bir kaba, gümüşten bir kaşıkla topladıkları kemikler koyulmuş; sonra yağlanmış kemikler çıkartılıp bir kumaşa sarılmış ve kumaşın altından geçirilmiş bir sicimle hafifçe bağlanmış; kemikler eğer ölen kişi bir erkeğe sandalye'ye, kadınsa bir tabure'ye yerleştirilmiştir.

Odun yığınlarının önünde bir cenaze yemeği yenilmiştir. Kemiklerin üzerinde bulunduğu sandalyenin önüne bir masa konmuştur. Ekmekler kopartılmış, aşçılar ve sofracılar ilk servisi yapmışlar ve kemikleri toplamak için gelen herkese yiyecek verilmiştir. Üç kez de içecek verilmiş ve üçünde de yanlarında kemikleri duran ölünün ruhuna içilmiştir. Anlaşılan yemek sakin bir ortamda gerçekleştirilmiştir; çünkü lirin yokluğu özellikle belirtilmiştir. Yemek bittikten sonra odun yığınının yanındaki törenin son bulduğundan bahsedilmiştir.²²⁴

Törenin devamı niteliğinde olduğu düşünülen (XXX 15+) XXXIX 11 Öy. no'lu metinden edinilen bilgilere göre tören boyunca yapılan işlemler şöyle devam etmiştir:

“...kremasyonun ortasına koyarlar ve adı geçen meyvelerden tasviri ve on mina koyarlar ve Yeryüzünün Güneş Tanrıçasına kurban sunarlar. Ayrıca külleri güzel kokulu yağ ile... saraydan iki sığır ve iki kez dokuz koyun sevk ederler ve sonra bir sığır dokuz koyunu Yeryüzünün Güneş Tanrıçasına kurban ederler, bir sığır ve de dokuz koyunu ölünün ruhuna kurban ederler. Kemikleri kaldırırılar ve onları “Taş Ev”e taşırlar ve Taş Ev'deki yatak odasında yatakları sererler ve kemikleri sandalyeden alırlar ve onları serilmiş yatağa koyarlar, bir lamba ..x şekel güzel kokulu yağı kemiklerin önüne koyarlar ve sonra bir sığır ve bir koyunu ölünün ruhuna kurban ederler. Sonunda da içinde ölünün olduğu evlere bir sığır ve dokuz koyun şöyle kurban edilir...”²²⁵

Söz konusu tablet, bundan sonrası kırık olduğu için okunamamıştır. Metnin ilk başlarından anlaşıldığı kadarıyla ölünün bedeni yakılmış, sadece kemikleri ve külleri kalınca, onu çeşitli meyvelerden yapılmış bir şeklin temsil ettiği görülmüştür. Cesetten kalan küllerin götürüldüğü Hitit krallarının mezarları olarak kabul edilen Taş Ev'e götürülmüş ve Taş Evdeki yatak odasına küller serilmiştir. Yatak odasındaki lamba açık bırakılmıştır. Hem meyvelerden yapılmış şekil hem de 10 mina ağırlığında güzel kokulu yağ yerleştirilmiş ve kurban törenleri başlatılmıştır.

²²⁴ Sevinç, 2007: 148.

²²⁵ Otten, 1958: 68.

Birinci ve ikinci günlerde yapılan ritüelleri anlatan bu metinler yakma töreninden önce yapılan içki ve hayvan kurbanları, cenazenin yakılması, tanrıların memnun edilmesi, ekmek kurbanı ve her biri duruma göre değişen farklı sayıda sığır ve koyunun Yeryüzünün Güneş Tanrıçası ve ölünün ruhu için kurban edilmesinden bahsedilmiştir.

Bu metinde cenaze yemeği hazırlığından da bahsedilmiştir. Tabletteki tahribat nedeniyle tam olarak anlaşılmasa da Yeryüzünün Güneş Tanrıçası'na bir kurban sunulmuş; “güzel kokulu bir yağ” ile ritüel devam etmiştir.

İkinci ve Beşinci Günler (?):

Cenaze törenlerinin tam olarak hangi gün olduğu belli olmayan; ancak ikinci ve beşinci gün arasındaki günleri kapsadığı düşünülen XXX 23+ XXXIX 13 Öy. II no'lu metinden bu günlerle ilgili yapılan törenlere dair bilgilere ulaşılmıştır.

Söz konusu tablet şu şekildedir:

“...ve masaya saki pişmiş topraktan GAL kadehini götürür ve onu saray oğlanı ölünün ruhuna tanrısal lir, somun yoktur. Ardından Tanrıça Mezulla'yı içer. Saki tatlı ekmekleri getirir ve parçalar ve sonra onu masaya koyar. Erkek şarkıcılar hunzinar çalgısı ile şarkı söylerler, ritüel görevlileri aha diye bağırlar ve sesleri kısıktır. Saki ise altından bir GAL kadehimi alır ve sonra ölünün bulunduğu yatak odasındaki saray oğlanına verir. Saray oğlanı ise onu, ölüye doğru uzatır ve o sırada orada yatağın önünde aşağıda duran pişmiş topraktan GAL kadehinin içine döker ve altından GAL kadehini tekrar sakiye verir ve onu dışarı çıkarırlar. Ve onun arkasından Fırtına Tanrısını ve Zippalanda şehrinin Fırtına Tanrısını içer. Şarkıcı hunzinar çalgısı ile şarkı söyler. Heykel tapıncısı aha diye bağırlar fakat sesleri kısıktır. Ve ona yatağa karşı GAL kadehini tutar sonra saki pişmiş topraktan GAL kadehini aşağıya tutar. Ayrıca onu aşağıya döker. Sofracı iki tatlı ekmeği kapıdan getirir ve onları parçalar ve onları tekrar sofraya koyar. Onun arkasından ise Koruyucu Tanrı içer. Şarkıcı hunzinar çalgısı ile şarkı söyler heykel tapıncısı aha diye bağırlar, fakat sesleri kısıktır. Somun bulunmaz. Onun arkasından x'i içer. Şarkıcı hunzinar çalgısı ile şarkı söyler, heykel tapıncısı aha diye bağırlar, fakat sesleri kısıktır”.²²⁶

Metinden de anlaşıldığı gibi ritüeller diğer günlerle bağlantılı olarak devam etmiştir. Ekmek kurbanı ile başlayan tören Tanrılara sunu ile devam etmiş ve diğer metinlerde rastlanmayan “Heykel Tapıncı”larının adı geçmiştir. Çalgı eşliğinde yapılan törenlerde ölen kişi ve tanrılar için şarkılar söylenmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla çok fazla söylemekten dolayı son aşamalarında seslerinin kısık olduğundan söz edilmiştir. Diğer

²²⁶ Otten, 1958: 72-74.

günlerdeki törenlerde ekmek ve içki libasyonları bu tören boyunca da devam etmiş ve farklı Tanrıların bunları içtiğinden bahsedilmiştir.

Yedinci Gün

Cenaze törenlerinde yedinci güne gelindiği XXX 25 + XXXIV 68 +XXXIX 4 (Dupl. XXXIX 5) Öy. no'lu metinden öğrenilmiştir. Tören günlerinden de anlaşıldığı gibi birinci ve ikinci günden sonra üçüncü, dördüncü, beşinci ve altıncı günlerde yapılan cenaze ritüelleri görülememektedir. Bu yüzden elimizdeki yedinci gün cenaze ritüeli ile devam etmiştir. Söz konusu tabletteki metin şöyledir:

“Yedinci günde gün aydınlandığında oturan heykele el suyu verirler ve sonra güzel kokulu yağı (damla damla) damlatırlar ve heykele bir besili sığır, sekiz koyun kurban etmek için sunarlar. Koyunlar Yeryüzünün Güneş Tanrıçası'na, bir koyun büyükannelere ve büyükbabalara üç koyun ve bir sığırı ise ölünün ruhuna ve bir koyunu da “İyi Gün” tanrısına kurban ederler. Onlar karaciğeri geri koyduğunda ve onlar onlar ölüye içmesi (yemesi) için verirler. Yemek sona erdiği zaman ise sonra Taptara kadınları heykeli evden dışarı çıkartır ve ezanı avlunun içinde yakarlar ve şunları kül oluncaya kadar (tamamıyla) yakarlar: bir takım (tek) tören giysisi ve bir kap güzel kokulu ayrıca bir sığır ve sekiz koyunu aşağı doğru keserler. Ve bir şarap kabını (testisini) ve bir bira kabını kırarlar. Daha sonra Taptara kadınları etrafını sararlar döner. Bir sıcak ekmek, bir somun ekmeği ve peyniri Güneş Tanrısı'nın önünde parçalarlar (bölerler) ve onu sofraya koyarlar. “Yaşlı kadın” külleri ölü için yerden kaldırır ve at kafaları ve sığır kafalarının yakılmış olduğu yere ve onları oraya getirirler. Ayrıca heykele yemesi için yemek götürürler. Eğer gün iyi olursa o zaman süpürürler ve Büyük Yemeğe çağırır (haykırılır) bunun üzerine Arinna'nın Güneş Tanrıçası'na su verirler (içerler) erkek şarkıcı Büyük İnanna gümüşle kaplı büyük boy tanrisal liri çalar. Heykel tapıcılar aha diye bağırlar, fakat sesleri kısıktır. Saki iki tatlı ekmeğini sofradan alır. Ve onları parçalar. Sonra sofraya geri koyar. Onun arkasından Fırtına Tanrısını ve Zippalanda şehrinin Fırtına Tanrısına su verir. Erkek şarkıcılar büyük boy tanrisal liri çalar, heykel tapıcılar aha diye bağırlar, fakat sesleri kısıktır. Saki iki mitgaimu (tatlı?) ekmeğini sofradan alır. Ve onları parçalar. Sonra sofraya geri koyar. Onun arkasından Koruyucu tanrıya su verir. Erkek şarkıcılar büyük boy tanrisal liri çalar. Heykel tapıcıları aha diye bağırlar. Fakat sesleri kısıktır. Somun yoktur. Yağlı ekmeği parçalar”²²⁷

Metinde geçen hayvanlar belli tanrılar için adanmıştır. Ayrıca ölen kişiyi temsilen heykel yapılmıştır. Bu heykellere çeşitli güzel yağlarla birlikte sunular başlamıştır. Koyunlardan biri Yeryüzündeki Güneş Tanrıçası için adanmış; diğeri de büyükanne ve büyükbaba için adanmıştır. Metnin başında sözü edilen ve Yeryüzünün Güneş Tanrıçası'na, büyükanne ve büyükbabalara, ölünün ruhuna ve İyi Gün Tanrısı'na adanan

²²⁷ Otten, 1958: 24-26.

bir sığır ve sekiz koyundan oluşan kurban hayvanları aşağı doğru kesilmiştir. “Aşağı doğru kesme” buradaki Tanrıların yeraltı dünyası ile bağlantısının olduğunun bir işareti olabilir. Ölümlere sunulan kurbanlar, Hititlerin Atalar Kültüne verdiği öneminden kaynaklanmıştır.

Ölü için adandığı bilinen kaplar işlem bittikten sonra kırılmış ve ağıtçı kadınlar ölünün etrafında dolaşmaya başlamıştır. Ölümlere sunulan kurbanların ise, atalar kültürüne verilen önemden kaynaklandığı düşünülmüştür. Kırılan, dökülen ve yakıp kül edilen her şey artık ölen kralın veya kraliçenin varlığıyla bütünleşmiş ve onun ebedi krallığının bir parçası olmuştur.

Güneş Tanrısı'nın karşısında sıcak ekmekler ve somunlar parçalanmıştır. Bir ihtimal parçalanmış somunlar yemek için sofraya konulmuştur. Herkesin yemeğe hazırlandığı sırada yaşlı kadınlar sorumluluklarını yerine getirmiş, yakılan nesnelere küllerini at kafalarının ve sığır kafalarının yakıldığı yere taşımış, bu işi yaptıktan sonra da kendisi için ayrılan payı metindeki tahripten dolayı anlayamasa da (ekmek olabilir) alarak gitmiştir. Mesleği büyü yapmak olan yaşlı kadınların da ücret olarak törende kullanılan bir takım malzemeyi kendileri için aldıkları bu ekmekler gösterilmiştir.²²⁸

Sekizinci Gün

Cenaze törenlerinden sekizinci gün KUB 30.24a+KUB 34.65 Öy. I ve II no'lu tabletten öğrenilmiştir. Söz konusu tablette geçenler şu şekildedir:

“Ağaçtan kazma ve kürek ... bir şarap kabı ve bir tawal- içkisi kabı...Ayrıca bir domuz ve beş arda kuşu... ve sonra domuzla gümüş ağız takarlar. Beş arda kuşuna ise ağırlıkları beş şekel olan gümüş ve altın beş kap takarlar; sonra domuzu ve arda kuşlarını pınarın içine koyarlar?.ve sonra domuz suya yönelir ve şöyle der: işte! Domuz suya yöneldi, henüz sana ... henüz sığırlar, koyunlar, atlar ve katırlar... ve bir sığır ve yedi koyunu pınarda aşağı doğru keserler. Ayrıca yaşlı kadın üç sıcak ekmeğin üzerine bir somun ve peynir koyar. Terazinin üstüne zapzagai- koyar. Ve sonra yaşlı kadın Güneş Tanrısının karşısına tutar ve şöyle devamlı olarak der: “Bak! Ey Güneş Tanrısı, şimdi biz bu hayvanları senin için kestik ve hiç kimse ona zarar vermesin, hiç kimse ona itiraz etmesin” sonra arabada oturan heykele içmesi için verirler. Gökyüzü'nün Güneş Tanrısı'nın erkek şarkıcıları ise hunzinar çalgısıyla ile şarkı söylerler. Saki mayalı somunu parçalar. Ondan sonra bir domuz ve beş arda kuşunu çukurda keserler. Ve onun gümüş ağzını çıkartırlar. Ve kuşların da gümüş ve altın kaplarını çıkartırlar ve su borusundaki gümüşü de çıkartırlar ve onları gruplara ayırırlar ve sonra onları Taş Ev'e götürürler. Bira testisini ve şarap testisini tamamen kırarlar. Kazma ve küreği orada buldukları yerde yakarlar. Külleri ise kaldırır ve at kafaları ve sığır kafalarını yakmış oldukları yere boşaltırlar. Ayrıca oradaki ağaçtan kazma

²²⁸ Sevinç, 2007: 171-172.

*ve küreği alırlar ve sonra çayırı keserler. Ve yaşlı kadın çayırı somunun üzerine çayırı koyar ve Güneş Tanrısının karşısına doğru tutarlar ve şöyle der: “O halde Ey Güneş Tanrısı, bu çayırı yasal olarak ona bağışla! Hiç kimse bu hükmü bozmasın; bu çayırdaki onun sığırları, koyunları, atları ve katırları olsun!” at kafaları ve sığır kafalarının yakıldığı yere ve çayırı oraya getirirler ve o yerin üstüne boşaltırlar. Yaşlı kadın somundan bir parça alır”.*²²⁹

Sekizinci gün, domuzun suya sürülmesi ve çayırın kesildiği gün olarak geçmiştir. Ölen kralın veya kraliçenin göksel krallığı için tesis edilen sonsuz çayırılığın içi, hayvanlarla doldurulmuş ve onun için hayvan çiftliği kurulmuştur. Güneş Tanrısı ise diğer günlerde de olduğu gibi sekizinci günde de vardır. Çünkü bir anlamda ölen kral onunla bütünleşmiştir. Ancak sekizinci günde oldukça sıra dışı kurbanları görülmüştür. Bunlar arasında domuz ve kuş da vardır. Bu kurbanların yeraltı dünyasıyla ilişkisi vardır. Hem kuşlar hem de domuz pınarın; yani bir çeşit su kaynağının içine yerleştirilmiştir.

Domuz suya sürülmüş ve o sırada bu tür ritüellerin baş aktörü olan yaşlı kadın konuşmaya başlamıştır. Söylediklerinde ölüye bir sesleniş vardır; domuzun suyla yöneltmesiyle, ölünün diğer dünyadaki mekânı arasında bir ilişki kurulmuştur. Metinlerde sığırlar, koyunlar, atlar ve katırlardan da söz edilmiştir. Anlaşılan kurban edilen ya da yakılan bütün hayvanlar onun sonsuz çayırılığında otlamıştır. Bu yalvarışın arkasından bir sığır ve yedi koyun daha aşağı doğru pınarda kesilmiştir. Bu durum yeraltı tanrıları ile ilişkilendirilmiştir. Kurban edildikçe isteklerinin o kadar çabuk olacağı şeklinde de bir düşünce hâkim olabilmıştır. Bu günde ağıtçı kadınların etkinliği yine dikkat çekmiştir.²³⁰

Ritüelde kullanılan gümüş ve altın süsler Taş Eve getirilmiş ve yer altı için kullanılan eşyalar çukura gömülmüştür ve yakılmıştır. Törende görevini yapan kadın yine görevini tamamladıktan sonra yaptığı işin ücreti karşılığında somun ekmeği aldığı görülmüştür.

Onuncu Gün

Cenaze törenlerinde onuncu günde yapılan etkinliklere KUB 39.10 Öy.I no’lu metinde rastlanmıştır. Söz konusu tablette onuncu günle ilgili bilgiler şöyledir:

“Onuncu günde gün ağardığı zaman heykel hala evdedir ve saray oğlanları altın huppar kasesinden içmesi için heykele verirler. Ayrıca bir besili sığır ve yedi koyunu heykele kurban etmek için sunarlar: bir koyunu Yeryüzünün Güneş Tanrıçası’na bir koyunu Gökyüzü’nün Güneş Tanrısı’na koyunu büyükbaba ve

²²⁹ Sevinç, 2007: 173-177.

²³⁰ Sevinç, 2007: 177-178.

*büyükannelere iki koyunu ve bir sığırı ölünün ruhuna bir koyunu ise İyi Gün Tanrısına kurban ederler. Karaciğeri geriye koydukları zaman ve ölüye yemesi için verirler ve çadır aynı yerde bir önceki yere kurulur”.*²³¹

Onuncu gün güneş doğar doğmaz başlamış ve Taş evin içinde bulunan heykele *huppar* kabı ile ismi bilinmeyen bir içki verilmesi ile başlanmıştır. Heykele içki vermek amacıyla kullanılan araç *huppar* kâsesidir. Heykele içki verilmesinden sonra yedinci günde yapılan ritüele benzer şekilde bir besili sığır ve yedi koyun onun huzuruna sunulmak amacıyla getirilmiştir.

Diğer günlerde olduğu gibi bugünün töreninde de yeryüzünün Güneş Tanrısı yine ön planda olmuştur. Ölü için kurbanların sunulmasına devam edilmiştir. Metnin son kısmında yer alan hayvanın karaciğeri ile işlem bittikten sonra ölüye yemesi için verildiği görülmüştür.

Onuncu günün anlatıldığı bir diğer cenaze töreni KBo 40.178+ KUB 39.14 Öy. I no’lu metinde geçmektedir. Söz konusu metin şu şekildedir:

*“...Ve sabanı kırarlar ve onu o yerde tamamen yakarlar, yaşlı kadın külleri kaldırır ve at kafaları ve sığır kafalarının yakılmış olduğu yere boşaltır. Ve sığırları keserler ve aşçılar onu alırlar”.*²³²

Onuncu günün cenaze ritüellerinin başaktörü sabandır. Yapılan kurbanlarla beraber sabanlar konu edilmiştir. Metnin başı tam olarak okunamamış olmasına rağmen çözülen kısımlarındaki bilgilerle, bir görevlinin sabanı yerde bir iki kez sürttüğü anlatılmıştır. Yakılan her şey gibi saban da ölünün sonraki hayatına dâhil edilmiştir. Küller her zaman yaşlı kadın tarafından at kafaları ve sığır kafalarının olduğu yere götürülüp boşaltılmıştır. Bu günde harman yeri sabanın günüdür. Sabanın kırılıp yakılmasından önce günün doğması ile birlikte kurban ritüelleri de devam etmiştir.

On İkinci Gün

Cenaze törenlerinden on ikinci günle alakalı bilgilere XXX 19+20+21+22+ XXXIX 17 no’lu metinden ulaşılmıştır. Metinde bugünün ana unsuru, asma kesme ritüelidir. Söz konusu metindeki bilgiler şöyle geçmektedir:

“On ikinci gün aydınlandığında heykel henüz evin içindedir. Daha sonlar onlar heykele bir besili sığır ve yedi koyun kurban ederler. Bir koyunu Yeryüzünün Güneş Tanrısına, bir koyunu Yeryüzünün Güneş Tanrıçası’na ve iki

²³¹ Otten, 1958: 54-56.

²³² Sevinç, 2007: 184.

koyunu da büyükbabalara ve büyükannelere kurban ederler. İki koyun ve bir besili sığır ölünün ruhuna, bir koyun İyi Gün Tanrısı'na kurban edilir. Daha sonra karaciğeri geriye koyduklarında, onlar ölüye yemesi için verirler. Daha sonra heykel evden dışarı çıkartılır ve onu arabada duran oturağa oturturlar ve sonradan Taptara kadınları koşarlar (ilerler) ve sürekli olarak feryat ederler (ağlarlar). Asma'yı yıkarlar ve getirirler. Daha sonra asmayı bez bir bant veya kuşakla bağlarlar. Onu başka meyve salkımları ve yün parçaları ile süslerler. Ve onlar onu alırlar ve Taptara kadını onu çadıra getirir ve onu ölünün masasının karşısına eğerler. Altın ve gümüşle kaplanmış bir masa da oraya getirilir. Asma salkımları ve hamurdan tekerler, bir takım değerli giysi, bir ateş çömlek ve bir kap güzel kokulu yağı da masanın üzerine koyarlar. Ve bu asmanın üzerine şarap dökülür ve bir sığır ve yedi koyunu masanın üzerinde keserler. Sonra bunu aşçılar ve üzüm asmasını götürürler. Daha sonra Büyük Şölenin duyurulması ile Güneş Tanrısı, Hava Tanrısı, Yeryüzünün Güneş Tanrıçası ve her tanrı için sırasıyla içilir. Daha sonra şarkıcılar Büyük İnanna Enstrümanını çalar ve heykele tapan insanlar yani heykel tapınıcısı "aha" derler ama onların sesi kısıktır. Daha sonra bir somun ekmeği getirirler ve üç kere onun ruhuna su verirler yani içerler. Şarkıcı İnanna Enstrümanını çalar ve heykel tapınıcıları "aha" der ama onların sesi kısıktır. Üçüncü kere ölünün ruhuna kurban edildikten sonra onlar masayı yıkarlar, gümüşü ve altını alırlar ve onu "Taş Ev'e bırakırlar. Taş evde masa parçalanır ve ocağın içine atılır. Taptara kadınları ateşin etrafını sarar ve üzüm kökünü sayan kişi gümüş baltayı kendine alır. Daha sonra çadırdan dışarı çıkılır".²³³

Asma, bezle bağlanmış ve süslenmiştir. Süslenen asma, ölüyü temsilen heykelin önüne konulmuştur. Diğer günlerdeki gibi çeşitli kurbanlara devam edilmiştir. Ritüelde kullanılanlar yine parçalanmış ve yanan ocağın içine atılıp yakılmıştır.

On Üçüncü Gün

Cenaze törenlerinden on üçüncü günle alakalı bilgilere XXXIX 17 Öy. II no'lu metinden ulaşılmıştır. Metindeki bilgiler şu şekildedir:

"Aşçılar sırasında onlar ekmeği verirler. On ikinci gün sona erer. Asma kökünün yok olması üzerine on üçüncü günde evin içinde lahhant kuşunun figürlerini yaparlar. On lahhant kuşu ağaçtan yapıldı. Ve onları gümüşle kapladılar. Ve beş lahhant kuşunun kafaları altınla kaplandı ve on lahhant kuşu iyadar yünüyle yapıldı. On lahhant kuşu hamurdan yapıldı. Ve hepsi otuz kuştur ve yaşayan ya beş lahhant kuşu ya da altı lahhant kuşu onlar yakalarlar; ama lahhant kuşları için doğru zaman değilse onlar huri kuşlarını yakalarlar. Ve onlar iki sepeti parçalanmış ekmeği ve peynirle doldururlar. Daha sonra onlar her türlü meyveyi karıştırırlar. (Herkesten biraz toplanan) incir, kuru üzüm, zeytin, şamamma meyvesini, elma ve kayıstıyı her birini iyice karıştırırlar. Ama onlar canlı lahhant kuşlarını ise gümüşle kaplanmış lahhant kuşlarını bağlarlar iyadar yününi alev almaya bırakırlar ruhunun hangi silah ki, onlar onunla yaparlar. Daha sonra onlar onu pencerenin içinden iki defa yakalar. Fakat üçüncü

²³³ Otten, 1958: 32-35.

defasında onları içerde yakaladıkları zaman ve şöyle derler; sen lahhant kuşlarısın ... ve sen onları olursun değildir. Taptara kadınları feryat etmeye başlarlar. Onlar heykeli yakarlar ve kuşları ve gümüşü, altınları onlar “Yaş Evi”ne getirirler. Lahhant kuşları ve yaşayan canlı heykelin yanında yakarlar meşe ağacının içine lahhant kuşları bağlarlar ve onları orada yakarlar. Kuşların olduğu meşe ağacını onlar taş eve götürürler. Daha sonra onlar süpürürler. Büyük yemek saati bağırlıdır. Taptara kadınına ekmek ve içki verilir. Büyük yemek sona erdiğinde şarkıcılar Büyük İnanna Enstrümanına şarkı söylerler. Heykel tapınıcıları aha derler ama onların sesi kısıktır. Somun ekmeği getirirler...”²³⁴

Elimize ulaşan on üçüncü metnin ilk satırında on ikinci günün bitimi ile ilgili bilgi verilmiştir. Ritüelde en çok adı geçen lahhant kuşlarıdır. Metinde çok fazla kuş modeli bulunmuş ve hepsi de altınla, yünle ve gümüşle kaplanmıştır. Metinde çok fazla geçen lahhant kuşlarının olmadığı zamanda onun yerine geçebilecek olan Hurri kuşları da kullanılmıştır. Metnin parçaları kırık olduğu için net olarak bazı şeylerle alakalı bilgiler verilememiş ve eksik kalmıştır.

Metinde kuşlar genel olarak heykelin yanında yakılmış ve daha sonradan Taş eve götürülmüştür. Her ritüelin ardından yine büyük bir yemek düzenlenmiştir. Tören boyunca yaptığı iş karşılığında yaşlı kadına ekmek ve içki verilmiştir. Törenin sonunda yapılan yemeğin de sona ermesinden sonra diğer günlerde de olduğu gibi Büyük İnanna Enstrümanı çalınmış, heykel tapınıcıları konuşmaya başlamış ve bu konuşmalar sonucunda sesleri yine kısalmıştır.

On üçüncü günün devamı niteliğinde olup bizi bugünde yapılan törenlerle ilgili aydınlatan bir diğer belge de XXXIV 66+ XXXIX 7 (Dupl. XXXIX 8) Ay. III no’lu metinden anlaşılmaktadır. Metinde söz konusu tören şu şekilde görülmektedir:

“Yalnızca onlar heykeli Kurakki’nin üzerine yukarı kaldırırılar. Ve onu altın kaplanmış tahtla birlikte yerin arasına bırakırlar. Ölünün ruhuna bir sığır ve sekiz koyunu kurban ederler ve sonra tam aşağı doğru keserler. Onlar karaciğeri ve kalbi pişirirler, kızartırlar ve onları ölünün ruhuna yemesi için verirler. Ayrıca güzel kokulu yağ kabı Kunkani ocağın üzerinde durur. Güzel kokulu yağ ile Gabanu’yu kutsarlar. Onları kurban ederler ve ölüye yemesi için verirler. Ve onun ruhunu içer. Erkek şarkıcı Büyük İnanna Enstrümanını (Tanrısal liri) çalar heykel tapıcılar aha derler, ama onların sesleri kısıktır. Tatlı somun ekmeğini getirir parçalar ve onu ölülerin ruhları için asker tayınlarına bırakır ve ondan sonra onun ruhunu içerler. Erkek şarkıcı Büyük İnanna Enstrümanını (Tanrısal liri) çalar, heykel tapıcılar aha derler, ama onların sesleri kısıktır. Bir tatlı somun ekmeği getirilir parçalanır ve onu ölünün ruhu için asker tayınlarına koyar. Daha sonra ölünün ruhu için yeniden içilir. Şarkıcı Büyük İnana enstrümanını (Tanrısal liri) çalar, heykel tapıcıları aha diye bağırlırlar ama onların sesi kısıktır. Bir somun ekmeği getirilir. Ve onu ölünün ruhu için asker tayınlarına bırakır.

²³⁴ Otten, 1958: 36-38.

Ardından ama üçüncü kez onun ruhunu içerler. Taptara kadınlar feryat etmeye başlar daha sonra onlar susarlar. Şu anda onlar asma kütüklerine yeniden güzel kokulu yağ dökerek. Ve tekrardan üçüncü kez ölünün ruhunu içerler. Erkek şarkıcı büyük İnanna Enstrümanını (Tanrısallı) çalar. Heykel tapıcıları aha diye bağırlar ama onların sesi kısıktır. Onlar tatlı bir somun ekmeğini bölerler ve onu ölülerin ruhları için asker tayınlarına koyarlar. Taptara kadınları feryat etmeye başlar ve Taptara kadınları susturulur. Bu durum birkaç kez daha devam eder ve bu seferde İyi Gün içip içilir. Şarkıcı büyük İnanna Enstrümanını (Tanrısallı) çalar, heykel tapıcıları adıyla bağırlar ama onların sesi kısıktır. Ve bir tatlı, bir ekşi somun ekmeği getirilir. Daha sonra tatlı somun ekmeği ölülerin ruhları için asker tayınlarına konulur. Ama ekşi somun ekmeğini İyi Gün'ün asker tayınlarına koyarlar ama ardından o Yeryüzünün Güneş Tanrıçasını içer, şarkıcı Büyük İnanna Enstrümanını (Tanrısallı) çalar heykel tapıcıları aha derler, ama sesleri kısıktır. Daha sonra bir ekşi somun ekmeği getirilir ve onu Yeryüzünün Güneş Tanrıçası'nın asker tayınlarına bırakır ardından büyükbabaları ve büyükanneleri içerler. (Su verir) Şarkıcı Büyük İnanna Enstrümanını (Tanrısallı) çalar. Heykel tapıcıları aha derler, ama sesleri onların sesi kısıktır. Tatlı ekmeklerden bir somun getirilir parçalanır. Daha sonra onu büyükbabalar ve büyükannelerin asker tayınlarına koyarlar. Onlar ölünün ruhunu içtiği (su verdiği) sırada, bu tarafta ocağın yanında aşağı dururlar ve diğer tarafta bir içki veren kişi (saki) onlar şarap testilerini tutarlar ve onlar ölülerin ruhlarını içtiğinde (su verdiği) içki veren kişi ocağa libasyon yapar. Her defa burada ve orada ardından ama onlar asker tayınlarını (ekmek) alır ve onları onun ayakucuna heykel koyarlar. Ve birisi onu onun dizleri üzerinde tutar”²³⁵

On üçüncü günün anlatıldığı ritüel metni heykelin Kurakki'nin üzerine bırakılmış, buradan ocak kısmına geçilerek kurban merasimleri başlamıştır. İlk olarak ocağın içine Gabanu yerleştirilmiş ve daha sonra sayısı değişen bir şekilde ölünün ruhu için hayvanlar kurban edilmiştir. Kurbanları keserken bunları aşağı doğru çekmişler ve bunların aşağı doğru çekilmesi varsa ölünün kötülüklerinin, belalarının yerin altına geçmesi ve ondan uzaklaşmış olmasını sağlamak amaçlanmıştır ve yeraltı tanrıları burada önem arz etmiştir.

Ritüelde kesilen hayvanların iç organlarından karaciğer ve kalbi kızartılarak yemesi için ölünün ruhuna verilmiştir. Arkasından da ölüye içmesi için içki sunulmuş ve daha sonra da ölünün ruhu içilmiş; yani su verilmiştir. Diğer cenaze tören günlerinde olduğu gibi bugünde de gelenek haline gelmiş olan Tanrısallı çalınmış ve heykel tapıcıları “aha” diye bağırmaya başlamıştır; ancak yine onların sesleri kısıktır.

Tatlı somun ekmeklerinin de ritüelde kurban olarak sunulmuş parçalandığı görülmüştür. Parçalanan tatlı somun ekmekleri ölünün ruhu için asker tayınlarına konulmuştur. Bu durum diğer günlerde de tekrarlanmıştır. Ayrıca ritüelin sadece gündüz vakti değil; karanlık çöktüğü zaman da yapıldığı metinlerden anlaşılmıştır. On üçüncü

²³⁵ Otten, 1958: 40-44.

günün anlatıldığı bu metnin son kısımlarına doğru artık içki libasyonu yapılmıştır. Ölünün dizlerine ekmek konulmuş ve ancak bu tabletin devamını net olarak bilemediğimizden bir şey denilmemiştir. Ancak törenlerin devam ettiği anlaşılmaktadır.

On Dördüncü Gün

Cenaze törenlerinin sonuncusu olan on dördüncü gün, on üçüncü günün devamı niteliğinde olmuş ve bugünü anlatan bilgilere XXX 19+20 + XXXIX 7 (Dupl. XXXIX 8) Ay. IV no'lu metinden ulaşılabilmektedir. Söz konusu tablet şöyledir:

“Ve onlar şöyle konuşurlar: Bak! Biz senin asker tayınlarını koyduk ve bu yüzden bir daha hiç kızma ve bize güvenme! Ve her zaman çocuklarınla iyi ol! Senin krallığın torunlarının torunlarına kadar ebedi olsun’ senin kendi tapınağın ululaştırılacak ve sana kurbanlar sunarlar. Daha sonra her güne sofracılar arpamar ekmeğini ve ayrıca meyvelerini alırlar ve onları ölünün huzuruna koyarlar. Ama ayak işleri tamamlandığında onlar bir ipi beraberinde getirirler. Ve onu güzel kokulu yağa batırırlar ve ocağın içine katarlar. Ve onu da bunun üzerine atarlar. Ve Taptara kadınları şöyle inleyip yakınırlar ve ağlaşırlar. “Sen çayıra gidersen, daha sonra asla ipi çekmemelisin! Senin ruhun gerçekleşecek!” ama geceden yalnızca bir wakşur ölçüsü (iyi yağ) kaldığında daha sonra lelhuntalli kabını onlar biri yanına getirirler ve onu heykel önündeki ocağın üzerine koyarlar. Ve onlar leluwant libasynunu yaparlar ve haraşpawanduş ekmeği ve talluş ekmeğini ve onu heykelin huzuruna koyarlar. Ocağın yanında ayrı konulan harpali'nin üzerine haraşpawant ekmeklerini oraya koyar ve daha sonra şöyle derler: “Bunlar senin için uygun olsunlar!” sonra onlar leluwant kabını uzağa koyarlar ve saki (içki veren kişi) içmesi için heykele verir. Ve o, onun ruhuna içer. Şarkıcı büyük İnanna Enstrümanını (Tanrısal liri) çalar, somun ekmeğini böler ve onu asker tayınlarına koyar. İçki veren kişi (saki) onun ruhuna ait pişmiş topraktan kabı çevirdiğinde ve daha sonra onu yerde kırdıkları zaman leluwant kabını da tarşanzipi'nin arkasında yerde kırarlar. O ağlar ve Taptara kadınları feryat etmeye başlarlar. Ayrıca evde kurulmuş olan çadırı ondan alırlar ve onu hılamni'nin içine koyarlar. Hattuşa şehrinde büyük bir kayıp gerçekleştiğinde, bu ritüelde on ikinci gündür; asma kütüğünün kesip kararması üzerine on üçüncü gün; Lahanzana kuşları üzerine sona erer”²³⁶

Bu ritüelle beraber cenaze gününün sonuna yaklaşılmış ve akşam olmuştur. Diğer günlerin metinlerinde olduğu gibi ölü elden geldikçe memnun edilmeye çalışılmıştır. Ölünün heykeli yapılmış ve heykelin ayaklarının üzerine ekmek sunulmuş ve bununla beraber ritüel başlamış ve ölüye karşı olan görevlerin yapıldığı ve ölünün artık daha fazla yeryüzünden sinirli ayrılması için hiçbir sebebin olmaması gerektiği vurgulanmıştır. Buradan anlaşılmaktadır ki ölünün sinirinin kendilerine felaket getirecekleri düşüncesi

²³⁶ Otten, 1958: 44-48.

hâkim olmuştur. Ölüye sunulan kurbanların sadece bugünde sınırlı kalmayacağı ve her zaman kurbanların sunulacağı belirtilmiştir.

Artık tören bitmek üzere ve on üçüncü günü on dördüncü güne bağlayan gece olmuştur ve bu gece artık kimse uyumamıştır. Gece boyunca kurbanlar devam etmiş; ekmek ve içki kurbanları mekânın merkezindeki ocakta gerçekleştirilmiştir. Pişmiş toprak kabın kırılmasından önce onun ölünün ruhuna ait olduğunun belirtilmesi, diğer kabın ise ölüye su vermekte kullanılması bu kapların başka hiçbir kimse veya hiçbir şey için kullanılmayacağını göstergesi olmuştur. Artık törenin başından beri kullanılmış olan malzemeler kırılmış ve parçalanmış diğer kaplar gibi ölünün hâkimiyetine geçmiştir. Daha önce de sözü geçtiği gibi malzemeleri ölüyle temas ettirildikleri için kirlenmiştir. Kapların kırılıp parçalanmasıyla birlikte ağlama sesleri Taptara kadınları tarafından yükselmiştir. Her şey ölümün yarattığı kederin bir yansıması olarak karşımıza çıkmıştır.

Törenin başından beri ağlamaları hiç eksik olmayan ağıtçı kadınların feryadının yanında “*O da ağlar*” denmiştir ve “*O*” diye bahsedilen kişi ölünün en yakın akrabası olabilir. Daha önce de olduğu gibi “*O*”nun ağlayışına dair bir ifadenin yer alması, ismi ve kim olduğu belirtilmese de bu kişinin önemli biri olduğunu göstermiştir. Cenaze töreni “*O*” diye söylenen kişinin ağlayışı ile bitmiştir. Tören boyunca ritüellerin içinde gerçekleştiği çadır sökülüş ve avluya konulmuştur.²³⁷

Metnin ilk kısmına bakıldığında Tanrı ile iyi geçinme çabalarının olduğu görülmüştür. Tanrı'nın kızgın olduğu zamanların neler olacaklarını bildikleri için ona hediyeler ve kurbanlar sunulmuştur. Tanrıya sunulan iyi dilekler, ağıt ve yakarışlardan sonra yeme içme hazırlıkları ile ölünün huzurunda arınma işlemlerine geçilmiştir. Ölü ve Tanrılar ellerinden geldikçe kendilerine kötülük gelmesin diye özen göstererek onları memnun etmeye büyük önem vermiştir.

Cenaze töreninin on dört günlük serüveninin artık sonuna gelinmeye başlanmıştır. Ölü ve Tanrı için sunulan kurbanlar sadece tören süresi ile sınırlı kalmamış, her zaman da kurbanlar yapılmaya devam edilmiştir. Ölen kişiye Taş Ev'inde her zaman ayakucuna ekmek konulmuş, ekmek kurbanı yapılmaya devam edilmiş, her türlü içki libasyonlarına ve hayvan kurbanlarına devam edilmiştir. Ölü için cenaze törenlerinde yapılacak olan herhangi bir ufak ihmalin sonucunda ölen kişinin yeraltının tüm kirliliği ile tekrardan

²³⁷ Sevinç, 2007: 208.

geleceği ve ölmeyenlerin dünyasına felaketler getireceği düşüncesi hâkim olmuştur. Bu sebeple her şey tören boyunca büyük bir titizlikle ve ehli kişilerce yapılmıştır.

Ölen kişi özellikle hanedan mensubundan kral ya da kraliçe ise daha da özverili çalışılmış; hiçbir şey ihmale getirilmemeye çalışılmıştır. Ölü için taze yiyecek ve içecek sunma zamanla kurban, ölü için yapılan cenaze törenleri de tören ve ritüellere dönüşmüştür. Böylece on dört günlük cenaze töreninin sonuna gelinmiştir. Törenin son gününde Taş Ev’de ölünün heykelinin dizlerine bırakılan ekmek sunularının ve yapılan içki kurbanlarının sürekli olacağı ona; yani ölüye hitaben yapılan konuşmalardan ve verilen sözlerden anlaşılmıştır.²³⁸

Hitit devleti tapınaklarında yapılan içkili eğlenceler ve dini merasimlerinde genel olarak müzik önemli bir yer tutmuştur. On dört günlük cenaze ritüellerinde söylenen ağıtlar ve çalınan müzik aletleriyle Hititler, Tanrılarıyla iletişim kurmaya çalışmıştır. Özellikle müzik Tanrılara sıvı veya katı kurban sunarken, özel uygulama olarak görülen “kral ve kraliçenin tanrılarını içmesi” sırasında müziğin yoğun olarak ön planda olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca kralın, ritüel gereği farklı mekanlara gelişi ve gidişleri ya da Tanrı heykellerinin bir yerden başka yere taşınmasında müzisyenler özel olarak katılır ve duruma uygun ağıtlar yakarlardı.²³⁹

Genel olarak Hitit cenaze tören metinleri, dünya tarihinde eşine az rastlanan belgelerdendir. Böylesine ayrıntılı bir cenaze töreni anlatımı ilktir. Hitit cenaze ritüellerini anlatan çivi yazılı tablet ve metinlerinden anlaşıldığı kadarıyla bayram ritüelleriyle benzer tören uygulamaları bulunmuştur. Tanrılar adına ve ölünün ruhuna içme, müzisyenlerin icraatları ve kurban etme gibi ritüeller bu benzer özelliklerini göstermiştir. Hitit mezar kalıntıları arasında çıkan hayvan kemikleri, cenaze törenlerinde hangi hayvanların ne için kurban edildiği konusunda fikir vermiştir. Aslında ölü için hayvan kurbanı aynı zamanda cenaze yemeği ile de alakalıdır. Mezarların birçoğunda, koyun, sığır, köpek ve at iskeletleri bulunmuştur. Koyun ve sığırların sadece baş ve bacak kemikleri ölüye sunulmuş, köpek ve at iskeletleri tam olarak bulunmuştur. Bu durum yenilebilir hayvanların cenaze yemeğinde tüketilmiş olduğunu, geriye kalan hayvanların ölüye sunulduğunu, köpekler ile atların öldürüldükten sonra bir bütün olarak ölüyle birlikte öteki

²³⁸ Sevinç, 2007: 214.

²³⁹ Alparlan, M.M. (2013). *Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu*, (Birinci Baskı), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 583.

dünyaya gönderildiğini göstermiştir. Hitit mezarlarında kuş kurbanlarına ait izlere rastlanılmamış, ancak metinlerden kral ve kraliçe cenazelerinde kuş kurban edilmiştir. Ayrıca kuşun, yeraltı dünyasıyla bağlantılı olarak ritüellerde kullanılmış ve genellikle yeraltı tanrılarına kurban edilmiştir.²⁴⁰

4.3. Taş Evler

Taş Ev, “*Kralların Mezarları*” olarak kabul edilmektedir.²⁴¹

Ölmüş olan kralın adına “*Taş Evler*” adı verilen bir nevi türbe şeklinde yapılar inşa edilmiş ve buraların giderlerini karşılamak için çeşitli bağ, bahçe, sığır ve çiftliklerin gelirleri bağışlanmıştır. Kralların ölümünden hemen sonra gerçek ölü kurbanları olan yiyecek ve içecekler cenaze merasimi sırasında sunulmuştur.²⁴²

Kral ve kraliçelerin mezarlarının içinde yer aldığı Taş Evler kutsal sayılmıştır. Bu duruma örnek olabilecek Hitit cenaze metinlerinden birinde yazan yazı şu şekildedir:

“*Havlayan köpeğin bile taş evin bulunduğu yere geldiğinde sustuğu...*”²⁴³

Hititlerin Taş evlere çok fazla önem vermesine bir başka örnek de şöyledir:

“*Kral Muwattali devrinde başkentin geçici olarak Hattuša’dan, Tarhuntašša’ya taşınması sırasında ölümler de taşınmıştır. Bu durum Hitit insanının ölümlerine olan bağlılığını göstermiştir. Bir kentin düşman tarafından işgal edilmesi halinde bile ölümler istilacı düşmandan geri istenmiştir*”.²⁴⁴

Hititler, Ölen krallara birtakım vakıflar, yerleşim yerleri ve taş evler tahsis etmişlerdir. İmparatorluk dönemi krallarında IV. Tuthaliya, Arnuvanda ve Şuppiluliuma’nın taş evleri buna örnek gösterilmiştir.

Hitit cenaze töreni tabletlerinde, cesedin yakılmasından sonra çeşitli ritüeller yapılmış ve geriye kalan kemik kalıntıları ve küller için “*Taş Ev’e taşınır*” ifadesi çok sık kullanılmıştır.

Ölen kralın veya kraliçenin beden kalıntılarının yakılma işleminden sonra geriye kalan kül ve kemikler Taş Evlerde korunmuştur. Ancak cenaze metinlerinden Taş Ev’lerde

²⁴⁰ Çağlayan, N.H. (2017). *Hitit Uygarlığında Semiyotik Yaklaşımlar ve Seramiklerin Üzerine Uygulanışı*, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Seramik ve Cam Ana Sanat Dalı, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul, 64.

²⁴¹ Otten, 1958: 106.

²⁴² Ünal, 1980: 168.

²⁴³ Otten, 1958: 106.

²⁴⁴ Ünal, 1980: 169.

de ölü kral veya kraliçenin heykeli yer almıştır ve büyük olasılıkla da kurbanlar bu heykelin huzurunda olmuştur. Bu durumda Taş Ev'lerde hem kralın veya kraliçenin kemikleri korunmuş ve onlara kurbanlar sunulmuş hem de onların hatırasını yaşatmak için kurbanlar sunularak onların unutulmamasına çalışılmıştır. Kutsallıktan dolayı Taş evlerin bakımına ve temizliğine çok fazla dikkat edilmiştir. "Taş Ev"lerde sunulan kurbanların her zaman düzenli, eksiksiz ve en mükemmel şekilde gerçekleştirilmesine önem vermişlerdir. Bu nedenle Taş Ev'lerin yapısı bir bina olmasının çok ötesinde bir vakıf, bir organizasyon niteliği olarak görülmüştür. Bu vakfın kendine ait toprakları, sürüleri, zengin bir personeli ve bu personelin içinde barındığı evleri ile ilgili bilgilerden cenaze törenlerine ait metinlerde bahsedilmiştir. Taş Ev'lerin önüne vergiden ve kamu hizmetinden muaf olduklarının simgesi olan "Eya Ağacı" dikilmiştir. Bu muafiyetler sayesinde Taş Ev'lerin Hitit dünyasında çok güçlü ve ayrıcalıklı bir yere sahip oldukları anlaşılmıştır. Taş Ev'lerde çok sıkı bir disiplin uygulanmıştır. Taş Ev'in personeli, ailesiyle birlikte hayatı boyunca bağlı kalmak zorundadır; evlenmek için bile olsa personelden birinin Taş evden ayrılması yasaktır.²⁴⁵

Van den Hout'a göre; Taş Ev, ölü için hazırlanan bir anıt mezar ya da mozole olarak düşünülmüştür. Bunun yanında, ölü ritüellerini anlatan bazı metinlerde, "É.NA"; yani taş evin dışında başka birtakım evlerden de bahsedilmiştir. Börker-Klähn'a göre; farklı yapıları ifade eden *É.Na* ve *É4* adıyla anılan yapılardan ilki yer üstünden görülebilmiş; diğeri ise yeraltına inşa edilmiş, birbirleri ile bağlantıları olan yapılardır. Bu haliyle düşünüldüğünde taş evin tek başına basit bir yapı olmadığı, belirli zamanlarda ölünün anıldığı, çeşitli törenlerin yapıldığı, görevlileri ve idarecileri bulunan kompleks bir kamu yapısı olduğu anlaşılmıştır. Metinlerde taş evden sıkça bahsedilmesine rağmen taş ev olabilecek bir yapı henüz keşfedilmemiştir.²⁴⁶

Bazı metinlerde "O kendi Taş Evi'nin bulunduğu şehirde", "Taş Ev'in bulunduğu şehirde" gibi ifadelerden hareketle Otten, Hattuša dışında da kral ya da kraliçelerin mezarlarının bulunduğu anlaşılabileceğini vurgulamıştır.²⁴⁷

Hitit kralları babalarının ölümünden, "Babam Tanrı olduğu zaman" diye bahsederek ölen kralların tanrılaştıklarını söylemişlerdir. Bu nedenle Hititler tanrılarının

²⁴⁵ Sevinç, 2007: 216-217.

²⁴⁶ Ekmen, 2012: 40.

²⁴⁷ Otten, 1958: 133.

sonsuz istirahat yeri olarak gördükleri yerleri daha sağlam malzemeden; yani taştan mezar taşları yapılmıştır. Bu Taş Evler, Türkçeye çevrildiği zaman en iyi kelime “*Türbe*”dir.²⁴⁸

Ammihatna ritüelinde Türbe; yani Taş evlerle alakalı olarak bilgi yer almaktadır. Bu bilgi şöyle geçmektedir:

*“Türbenin ekmeğini veya yağını yemek için verirse veya bir kadının vücudunun kanını içmek için verirse...”*²⁴⁹

Buradan Taş Evlere; yani Türbeye ait olan yiyecek ve içecek maddelerinden birinin bile alınması bir kadının vücut kanını içmekle aynı seviyede büyük günah olarak kabul edilmiştir.

Hititlerde Taş ev yapısına benzer yapıda olan dinsel inanış alanı Yazılıkaya Açık Hava Tapınağıdır. Yazılıkaya B odasının kralın ölü kültü için yapılmış bir ölü tapınağı olduğu düşünülmüştür. Hititlerin öbür dünya inanışları hakkında önemli bilgiler sunan Yazılıkaya açık hava tapınağında batıdaki büyük oda A odası, doğudaki küçük oda ise B odası olarak adlandırılmıştır. Yazılıkaya A odasında betimlenen tüm Tanrıların ve Tanrıçaların uzun bir tören alayında arka arkaya betimlenmiş oldukları görülmüştür. Yazılıkaya'nın doğu odası olan B odasına ise, Hititlerin kaya tapınağını kullandıkları dönemde bir geçit durumuna sokulan kaya aralığından girilmiştir. Yazılıkaya B odasının kralın ölü kültü için yapılmış bir ölü tapınağı olma olasılığı üzerinde durulmuştur. Burada yer alan tanrı tasvirinin yeraltı dünyasının tanrısı Nergal olduğu düşünülmüştür.²⁵⁰

Yeraltı dünyası ve tanrıları ile doğrudan ilişkili olan kuş kurbanı uygulamasının Yazılıkaya açık hava mabedinde de gerçekleştiği görülmüştür. Bittel; A odasından B odasına giden yol üzerinde tespit edilen oyuğun içinde insan iskeletleri ve kuş iskeletlerinin açığa çıkarıldığını belirtmiştir. Burada asıl önemli nokta bir çukurun içinde 14 bronz çiviyle tutturulmuş bir kuş iskeletinin de ortaya çıkarılmış olmasıdır. Yazılıkaya C Odasında bulunan hayvan kemikleri ve küller ile tespit edilen bir kanal bu odanın da ölü kültü ile bağlantısını göstermiştir.²⁵¹

Ritüelin ikinci yarısında, şüphesiz yedinci günden itibaren merhum kralın oturur hâldeki bir heykeli, tören alayın ortasında bir arabanın üzerinde gezdirilmiştir. Heykele sunum yapılması ve ölünün ruhuna toprağın bütün zenginliğinin verilmesiyle ilgili bir dizi

²⁴⁸ Kınal, F. (1961). Hitit Metinlerinde Geçen Taş Evler Hakkında, *VI. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, Cilt 6, 26.

²⁴⁹ Kınal, 1961: 27.

²⁵⁰ Oral, 2012: 149-150.

²⁵¹ Gavaz, 2016: 851.

tören yapılmıştır. Çeşitli tarım aletleri ve ürünleri merhum kralın heykelinin yanına koyulmuş; hepsi yakılmış ve son olarak, daha önceden öküz ve at başlarının yakıldığı yere bırakılmıştır. Böylece merhum kral sığırlara, atlara, otlaklara, tarlalara, suya ve toprağı işleyip, zenginliğini elde etmek için bütün aletlere sahip olmuştur.²⁵²

Yazılıkaya B Odası ölü kültü ile ilişkilendirilmiştir. IV. Tuthaliya tarafından yapılan tapınağın AN.TAḪ.ŞUM törenleri ya da kralların ölü kültü törenleri için (Taş Ev) yapıldığı düşünülmüştür.²⁵³ Gerçek mezarların dışında ölmüş krallara ait hatıra anıtları olarak hizmet eden kült yerleri bulunmuştur.²⁵⁴

Yazılıkaya açık hava tapınağının erken döneminde bir Temenos duvarı kutsal alanı doğudan başlanarak, güneyden ve batıdan sınırlandırılmıştır. Kaya yüzeylerinde rölyefler ve bugün yerinde kendini korumuş kaya banklarının üzerine şehrin içindeki tapınaklardan getirilmiş “*Tanrı Betimleri*” yerleştirilmiştir. Kült törenlerinin çeşitli dönemleri bu kurbanlar için açık havada yapılmıştır. Hitit dinsel yazıtlarından tanrıların şehrin dışına araba veya tahtirevanla taşındığı bilinmemiştir. Kaya aditonlarının önünde, orta avlulu bir yapının taş temelleri bazı yerlerde de duvarların taş tabanlarına ait bazı parçalar “*in situ*” bulunmuştur. Bu yapıda, tipik bir Hitit tapınağının plan özellikleri görülmüştür. Bu yapının, ana kapısı tapınaktan ayrı bir yapı birimi olarak kayalığın güneybatısında merdivenli bir giriş olarak inşa edilmiştir. Kral IV. Tuthaliya, büyük tapınağın yapıcısı olmuştur ve bu kralın rölyef betimlemeleri A ve B odalarında aynı yerlerde HH ile yazılmış ad kartuşu yer almıştır.²⁵⁵

Yazılıkaya Tapınağın inşasına başlanması ve bitişi hakkında farklı görüşlerde bulunulmuştur. Bunlardan birinin inşasına III. Hattuşili ile başlanmış, IV. Tudhaliya döneminde bitirilmiş ve B odası II. Şuppililuma döneminde babası Tudhaliya’ya ait ölü tapınağı şeklini almıştır.²⁵⁶

B odasında kralın adı, Dağ Tanrısı “*Betimi/ Tu*” işaretiyle yazılmıştır. Bu yazıtın hemen yakınında heykel kaidesi olabilecek bir taş blok yerde bulunmuştur. Büyük ihtimalle burada kralın bir heykeli olabilmiştir. IV. Tuthaliya’nın oğlu II. Suppiluliuma’nın babası için anılacağı bir yer, bir “*Ebedi Hegur*” yaptırdığı ve içine bir heykelini

²⁵² Schwemer, 2013: 446-447.

²⁵³ Demirci- Falay, 2016: 45.

²⁵⁴ Schwemer, 2013: 446.

²⁵⁵ Çiçek, M. N. (2009). *Hitit İmparatorluk Dönemi Kaya Anıtları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Ana Bilim Dalı Protohistorya Ve Ön Asya Arkeolojisi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Konya, 47.

²⁵⁶ Çınar, 2012: 52.

koydurduğu çivi yazılı bir tablette anlatılmıştır. Seeher'e göre; bu teşhis doğruysa, bu kralın ölümünden sonra “*kendi yaptırdığı*” tapınağın içinde, B odasında ikinci bir yer edindiği anlamı çıkarılmıştır.²⁵⁷

Emirgazi yazıtlarındaki “*O, bana, güneşim büyük kral Labarna Tuthaliya'ya dokunulmamış yerde içki sunsun (libasyon yapsın) ...*” sözü yaşayan Hitit krallarının kendilerini kült nesnelere haline getirmiş olduklarının bir kanıtıdır. Bu belge, IV. Tuthaliya'nın yaşarken tanrılaşmış bir tasvirinin olabileceğini işaret etmiştir. Kohlmeyer ise; Yazılıkaya'nın B odasındaki kayıp heykelin, IV. Tuthaliya'nın öldükten sonra tanrılaşmış heykeli olduğunu açıklamıştır. Muhibbe Darga'ya göre; bütün tanrısal betimlerin kuzeye yönelmiş olması, 4 m. genişliğindeki kaya yüzeyinin önünde bugüne kadar kendini korumuş kalkerden kaidenin üstünde bir heykelin, olası Büyük Kral Tuthaliya'nın heykelinin varlığına işaret etmiştir. Bu olasılığı güçlendiren IV. Tuthaliya'nın ad kartuşu olmuştur. Neve'ye göre, IV. Tuthaliya'nın yaşarken Tanrı olduğu ve kayıp olan tanrılaşmış heykelinin Yazılıkaya B Odasındaki boş kaidenin üzerinde bulunmuş olduğu düşünülmüştür.²⁵⁸

²⁵⁷ Çiçek, 2009: 53.

²⁵⁸ Çiçek, 2009: 54.

5. SONUÇ

Anadolu'da M.Ö. II. binyıllarında büyük bir medeniyet oluşturan Hititler, tarihinde önemli roller üstlenerek köklü miraslar bırakmıştır. Hititlerin Anadolu'ya hangi coğrafyadan geldikleri ve Anadolu coğrafyasının yerli halkı olup olmadıkları konusunda tam netlik kazanılamasa da Anadolu coğrafyasına bıraktıkları köklü miraslar en dikkat çeken devletin başında gelmesine sebep olmuş ve diğer devletlere ışık tutmuştur.

Bin Tanrılı olarak kabul edilen Hititler, hayatları boyunca başlarına gelen her türlü felaketlerin ve güzelliklerin, hastalık ve sağlık gibi kaderlerini belirleyen olayların Tanrılar tarafından verildiğine inanmışlardır. Bu nedenle Tanrılarını her şekilde kurbanlarla, ritüellerle, dua ve adaklarla mutlu etmeye çalışmışlardır.

Hititler için yapılan hatalar ve işlenen suçlar, Tanrılarının öfkelenmesine ve insan için kötü sonuçlara neden olacağı düşüncesinden dolayı Tanrılarının isteklerini öğrenmek ve Tanrılarının öfkelenmişlerse nedenlerini öğrenip onu çözüme kavuşturmaya çok önem vermişlerdir. Bunun için doğadaki bir takım doğüstü olayları Tanrılarının insanlara vermiş olduğu işaretleri isteklerinin beklentileri olarak görmüşler ve böylece kehanete başvurmuşlardır.

Hititlerde doğum söz konusu olduğunda, Hititlerin bu olaya nasıl baktıkları, daha sonra bu konuların mitolojik, dini, kanun, ritüel ve anormal doğumla ilgili metinlerde doğum konusu aydınlatılmaya çalışılmıştır. Hititlerde doğum olayı kutsal olarak kabul edilmiştir. Bu çivi yazısı metinleri incelerken Garry Beckman'ın "Hittite Birth Rituals" kitabı esas alınmış ve Tunnawiya ve Papanikri ritüellerinin metin incelemeleri bu kitap üzerinden gitmiştir.

Tunnawiya Ritüeli, kirlilik nedenli olsa da aslında doğum ritüelidir. Amaç; ritüeli yapılan kişi kirlilik sonucunda üreme yeterliliğini kaybetmiş ve arındırılarak üreme yeterliliğini geri kazandırmaktır. Kirlilik sonucunda Tanrılar kızgındır, temiz olmadıkları için çocukları olmamakta ve bu durum lanetlenme olarak kabul edilmiştir.

Doğum olayının anlatıldığı bir başka metinde Papanikri ritüelidir. Ritüelde doğum için doğum sandalyesine oturmuş olan kadının doğum sandalyesinin kırılması sonucunda günah işlemiş olduğuna inanılmış ve çocuğun lanetli olarak doğmaması için doğum yerinin ve doğum sandalyesinin değiştirilmesi amaçlanmıştır. Bu olayın gerçek suçlusunun kim

olduğunu öğrenebilmek için kehanet yoluna gidilmiş, hangi Tanrı aileye kızmışsa ritüel o Tanrı adına yapılmıştır.

Hititlerde doğum esnasında vücuttan kan çıkması doğum yapan kadını, doğumda bulunan kişileri ve eşyaları da kirli hale getireceğine inanıldığı için doğum yapacak kadın ve doğumda bulunanlar özel doğum evi olan şinapşi'ye götürülmüştür. Papanikri ritüelinde bu duruma sebep olan Tanrılara çeşitli içki ve hayvan kurbanları sunulmuş, kızmış olan Tanrılar adına ziyafetler hazırlanmış ve böylece Tanrının gazabından kurtulmaya çalışılmıştır.

Genel olarak ritüellerde kullanılan malzemeler çok çeşitli ve sayıca fazladır. Bu durum ritüelin amacına ulaşılması için önem arz etmektedir. Öncelikle ritüel hangi amaç için yapılacak ise o konuda tecrübeli kişiye gidilir ve ritüelin yapılacağı yer yetkili kişi tarafından özel olarak seçilir. Bu yerler genellikle yerleşim yerlerinin dışındadır. Bu yerlerin ritüelin gerçekleşmesi için uygun olmasının en önemli şartı temiz olmasıdır.

Ritüelde büyü yapacak kişi, ritüel yapılacak kişinin gelirine ve ritüelin amacına uygun malzemeler istemiştir. Bu malzemeler canlı olabildiği gibi cansız da olabilmıştır. Canlı olarak; hayvanlar ve çok az da olsa insanlar, cansız olarak; çeşitli renkte iplikler, yünler, araç gereçler, yiyecek içecekler ve bunların içinde sunulduğu kaplar örnek gösterilebilir.

Ritüel boyunca kullanılan malzemeler ritüel sonunda yakılmış, parçalanmış ve olumsuzlukların tekrardan geri gelmemesi için şehir dışına götürülmüştür.

Hititler için normal doğum ne kadar kutsal ve önemli ise anormal doğumda bir o kadar önemli görülmüştür. Hititler anormal doğumlarla ilgili ülkenin durumu ve geleceği ile ilgili çıkarımlarda bulunmuşlar ve doğmadan doğacak çocuk üzerinden yargılarda bulunmuşlardır. Anormal doğumda genel olarak çoklu doğum, organlarının eksik ya da fazla olması gibi durumlar her türlü belanın ve kötülüğün habercisi olarak görülmüştür.

Hitit çivi yazılı belgelerde Ölüm konusuna gelindiği zaman; öncelikle ölüm kavramı üzerinde durulmuş ve Hititler ölümden sonra yaşamın var olduğuna inanmış ve ölümlere kurbanlar sunarak ölümden sonraki yaşamda kişinin rahat etmesini sağlamak amaçlanmıştır. Ölümlerin gittikleri yer yeraltı dünyası; yani Karanlık Dünya olarak görülmüş ve ölmüş olan kişinin de memnun edilmemesi, adına kurbanların devamlılık arz etmemesi sonucunda olağanüstü yetkilerle geri döneceği düşünülmüştür.

Cenaze ritüelleri konusunda Hans Otten'ın "Hethitische Toten Rituale" adlı kitabı esas alınmış ve törenler buradaki metinlerden açıklanmaya çalışılmıştır. Hititlerde her cenazenin arkasından kurbanlar sunulmuştur. Cenaze törenlerinde sunulmuş olan kurbanlardan kral veya kraliçelerin cenazeleri hakkında yazılı belgelerden bilgi edinilmektedir. Hitit kral ve kraliçelerin cenaze törenleri hakkında geniş bilgilere "Büyük kayıp" anlamına gelen "šallis waštaiš" metinlerinde rastlanılmıştır. Hititlerde kral, kraliçe ve birinci dereceden kral soyundan kişilerin öldüklerinde Tanrı oldukları anlayışı hâkimdir.

Hitit cenaze töreni metinlerden 14 gün olarak görülmüştür. Ancak bu metinlerin bazı bölümlerinin kırık olması nedeniyle okunamamış ve bazı günlerin cenaze törenlerinde ne yapıldıkları tam olarak anlaşılammıştır. Bu nedenle metinler arasında boşluklar bulunmuştur.

Birinci gün; henüz yakılmamış olan kralın cesedin başında ritüeller yapılmış ve ölünün ruhu için kurbanlar sunulmuştur. Daha sonra ölen kralın cesedi hayvanlar tarafından çekilen bir araba ile cesedin yakılacağı çadıra getirilmesi anlatılmıştır.

İkinci gün; yanmış cesetten kalan kemiklerin gümüş kaşıklarla toplanması anlatılmıştır. Ölmüş kralın cesedinin nasıl yakıldığı ile ilgili metin olmadığı için bilgi sahibi olunamamıştır. Toplanan kemikler, kralların mezarlıkları olarak adlandırılan Taş Evlere getirilmiş ve lambalar açık bırakılmıştır. Aynı zamanda yeryüzünün Güneş Tanrısı ve ölünün ruhu için çeşitli kurbanlar sunulmaya devam edilmiştir.

Cenaze törenlerinin tam olarak hangi gün olduğu belli olmayan; ancak ikinci ve beşinci gün arasındaki günleri kapsadığı düşünülen metinde yapılan cenaze töreninin diğer günlerle bağlantılı olarak devam etmiştir. Ekmek kurbanı ile başlayan tören Tanrılara sunu ile devam etmiş ve diğer metinlerde rastlanmayan "Heykel Tapınıcı"larının adı bu günler de geçmiştir. Çalgı eşliğinde yapılan törenlerde ölen kişi ve tanrılar için şarkılar söylenmiştir. Ancak sesleri kısıktır.

Törenin devamı olan üçüncü, dördüncü, beşinci ve altıncı günleri hakkında elimizde belge olmadığı için net bir şey bilinmemektedir. Elimize ulaşan cenaze törenlerinin yedinci gününde; ölen kişiyi temsilen heykel yapılmış, heykele güzel kokulu yağ döküldükten sunulara başlanılmıştır. Yeryüzünün Güneş Tanrıçası'na, büyükanne ve büyükbabalara, ölünün ruhuna ve iyi Gün Tanrısı adına çeşitli kurbanlar sunulmuş ve bu kurbanlarda kullanılan eşyalar yere atılmıştır. Bu durum yeraltı dünyası ile alakalıdır.

Sekizinci günde; ölen kral Güneş Tanrısı ile bütünleştirilmiştir. Bu günde diğer günlerdeki kurbanlardan farklı olarak domuz ve kuşların varlığı metinlerden anlaşılmıştır. Bu gün, domuzun suya sürüldüğü ve çayırın kesildiği gün olarak geçmiştir. Bunların yer altı dünyası ile ilişkisi vardır. Ritüelde kullanılan gümüş ve altın süsler Taş Eve getirilmiş ve yer altı için kullanılan eşyalar çukura gömülmüştür ve yakılmıştır. Törende görevini yapan kadın yine görevini tamamladıktan sonra yaptığı işin ücreti karşılığında somun ekmeği aldığı görülmüştür.

Dokuzuncu güne ait belge elimize ulaşmadığı için törenin devamı olan onuncu günde; güneş doğar doğmaz başlamış ve Taş evin içinde bulunan heykele *huppar* kabı ile ismi bilinmeyen bir içki verilmesi ile başlanmıştır. Bu günde de hem tanrılar hem de ölü için kurbanlar sunulmaya devam edilmiştir. Metnin başı tam olarak okunamamış olmasına rağmen çözülen kısımlarındaki bilgilerle onuncu günün devamı olarak görülmüş ve başka bir görevlinin sabanı yerde bir iki kez sürttüğü anlatılmıştır. Yakılan her şey gibi saban da ölünün sonraki hayatına dâhil edilmiştir.

On birinci günle alakalı metin olmadığından törenin on ikinci gününe gelindiğinde; asma kesme ritüeli yapılmıştır. Asma, bezle bağlanmış ve süslenmiştir. Süslenen asma, ölüyü temsilen heykelin önüne konulmuştur. Diğer günlerdeki gibi çeşitli kurbanlara devam edilmiştir. Ritüelde kullanılanlar yine parçalanmış ve yanan ocağın içine atılıp yakılmıştır.

On üçüncü günde; ilk kısımda on ikinci günün devamı niteliğindedir. Bu günün ritüelinde adı en çok geçen lahhant kuşlarıdır. Lahhant kuşlarının olmadığı zamanlar da bu kuşun yerine geçmesi için Hurri kuşlarından yararlanılmıştır. Kuşların hepsi altınla, gümüşle ve ipele bağlanıp, süslenmiştir. Kuşlar genel olarak heykelin önünde yakılmış ve büyük yemek töreni başlamıştır. Tanrısal lir eşliğinde içki ve ekmeğe kurbanları yapılmış ve heykele su verilmiş, heykel tapınıcıları konuşmaya başlamış ve bu konuşmalar sonucunda sesleri yine kısalmıştır.

On dördüncü gün; cenaze törenlerinin son günüdür. Diğer günlerde de olduğu gibi ölü kurbanlarla memnun edilmeye çalışılmıştır. Törenin başından beri kullanılmış olan malzemeler kırılmış, parçalanmış ve yakılmıştır. Böylece bunlarda ölünün ruhuna geçmiştir.

Bu sırada Taptara kadınlarının ağlama sesleri yükselmiştir. Son olarak törenden kalanlar ve tören yeri temizlenmiştir. Böylece 14 günlük cenaze töreni ritüeli bitmiştir. Ölü

için kurbanlar sadece cenaze töreni ile sınırlı kalmamış ve her zaman bu içki ve hayvan kurbanları Tanrının ve ölünün gönlünü hoş tutmak için devam etmiştir.

Sonuç olarak Anadolu coğrafyasına hâkim olan Hititler, Eskiçağ topluluklarından hem etkilenmiş hem de diğer toplulukları etkilemiştir. Hitit çivi yazılı metinlerinde doğum ve ölüm ile ilgili uygulamalar günümüze farklı şekillerde geçse de günümüzde bunlarla eşleşebilecek örnekleri bulabilmekteyiz. Doğum için; özel doğumhanelerin olması, kadının halk arasında 40 gün olarak bilinen loğusalık döneminde çoğu şeylerden uzak tutulması, çocuğun doğumdan sonra 40. Gününde kırkını uçurmak için bazı eşyalarla yıkanması, çocuk için dualar edilmesi ve mevlitler okutulması örnek verilebilir. Cenazelerde ise; ölenin arkasından belirli günlerde kuranlar okutulması, yemek düzenlenmesi, ölünün eşyalarının evden çıkartılıp dağıtılması, ölen kişi için kurban kesilmesi, ölüye ve aileye olan saygıdan dolayı televizyonun belirli bir süre açılmaması, ölünün ayakkabısının kapının dışarısına konulması ve halk arasında ölünün ruhunun eve geleceği düşüncesinden dolayı 7 gün boyunca evinin lambalarının açık olması bu durumlara örneklerden sadece birkaçını oluşturmuştur.

KAYNAKLAR

- Akurgal, E. (2003). *Anadolu Uygarlıkları* (Sekizinci Baskı). İstanbul: Net Turistik Yayınları.
- Akurgal, E. (2005). *Anadolu Kültür Tarihi*, Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları Yayınları.
- Akyurt, İ.M. (1998). *M. Ö. 2. Binde Anadolu'da Ölü Gömme Adetleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Alp, S. (1999). *Hititlerde Şarkı, Müzik ve Dans, Hitit Çağında Anadolu'da Üzüm ve Şarap*. Ankara: Kavaklıdere Kültür Yayınları.
- Alp, S. (1997). Asur Ticaret Kolonileri Çağında Kanesh Nesa'da Hititlerin Varlığı ve Yoğunluğu (Bilimsel Bir Oluşumun Öyküsü), *Bilgiç*, S.1-17.
- Alparslan, M.M. (2013). *Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu*, (Birinci Baskı), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Altuncu, A. (2011). *Sümerlerin Dini Tarihi*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Dinler Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.
- Altuncu, A. (2014). Sümerlerde Tanrı Anlayışı ve Tanrılar Panteonu, Kilis: Yedi Aralık Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Dergisi, İlahiyat Sayısı*, Cilt:4. Sayı:7. S. 118-142.
- Arıhan, S.K. (2003). *Antik Dönemde Tıp ve Bitkisel Tedavi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Bölümü Klasik Arkeoloji Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Armutak, A. (2004). Eskiçağ Uygarlıklarında Kurban Edilen Hayvanlar Üzerine Bir İnceleme, İstanbul Üniversitesi, *Veterinerlik Fakültesi Dergisi* 30 (2), S.169-180.
- Ay, Ş. (2012). Hitit Metinlerinde Geçen Gebelik Konusuna Kısa Bir Bakış. *The History School*, (XII); S.41-61.
- Batmaz, A. (2013). Urartu Dininde Kurban Kavramı Ve Kurban Uygulamaları, *Türk Tarih Kurumu, Belleten* Cilt: LXXVII, Sayı 280. S. 801-832.
- Beckman, G. (1983). *Hittite Birth Rituals*. Weisbaden.
- Birecikli, F. (2010). Ana Hatlarıyla Friglerde Din, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 4, Sayı 7, S. 215-232.
- Bryce, T. (2003). *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*. (trc.) Müfit Günay. Ankara: Dost Kitabevi.
- Ceran, B. (2008). *Antik Mısır Ve Eski Anadolu Uygarlıklarında Tıp*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Ana Bilim Dalı Sosyal Bilimler Öğretmenliği Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya.

- Çağlayan, N.H. (2017). *Hitit Uygarlığında Semiyotik Yaklaşımlar ve Seramiklerin Üzerine Uygulanışı*, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Seramik ve Cam Ana Sanat Dalı, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Çelebi, B. (2007). *Anadolu'da Hitit Sosyal Yaşamında Kadının Yeri Ve Önemi*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Çepel, S. (2011). *Hitit Büyü Ritüelleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Çağ Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Çınar, K. (2012). *Hitit İnanç Sistemi İçerisinde Yazılıkaya Tanrı Tasvirlerinin Değerlendirilmesi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Çağ Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Çiçek, M. N. (2009). *Hitit İmparatorluk Dönemi Kaya Anıtları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Ana Bilim Dalı Protohistorya Ve Ön Asya Arkeolojisi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Demirci, K. ve Falay, B. (2016). Ana Hatlarıyla Hitit Dini, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, Sayı 20. S. 35-60.
- Ekmen, H. (2010). Hititler'de Ölü Gömme Gelenekleri. *Hitit Haber*. 2(4-5), S.72-75.
- Ekmen, H. (2012). Başlangıcında M. Ö. II. Binin Sonuna kadar Anadolu'da Kremasyon Geleneği. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 5(1), S.23-49.
- Elmalı, A. O. (1991). *Hititler'de Mitoloji*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Erbaş, F. S. (2013). *Hititlerde Öteki Kurban ve Büyü Cenaze/ Diğer Ritüeller*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Erginöz, G. Ş. (1999). *Hititlerde Anatomi ve Tıp*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Floriotti, (2013). Eski Mezopotamya'da Kehanet Olgusuna Genel Bir Bakış, *Tarih Okulu Dergisi*, (çev. Hande Duymuş), Yıl,6 Sayı XV, S. 23-42.
- Gavaz, Ö. S. (2016). Hitit Dini İnançlarında Éhešta İle İlgili Yeni Düşünceler, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 9, Sayı 2, Aralık 2016, ss. 837-860.
- Goetze, A. (1955). Hittite Rituals, Incantations and Description of Festivals. *Ancient Near Eastern Texts Relating to The Old Testament*. Princeton.
- Gökçe, B. (2017). Urartu Krallığında Din Görevlileri Türk Tarih Kurumu, *Belleten*, Cilt LXXXI Sayı 290. S. 23-42.
- Gökhan, F. (2015). *Hititlerde Tıp Üzerine Bir İnceleme*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gurney, O. R. (1990). *The Hittites*, London.

- Gurney, O. R. (1990). *Hititler*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Güçerdem, B. (2007). *Hitit Ritüelleri Üzerine*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Günaltay, M. Ş. (1945). *Mezopotamya-Sümerler*, İstanbul: Akşam Matbaası,
- Haas, V. (1994). *Geschichte der hethitischen Religion*, Leiden. New York. Köln.
- Haas, V. (2000). Hethitische Bestattungsbräuche. *AoF*. 27(1), S. 52-67.
- İlter, U. (2008). *Anadolu Tıp Tarihine Giriş*. İstanbul: Türk Eskiçağı Bilimleri Enstitüsü.
- İmparati, F. (1992). *Hitit Yasaları*. (Çev. E. Özbayoğlu). Ankara: İtalyan Kültür Heyeti Arkeoloji Araştırmaları (Eserin orijinali 1964- Roma).
- İnternet:http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GT.S.5ce1cddc5b8085.74729649 Son Erişim Tarihi: 19.05.2019.
- İplikçioğlu, B. (1990). *Eskiçağ Tarihinin Ana Hatları I*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Karauğuz, G. (2001). *Hitit Mitolojisi*, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Kılıç, Y. ve Başol, S. (2014). *Hitit Büyülerinde Sayı Ve Renk Sembolizmi, Turkish Studies-International Periodical For The Languages Literature And History Of Turkish Or Turkic* Volume 9/7, S. 51-64. Ankara.
- Kılıç, Y. ve Başol, S. (2015). Hitit Büyü Metinlerinde Geçen Bazı Otsu Bitkiler, Ağaç Türleri ve Ahşap Nesnelere. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi Academic Journal of History and Idea* (Ağustos /2015). 2(6), S. 28-58.
- Kınal, F. (1961). Hitit Metinlerinde Geçen Taş Evler Hakkında, *VI. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, Cilt 6, S. 25-32.
- Kınal, F. (1991), *Eski Anadolu Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kramer, S. N. (2002). *Tarih Sümer'de Başlar*, (İkinci Basım). Çev: Hamide Koyukan, İstanbul: Kalcı Yayinevi.
- Mutlu, S. A. (2012). *Eski Mezopotamya'da Törenler*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı Doktora Tezi, Ankara.
- Oral, E. (2012). Yazılıkaya B Odası G,İrişindeki Aslan Demonlarının İkonografik Ve İkonolojik Değerlendirmesi, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1. S. 148-156.
- Otten, H. (1958). *Hethitische Totenrituale*. Berlin: Akademie Verlag.
- Ökse, T. (2006). "Eski Önasya'dan Günümüze Yeni Yıl Bayramları, Bereket ve Yağmur Yağdırma Törenleri, *Bilig*, Sayı: 36, S. 47-68.

- Özeser, T. (2018). Hitit Toplumunda Büyü: Çeşitleri, Uygulama Alanları, Yöntemleri, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* (KOUSBAD) 8, S. 1-21.
- Özmen, S. (2010). *M.Ö. III.-II. Binlerde Mezopotamya-Anadolu Kavimlerinin Dini İnanç ve Adetleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Reyhan, E. Cengiz, T. (2015). *Eskiçağ Tarihi ve Uygarlığı El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Reyhan, E. ve Cengiz, T. (2016). Hitit Toplumunda Aile ve Çocuk, Trakya Üniversitesi & Motif Vakfı, *Halk Kültüründe Aile Uluslar arası Sempozyumu*, (25-27 Mart), S. 19-35.
- Salihoğlu, E. F. ve Demirarslan, D. (2018). Hitit Uygarlığında Büyük Tapınak Mimarisi Ve Etkileri. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(3), S. 1761-1779.
- Schwemer, D. (2013). *Tanrılar Kültü, Büyü Ritüeli ve Ölülerin Bakımı, Hititler: Bir Anadolu İmparatorluğu*, Ed. Meltem Doğan Alparslan ve Metin Alparslan, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, S. 432-449.
- Seeher, J. (1993). Tarih Öncesi Çağlarda Ölüm ve Gömü, Tod und Bestattung in Der Vorgeschichte, S. Gülçuri (çev.), *Arkeoloji ve Sanat Dergisi* 59, İstanbul.
- Sevinç, F. (2007), *Hititlerde Ölülere ve Yeraltı Tanrılarına Sunulan Kurbanlar*, Basılmış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sevinç, F. (2008). Hititlerde Yeraltı Dünyası, *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 1, Eskişehir, Haziran. S. 231-247.
- Soydan, N. (2012). *Roma Tıbbı ve Kadın Hastalıkları*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Eskiçağ Tarihi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Süel, A. (1985). *Hitit Kaynaklarında Tapınak Görevlileri İle İlgili Bir Direktif Metni*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil- Tarih- Coğrafya Fakültesi Basımevi.
- Şahin, G. M. (2017). Hitit Yasalarında Kadının Yeri, Bartın Üniversitesi *Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi* ISSN: 2149-5866 Cilt:4, Sayı: 2, s. 134-143.
- Uncu, E. M. (2013). Eski Mezopotamya'da Tıp. *History studies, international jurnal of history*, ISSN: 1309 4173, 107-118. Ankara Üniversitesi.
- Ünal, A. (1975). Hititlere Ölülere Sunulan Kurbanlar. *Anadolu (Anatolia)*, (19); S. 164-173.
- Ünal, A. (2002), *Hititler Devrinde Anadolu cilt I*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Ünal, A. (2003). *Hititler Devrinde Anadolu cilt II*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Ünal, A. (2013). Eski Anadolu ve Hitit Dinleri. *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, Ocak-Şubat 2013, Sayı: 31. S. 97- 113.

Ünal, A. (1980). Hitit Tıbbının Ana Hatları. *Belleten*, XLIV(175); S. 476-495.

Yaman, N. (2011). *Hitit Teokrasisi*, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : ŞAHİN, Handan
Uyruğu : T.C.
Doğum tarihi ve yeri : 20.11.1989, Andırın/K.Maraş
Medeni hali : Bekar
Telefon : 05366428787
e-mail : handansahin33@gmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Devam Ediyor
Lisans	Gazi Üniversitesi	2013
Lise	Tarsus Cumhuriyet Lisesi	2006

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
.....

Yabancı Dil

-

Yayımlar

-

Hobiler

-

le.ahbv.edu.tr